

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

ΚΓ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

Η αποτίμηση της ανθεκτικότητας των περιφερειών των χωρών του Ευρωπαϊκού νότου έπειτα από την έναρξη της οικονομικής κρίσης: Μια συγκριτική ανάλυση

Επιβλέπων: Αρτελάρης Παναγιώτης
Σπουδαστής: Θεογνώστου Κωνσταντίνος

ΑΘΗΝΑ – 2015

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	5
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ	8
ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	9
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	10
ABSTRACT	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	14
Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	14
1.1. Εισαγωγή	14
1.2 Η έννοια της ανθεκτικότητας στο πλαίσιο της περιφερειακής επιστήμης	15
1.3 Οι οπτικές/ερμηνείες της ανθεκτικότητας	17
Α. Η Μηχανική Ανθεκτικότητα (engineering resilience)	17
Β. Η Οικολογική Ανθεκτικότητα (Ecological resilience).....	18
Γ. Η Προσαρμοστική Ανθεκτικότητα (Adaptive resilience)	19
Δ. Οικονομική Υστέρηση	19
1.4 Σχέση Ευπάθειας/τρωτότητας με την Ανθεκτικότητα.....	21
1.5 Οι διαστάσεις της περιφερειακής ανθεκτικότητας	21
1.6 Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανθεκτικότητα μιας περιφέρειας.....	22
Α. Η Διακυβέρνηση της περιφέρειας.....	22
Β. Η δομή της οικονομίας.....	23
Γ. Η γεωγραφική θέση της περιφέρειας.....	23
Δ. Το ανθρώπινο και το κοινωνικό κεφάλαιο	23
1.7 Η αποτίμηση της ανθεκτικότητάς και η κατηγοριοποίηση των περιφερειών	24
1.8 Μέτρηση της περιφερειακής ανθεκτικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	24
1.8.1 Μέθοδοι μέτρησης της ανθεκτικότητας.....	25
1.8.2 Εμπειρικές έρευνες για την ανθεκτικότητα.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	30
Η ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΝΟΤΟΥ ΣΤΗΝ	
ΤΡΕΧΟΥΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ	
ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ NUTS2.....	30
2.1 Μεθοδολογικό πλαίσιο ανάλυσης.....	30
2.2 Ανάλυση σε επίπεδο NUTS2.....	32
2.2.1 Οικονομικές μεταβλητές	33

A. Ελλάδα	33
B. Ιταλία	37
Γ. Ισπανία	40
Δ. Πορτογαλία	43
2.2.2 Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης	46
A. Ελλάδα	46
B. Ιταλία	50
Γ. Ισπανία	54
Δ. Πορτογαλία	58
2.2.3 Κοινωνικές μεταβλητές	61
A. Ελλάδα	61
B. Ιταλία	63
Γ. Ισπανία	65
Δ. Πορτογαλία	67
2.2.4 Δημογραφικές μεταβλητές	68
A. Ελλάδα	68
B. Ιταλία	71
Γ. Ισπανία	74
Δ. Πορτογαλία	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	79
Η ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΝΟΤΟΥ ΣΤΗΝ ΤΡΕΧΟΥΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ NUTS3	79
A. Ελλάδα	79
B. Ιταλία	84
Γ. Ισπανία	89
Δ. Πορτογαλία	92
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	95
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	95
4.1 Ανάλυση γραμμικής συσχέτισης μεταβλητών σε επίπεδο NUTS2	96
A. Ελλάδα	96
B. Ιταλία	97
Γ. Ισπανία	98
Δ. Πορτογαλία	99
4.2 Ανάλυση γραμμικής συσχέτισης μεταβλητών σε επίπεδο NUTS3	101

Α. Ελλάδα	101
Β. Ιταλία	101
Γ. Ισπανία	102
Δ. Πορτογαλία	103
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	104
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	104
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	109
Ελληνική	109
Αλλοδαπή	109
Διαδικτυακοί Τόποι	112
Εικόνες από το διαδίκτυο	112
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	114
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : Σύντομη παρουσίαση των προς ανάλυση χωρών	114
Α. Ελλάδα	115
Β. Ιταλία	117
Γ. Ισπανία	120
Δ. Πορτογαλία	123
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	125

ΛΙΣΤΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

A/A	ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΙΝΑΚΑ	ΛΕΞΑΝΤΑ ΠΙΝΑΚΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΑΣ
1.	Πίνακας 1	Ορισμοί της έννοιας της ανθεκτικότητας σε διάφορα επιστημονικά πεδία	15
2.	Πίνακας 2	Οι διαφορετικές οπτικές της ανθεκτικότητας	20
3.	Πίνακας 3	Μεταβλητές επιπέδου NUTS2	31
4.	Πίνακας 4	Μεταβλητές επιπέδου NUTS3	31
5.	Πίνακας 5	Οικονομικές μεταβλητές NUTS2 Ελλάδας - Μεταβολή 2008-2013	34
6.	Πίνακας 6	Χάρτες οικονομικών μεταβλητών Ελλάδας 2008-2013	35
7.	Πίνακας 7	Οικονομικές μεταβλητές NUTS2 Ιταλίας - Μεταβολή 2008-2013	37
8.	Πίνακας 8	Χάρτες οικονομικών μεταβλητών Ιταλίας 2008-2013	38
9.	Πίνακας 9	Οικονομικές μεταβλητές NUTS2 Ισπανίας- Μεταβολή 2008-2013	40
10.	Πίνακας 10	Χάρτες οικονομικών μεταβλητών Ισπανίας 2008-2013	41
11.	Πίνακας 11	Οικονομικές μεταβλητές NUTS2 Πορτογαλίας - Μεταβολή 2008-2013	43
12.	Πίνακας 12	Πίνακας χαρτών οικονομικών μεταβλητών Πορτογαλίας	44
13.	Πίνακας 13	Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης Ελλάδα - Μεταβολή 2008-2013	46
14.	Πίνακας 14	Πίνακας χαρτών μεταβλητών απασχόλησης και εκπαίδευσης Ελλάδα	47
15.	Πίνακας 15	Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης Ιταλίας- Μεταβολή 2008-2013	50
16.	Πίνακας 16	Χάρτες μεταβλητών απασχόλησης και εκπαίδευσης Ιταλίας	51
17.	Πίνακας 17	Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης Ισπανία- Μεταβολή 2008-2013	54
18.	Πίνακας 18	Χάρτες μεταβλητών απασχόλησης και εκπαίδευσης Ισπανίας	55
19.	Πίνακας 19	Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης Πορτογαλίας- Μεταβολή 2008-2013	58
20.	Πίνακας 20	Χάρτες μεταβλητών απασχόλησης και εκπαίδευσης Πορτογαλίας	59
21.	Πίνακας 21	Κοινωνικές Μεταβλητές Ελλάδα- Μεταβολή 2008-2013	61

22.	Πίνακας 22	Χάρτες κοινωνικών μεταβλητών Ελλάδας	62
23.	Πίνακας 23	Κοινωνικές Μεταβλητές Ιταλία-Μεταβολή 2008-2013	63
24.	Πίνακας 24	Χάρτες κοινωνικών μεταβλητών Ιταλίας	64
25.	Πίνακας 25	Κοινωνικές Μεταβλητές Ισπανία-Μεταβολή 2008-2013	65
26.	Πίνακας 26	Χάρτες κοινωνικών μεταβλητών Ισπανίας	66
27.	Πίνακας 27	Κοινωνικές Μεταβλητές Πορτογαλίας-Μεταβολή 2008-2013	67
28.	Πίνακας 28	Χάρτες κοινωνικών μεταβλητών Πορτογαλίας	67
29.	Πίνακας 29	Δημογραφικές Μεταβλητές Πορτογαλίας- Μεταβολή 2008-2013	68
30.	Πίνακας 30	Πίνακας χαρτών δημογραφικών μεταβλητών Ελλάδα	70
31.	Πίνακας 31	Δημογραφικές μεταβλητές Ιταλίας-Μεταβολή 2008-2013	71
32.	Πίνακας 32	Χάρτες δημογραφικών μεταβλητών Ιταλίας	72
33.	Πίνακας 33	Δημογραφικές μεταβλητές Ισπανίας-Μεταβολή 2008-2013	74
34.	Πίνακας 34	Πίνακας χαρτών δημογραφικών μεταβλητών Ισπανίας	75
35.	Πίνακας 35	Δημογραφικές μεταβλητές Πορτογαλίας-Μεταβολή 2008-2013	77
36.	Πίνακας 36	Χάρτες δημογραφικών μεταβλητών Πορτογαλίας	78
37.	Πίνακας 37	Μεταβλητές NUTS3 Ελλάδας-Μεταβολή 2008-2013	80
38.	Πίνακας 38	Χάρτες μεταβλητών NUTS3 Ελλάδα	82
39.	Πίνακας 39	Μεταβλητές NUTS3 Ιταλίας-Μεταβολή 2008-2013	84
40.	Πίνακας 40	Χάρτες NUTS3 Ιταλίας	87
41.	Πίνακας 41	Μεταβλητές NUTS3 Ισπανίας-Μεταβολή 2008-2013	89
42.	Πίνακας 42	Χάρτες NUTS3 Ισπανίας	91
43.	Πίνακας 43	Μεταβλητές NUTS3 Πορτογαλίας-Μεταβολή 2008-2013	92
44.	Πίνακας 44	Χάρτες NUTS3 Πορτογαλίας	93
45.	Πίνακας 45	Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS2 Ελλάδα	96
46.	Πίνακας 46	Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών	97
NUTS2 Ιταλίας			

47.	Πίνακας 47	Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS2 Ισπανίας	98
48.	Πίνακας 48	Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS2 Πορτογαλίας	100
49.	Πίνακας 49	Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS3 Ελλάδα	101
50.	Πίνακας 50	Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS3 Ιταλίας	102
51.	Πίνακας 51	Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS3 Ισπανίας	102
52.	Πίνακας 52	Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS3 Πορτογαλίας	103
53.	Πίνακας 53	Η υποδιαίρεση της Ελλάδας σε NUTS	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - σελ.115
54.	Πίνακας 54	Πλουσιότερες και φτωχότερες περιφέρειες της Ελλάδας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - σελ.116
55.	Πίνακας 55	Η υποδιαίρεση της Ιταλίας σε NUTS	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - σελ.117
56.	Πίνακας 56	Πλουσιότερες και φτωχότερες περιφέρειες της Ιταλίας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - σελ. 119
57.	Πίνακας 57	Η υποδιαίρεση της Ισπανίας σε NUTS	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - σελ.120
58.	Πίνακας 58	Πλουσιότερες και φτωχότερες περιφέρειες της Ισπανίας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - σελ. 122
59.	Πίνακας 59	Η υποδιαίρεση της Πορτογαλίας σε NUTS	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι σελ. 123
60.	Πίνακας 60	Πλουσιότερες και φτωχότερες περιφέρειες της Πορτογαλίας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - σελ. 124

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

Α/Α	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΚΟΝΑΣ	ΛΕΞΑΝΤΑ ΕΙΚΟΝΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΕΛΙΔΑΣ
1.	Εικόνα 1	Χάρτης NUTS2 και NUTS3 Ελλάδας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I-σελ. 115
2.	Εικόνα 2	Χάρτης NUTS2 της Ιταλίας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I-σελ. 117
3.	Εικόνα 3	Χάρτης NUTS3 της Ιταλίας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I-σελ. 118
4.	Εικόνα 4	Χάρτης NUTS2 της Ισπανίας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I-σελ. 120
5.	Εικόνα 5	Χάρτης NUTS3 της Ισπανίας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I-σελ. 121
6.	Εικόνα 6	Χάρτης NUTS2 της Πορτογαλίας	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I-σελ. 123

ΛΙΣΤΑ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

βλ.: βλέπε

δηλ.: δηλαδή

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

Η.Β.: Ηνωμένο Βασίλειο

κ.α. : και άλλα

κ.κ. : κατά κεφαλήν

ν.: νούμερο

π.χ.: παραδείγματος χάριν

σελ.: σελίδα

ESPON: European Spatial Planning Observation Network

EU: European Union

GDP: Gross National Product

SUR: Seemingly Unrelated Regression

NUTS: Nomenclature of territorial units for statistics

VECM: Vector Error-Correction Model

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η τρέχουσα οικονομική κρίση έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τις οικονομίες των περιφερειών των χωρών μελών της ΕΕ, έχοντας επιφέρει δυσμενή οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα, ενώ έχει αναστείλει και την περιφερειακή σύγκλιση. Ωστόσο, υπάρχει χωρική ανομοιογένεια ως προς οι συνέπειες της κρίσης. Στην παρούσα εργασία, επιχειρείται να αναλυθούν οι επιπτώσεις της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στις περιφέρειες των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου σε μια σειρά οικονομικών, κοινωνικών και δημογραφικών μεταβλητών για την περίοδο 2008-2013. Επιπλέον, επιχειρείται να εξεταστεί κατά πόσο οξύνθηκαν ή αμβλύθηκαν οι ανισότητες ενώ αναζητούνται κοινά πρότυπα ανθεκτικότητας των εν λόγω περιφερειών. Η έννοια της ανθεκτικότητας εν προκειμένω, αποτελεί ένα καινούργιο πεδίο μελέτης στην περιφερειακή επιστήμη και αποτελεί ένα πλαίσιο ερμηνείας για τον τρόπο αντίδρασης των περιφερειών στις οικονομικές κρίσεις. Τα αποτελέσματα της εργασίας αναδεικνύουν την ανομοιογένεια των επιπτώσεων της κρίσης καθώς και τη σημασία της περιφερειακής πολιτικής στην προσπάθεια για την επιστροφή των περιφερειών στην οικονομική ανάπτυξη.

Λέξεις κλειδιά: περιφέρεια, περιφερειακή πολιτική, οικονομική κρίση, ανθεκτικότητα, ανισότητες

ABSTRACT

The current economic crisis has had a deep impact on the regional economies across the EU, leading to adverse economic and social results as well as to the postponement of the regional convergence. However, the consequences of the crisis were spatially uneven. The present paper tries to examine the consequences of the current economic crisis to the regions of Southern Europe for the period of 2008-2013, using a series of economic, social and demographic variables. Moreover, it attempts to determine in what degree did inequalities grow or were reduced during the crisis and also tries to identify common models of resilience among these regions. The notion of resilience in particular, is a relatively new field of study in the regional science and provides a framework of explanations for the way regions react to the various and frequent crises of the globalized economy. The results of this paper feature the differences in the consequences of the crisis as well as the importance of regional policy to the process of the return of regions to economic growth.

Key words: region, regional policy, economic crisis, resilience, inequalities

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι περιφέρειες, ως γεωγραφικές μονάδες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, έχουν αποκτήσει τις τελευταίες δεκαετίες ιδιαίτερα μεγάλη σημασία. Ειδικότερα, στο σημερινό διεθνοποιημένο περιβάλλον, οι περιφέρειες συγκεντρώνουν μεγάλο ενδιαφέρον ως προς τον στρατηγικό ρόλο τους ως πόλοι επικοινωνιών και συναλλαγών και ως προς την έννοια της ενίσχυσης της περιφερειακής ταυτότητας και συνείδησης (Κόνσολας, 1997: 19). Ιδιαίτερα όμως οι περιφέρειες συγκεντρώνουν ενδιαφέρον ως προς τη διαφοροποίησή τους σε ότι αφορά το οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό-θεσμικό επίπεδο. Οι περιφερειακές ανισότητες απασχολούν εδώ και δεκαετίες την οικονομική επιστήμη και τους επιμέρους εξειδικευμένους κλάδους της, ενώ η περιφερειακή πολιτική των κρατών έχει ως σκοπό την μείωση τους με σκοπό την όσο το δυνατό μεγαλύτερη σύγκλιση (Πετράκος, Ψυχάρης, 2004: 19).

Στο πλαίσιο αυτό, αναπτύσσεται και η περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σκοπός της οποίας είναι η μείωση των ανισοτήτων των περιφερειών της Ένωσης έτσι ώστε να επέλθει η οικονομική και κοινωνική συνοχή, ενώ λειτουργεί επικουρικά στις εθνικές πολιτικές των κρατών μελών (Κόνσολας, 1997: 320). Οι ανισότητες στην Ευρώπη κατά κανόνα εντοπίζονται μεταξύ άλλων και στον Ευρωπαϊκό νότο οι περιφέρειες του οποίου υστερούν σε σχέση με τις περιφέρειες της Βόρειας Ευρώπης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα δε της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ για την ενίσχυση του Ευρωπαϊκού νότου ήταν και τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα της δεκαετίας του '80 (Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης, 2002: 61,69).

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι μέχρι το 2008 επιτυγχάνονταν ο στόχος της σύγκλισης και της μείωσης των ανισοτήτων στις περιφέρειες της ΕΕ, η επεληθείσα οικονομική κρίση ανέστειλε την ως άνω διαδικασία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014). Η εν λόγω κρίση η οποία ξεκίνησε το 2007 στις ΗΠΑ ως κρίση των στεγαστικών δανείων (Monastiriotis, 2011; Martin, 2010) και κατέληξε στην κατάρρευση της Lehman Brothers Holdings Inc., μεταφέρθηκε ταχύτατα την Ευρώπη μετατρέπόμενη σε κρίση χρέους των χωρών μελών της ΕΕ ενώ μετέπειτα υπήρξε αποκλεισμός χρηματοδότησης ορισμένων χωρών μελών της ΕΕ από τις διεθνείς χρηματαγορές όπως η Ελλάδα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014). Οι συνέπειες της κρίσης έχουν κυρίως να κάνουν αφενός με την επιβράδυνση της ανάπτυξης όπως αυτή εκφράζεται μέσω του ΑΕΠ και αφετέρου με την δραματική αύξηση της ανεργίας σε αρκετές χώρες και ιδιαίτερα στις χώρες του

Ευρωπαϊκού Νότου αλλά και στην Ιρλανδία και στις χώρες της Βαλτικής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013).

Η οικονομική κρίση επηρέασε την Ευρώπη και σε περιφερειακό επίπεδο. Φαίνεται μάλιστα οι περιφερειακές ανισότητες να έχουν και πάλι αυξητική τάση λόγω της οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με την 6^η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την οικονομική κοινωνική και χωρική συνοχή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013) τέσσερις στις πέντε περιφέρειες της Ευρώπης σημείωσαν αύξηση της ανεργίας ενώ δύο στις τρεις περιφέρειες σημείωσαν μείωση στο ΑΕΠ τους. Άλλες συνέπειες της κρίσης σύμφωνα με την ίδια έκθεση, είναι η αύξηση των φαινομένων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού ενώ οι κλάδοι των κατασκευών και της βιομηχανίας ήταν αυτοί που επηρεάστηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό.

Ωστόσο, οι συνέπειες της κρίσης δεν ήταν ομοιογενείς καθώς οι χώρες της Ευρώπης επηρεάστηκαν σε διαφορετικό βαθμό (ESPON, 2014). Επιπρόσθετα, η διαφοροποίηση σε ότι αφορά τις συνέπειες της κρίσης ισχύει και εντός των χωρών σε περιφερειακό επίπεδο αφού κάποιες περιφέρειες φαίνεται να επλήγησαν περισσότερο από άλλες. Επίσης, ορισμένες περιφέρειες δείχνουν σύμφωνα με τα τελευταία δεδομένα να έχουν αφήσει πίσω τους την κρίση επιστρέφοντας στην ανάπτυξη και την απασχόληση ενώ άλλες συνεχίζουν να παρουσιάζουν ύφεση και ανεργία χωρίς σημάδια ανάκαμψης. Οι λόγοι για τους οποίους υπάρχει αυτή η διαφορετικότητα σε ότι αφορά τις επιπτώσεις της κρίσης έχουν να κάνουν σίγουρα τόσο με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε χώρας όσο και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιφέρειας.

Στο πλαίσιο αυτής της προβληματικής εντάσσεται και η έννοια της ανθεκτικότητας των περιφερειών στην οικονομική κρίση. Η έννοια αυτή, η οποία πηγάζει από τις επιστήμες του περιβάλλοντος και της οικολογίας, μεταφέρεται στην περιφερειακή επιστήμη τα τελευταία χρόνια για να εξηγήσει το πώς αντιδρούν οι περιφερειακές οικονομίες στις κρίσεις ή διαταραχές καθώς και να καθορίσει ποια στοιχεία χρειάζονται προκειμένου είτε αυτές να μην επηρεάζονται, είτε να επανακάμπτουν και να προσαρμόζονται στις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες της διεθνοποιημένης οικονομίας. Συνάγεται επομένως, ότι κάποιες περιφέρειες παρουσιάζουν μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στην οικονομική κρίση σε σχέση με άλλες είτε μη επηρεαζόμενες από την κρίση είτε ανακάμποντας με επιτυχία από αυτή.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξεταστεί σε ποιο βαθμό επηρεάστηκαν από την τρέχουσα οικονομική κρίση οι περιφέρειες του ευρωπαϊκού νότου δηλαδή οι περιφέρειες της Ελλάδας, της Ιταλίας της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Επιχειρείται δηλαδή να αναλυθούν οι επιπτώσεις της κρίσης στις περιφέρειες αυτές σε μια σειρά μεταβλητών τόσο σε επίπεδο NUTS2 όσο και σε επίπεδο NUTS3 κατά την περίοδο από το έτος 2008 έως το 2013¹. Συγκεκριμένα στο πρώτο μέρος αναλύεται η έννοια της ανθεκτικότητας και παρουσιάζονται οι τρόποι αποτίμησης και μέτρησης της ανθεκτικότητας. Επιπλέον, παρουσιάζονται ορισμένες εμπειρικές μελέτες που έχουν εκπονηθεί σχετικά με την ανθεκτικότητα των περιφερειών στην Ευρώπη. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται το μεθοδολογικό πλαίσιο της ανάλυσης και οι μεταβλητές που επιλέχθηκαν ενώ στη συνέχεια αναλύονται τα ευρήματα που προέκυψαν μέσω της περιγραφικής και χαρτογραφικής ανάλυσης για το επίπεδο NUTS2. Στο τρίτο μέρος παρουσιάζεται η ανάλυση για το επίπεδο NUTS3 ενώ στο τέταρτο μέρος αναλύεται μέσω της γραμμικής συσχέτισης των μεταβλητών κατά πόσο αυξήθηκαν ή μειώθηκαν οι ανισότητες στις υπό εξέταση μεταβλητές. Τέλος, στο πέμπτο και τελευταίο μέρος παρουσιάζονται τα βασικά συμπεράσματα της εργασίας.

---

¹ Η' έως το έτος με τα τελευταία διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η θεωρητική συζήτηση σχετικά με την έννοια της ανθεκτικότητας. Συγκεκριμένα παρουσιάζονται οι ορισμοί και οι διάφορες ερμηνείες της ανθεκτικότητας ενώ επιχειρείται να δοθεί ένα γενικό πλαίσιο απαντήσεων σε ερωτήματα όπως ποιες περιφέρειες θεωρούνται ανθεκτικές, πως εκτιμάται η ανθεκτικότητα και αν υπάρχει κάποιο πρότυπο ανθεκτικής περιφέρειας.

1.1. Εισαγωγή

Η ανθεκτικότητα αποτελεί μια έννοια σχετικά καινούργια, η σημασία και η σπουδαιότητα της οποίας αυξάνεται τα τελευταία χρόνια τόσο ανάμεσα διάφορα επιστημονικά πεδία στα οποία συναντάται όσο και στον δημόσιο διάλογο (Martin, 2011; Martin and Sunley, 2013; Müller, 2010). Η έννοια της ανθεκτικότητας τείνει να κερδίζει έδαφος σε σχέση με άλλες έννοιες όπως η οικονομική ανάπτυξη και η ανταγωνιστικότητα και ως ένα βαθμό η μελέτη της αποτελεί μια νέα μοντέρνα τάση για τους ερευνητές (Pendal et al 2010; Dowley et al, 2010). Η ανθεκτικότητα συναντάται σε διάφορα επιστημονικά πεδία όπως στην υγεία και την ψυχολογία, στις κοινωνικές επιστήμες, στην οικονομική επιστήμη, στις επιστήμες του περιβάλλοντος και της οικολογίας καθώς επίσης και στο πεδίο της μηχανικής επιστήμης και της πολιτικής προστασίας. Το γεγονός αυτό, καθιστά την εν λόγω έννοια εύπλαστη και προσαρμόσιμη κάθε φορά στις απαιτήσεις και περιορισμούς κάθε επιστημονικού πεδίου. «Η ανθεκτικότητα είναι μια έννοια ελατή: εκλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο από διαφορετικούς ανθρώπους» (Καλλιώρας, 2012: 37).

Ως έννοια η ανθεκτικότητα πηγάζει από τις επιστήμες του περιβάλλοντος και της οικολογίας και περιγράφεται ως η βιολογική ικανότητα ενός συστήματος να προσαρμόζεται και να ευδοκμεί υπό αντίξοες συνθήκες (Christopherson et al, 2010). Η επιρροή της εν λόγω επιστήμης στην ανάπτυξη της έννοιας της ανθεκτικότητας είναι αναμφισβήτητη μεγάλη λόγω των πολλών περιβαλλοντικών καταστροφών που πλήξει κατά καιρούς τις τοπικές κοινωνίες και της μελέτης των πολιτικών και δράσεων που εφαρμόστηκαν προκειμένου αυτές να ανταπεξέλθουν και να επανακάμψουν (Dowley et al, 2010).

Σε ότι αφορά την οικονομική επιστήμη, η έννοια της ανθεκτικότητας αναλύεται υπό το πρίσμα της επιστροφής ενός συστήματος σε μια ισορροπία η οποία προϋπήρχε της

διαταραχής ενώ στην κοινωνιολογία προσεγγίζεται ως η ικανότητα προσαρμογής ενός συστήματος στις συνθήκες που επικρατούν λόγω της διαταραχής και η διατήρηση μιας βιώσιμης δομής , λειτουργίας και συμπεριφοράς (Καλλιώρας 2012 ; Maguire et al, 2008). Τέλος, στην ψυχολογία αναφέρεται ως η ικανότητα ενός ανθρώπου να διατηρεί σχετικά σταθερά επίπεδα ψυχικής και σωματικής υγείας έπειτα από μια διαταραχή στη ζωή του (Pendall et al, 2010).

Πίνακας 1. Ορισμοί της ανθεκτικότητας σε διάφορα επιστημονικά πεδία

Επιστημονικό πεδίο	Ορισμός
Ψυχολογία	η επιτυχής προσαρμογή ενός ανθρώπου έπειτα από την έκθεσή του σε μια διαταραχή
Κοινωνιολογία	η δυνατότητα μιας κοινωνίας να αντέξει ή να προσαρμοστεί στις επιπτώσεις μιας διαταραχής ώστε να διατηρήσει ένα αποδεκτό πρότυπο δομής και λειτουργίας
Οικολογία	η δυνατότητα του φυσικού περιβάλλοντος (ενός οικοσυστήματος) να απορροφήσει τις επιπτώσεις μιας διαταραχής προκειμένου να μη μεταβληθεί η σχέση του με τον πληθυσμό
Οικονομία	η ικανότητα μιας οικονομίας να επαναφέρει τον πληθυσμό της, την οικονομική της δραστηριότητα και το δομημένο περιβάλλον της σε επίπεδα παρόμοια με αυτά που υπήρχαν πριν από μια διαταραχή

Πηγή: Καλλιώρας, 2012

1.2 Η έννοια της ανθεκτικότητας στο πλαίσιο της περιφερειακής επιστήμης

Σε ότι αφορά την περιφερειακή επιστήμη, η έννοια της ανθεκτικότητας ως αντικείμενο μελέτης είναι ιδιαίτερα πρόσφατη και έχει προσελκύσει το έντονο ενδιαφέρον των επιστημόνων του πεδίου αυτού (Dowley et al, 2010; Müller, B. 2010; Martin, 2011). Ο κύριος λόγος της ανόδου της σημασίας της ανθεκτικότητας στο πεδίο της περιφερειακής επιστήμης είναι η ύπαρξη των οικονομικών κρίσεων και διαταραχών που πλήττουν κατά καιρούς τις οικονομίες των περιφερειών και που έχουν ως συνέπεια την αύξηση του αισθήματος του κινδύνου και της ανασφάλειας στο διεθνοποιημένο περιβάλλον (Simmie and Martin, 2010; Christopherson et al, 2010). Η συχνότητα επίσης

των κρίσεων τείνει να καταστήσει τις έκτακτες καταστάσεις ως τη νέα κανονικότητα (Martin and Sunley, 2013; Wink, 2014).

Επομένως, με την ανάλυση της ανθεκτικότητας στο πλαίσιο της περιφερειακής επιστήμης επιχειρείται μια προσπάθεια να μελετηθούν οι επιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων και διαταραχών και ο τρόπος που αντιδρά κάθε περιφέρεια σε αυτές. Αναζητούνται εν τέλει τα στοιχεία εκείνα που καθιστούν μια περιφέρεια ανθεκτική, σε ότι αφορά τις οικονομικές κρίσεις. Η έννοια της ανθεκτικότητας μπορεί να αποτελέσει ένα βοηθητικό εργαλείο για την κατανόηση των συνεπειών των μεγάλων οικονομικών κρίσεων στις περιφερειακές οικονομίες (Martin, 2011).

Στο πλαίσιο της περιφερειακής επιστήμης η ανθεκτικότητα μπορεί συνολικά να χαρακτηριστεί ως ευελιξία μιας περιφερειακής οικονομίας και ως βασικές της συνιστώσες θεωρούνται α) η αντοχή ενός συστήματος στις πιέσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος β) η δυνατότητα θετικής ανταπόκρισης στις εξωτερικές αλλαγές γ) η προσαρμοστικότητα στη μακροχρόνια περίοδο και δ) η ικανότητα της πολιτικής ηγεσίας να υιοθετεί τις κατάλληλες πολιτικές (Davis, 2011; Psycharis et al, 2014).

Η αυστηρή έννοια της ανθεκτικότητας (resilience) προέρχεται από την λατινική λέξη “resilire” η οποία σημαίνει ανάκαμψη ή επαναφορά και ερμηνεύεται ως η ικανότητα ενός συστήματος να αναρρώνει και να επανέρχεται στην αρχική του μορφή και θέση με ελαστικό τρόπο έπειτα από μια διαταραχή οποιασδήποτε φύσης (Martin, 2011; Fingleton et al, 2012; Martin* and Sunley, 2013). Κατά μια άλλη έννοια, η ανθεκτικότητα νοείται ως η ικανότητα μιας περιφέρειας να προβλέπει μια κρίση ή διαταραχή, να προετοιμάζεται για την αντιμετώπισή της, να την αντιμετωπίζει και τελικά να αναρρώνει έπειτα από τη λήξη της περιόδου της κρίσης ή διαταραχής (Martin 2011; Simmie and Martin, 2010). Σύμφωνα επίσης με την ερευνητική μελέτη του προγράμματος ESPON, ως ανθεκτικότητα λογίζεται η ικανότητα μιας περιφερειακής οικονομίας να απορροφά, να αντέχει και εν τέλει να ξεπερνά μια εσωτερική ή εξωτερική διαταραχή (ESPON, 2014). Άλλοι ορισμοί δίνουν βάση στο κατά πόσο μια περιφέρεια αναρρώνει από μια διαταραχή παραμένοντας στο ίδιο μονοπάτι ανάπτυξης ή μεταβαίνοντας σε διαφορετικό (Martin 2011; Simmie and Martin, 2010).

Παρόλα αυτά φαίνεται πως δεν υπάρχει ακόμη ένας γενικά αποδεκτός ορισμός για την ανθεκτικότητα στο πλαίσιο της περιφερειακής επιστήμης (Simmie and Martin, 2010; Martin, 2011; Martin and Sunley, 2013) . Άλλωστε, η εφαρμογή της έννοιας της

ανθεκτικότητας στην περιφερειακή επιστήμη θεωρείται ότι βρίσκεται ακόμα σε εμβρυακό επίπεδο ενώ παραμένει μια έννοια πολύπλοκη και πολυδιάστατη η οποία βρίσκεται υπό διαμόρφωση (Dowley et al, 2010, Wink, 2014; Καλλιώρας 2012;).

Ωστόσο, ένας ορισμός της ανθεκτικότητας που ίσως περικλείει όλα τα ανωτέρω είναι ο εξής (Martin and Sunley, 2013): Ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα μιας περιφερειακής οικονομίας να αντιστέκεται ή να αναρρώνει από διαταραχές που συμβαίνουν στο πεδίο των αγορών, της οικονομίας και του φυσικού περιβάλλοντος, εφαρμόζοντας αν είναι αναγκαίο προσαρμοστικές αλλαγές στις δομές της οικονομίας της αλλά στις κοινωνικές και θεσμικές της υποδομές, ώστε να διατηρήσει ή να επανέλθει στο προηγούμενο μονοπάτι ανάπτυξης ή ακόμα και να μεταβεί σε κάποιο νέο μονοπάτι ανάπτυξης που θα χαρακτηρίζεται από μια αποδοτικότερη χρήση των φυσικών, των ανθρώπινων και των περιβαλλοντικών πόρων.

1.3 Οι οπτικές/ερμηνείες της ανθεκτικότητας

Λόγω του διεπιστημονικού χαρακτήρα της έννοιας της ανθεκτικότητας και της ιδιαιτερότητας της περιφερειακής επιστήμης, υπάρχουν διαφορετικές οπτικές ως προς την έννοια της ανθεκτικότητας των περιφερειών. Ένα βασικό ερώτημα που πρέπει πάντα να βρίσκει απάντηση είναι “Ανθεκτικότητα τίνος πράγματος και σε τι?” (Resilience of what to what?) (Pendall^a et al, 2010). Η έννοια της ανθεκτικότητας είναι μια έννοια που ακόμη είναι ασαφής γεγονός όμως που μπορεί να εκληφθεί και ως θετικό αφού έννοιες αυτής της φύσης προσφέρουν ευρύ πεδίο συζήτησης και έρευνας (Pendall^a et al, 2010). Μια κατηγοριοποίηση των διαφορετικών οπτικών της ανθεκτικότητας είναι η α) μηχανική, β) η οικολογική και γ) η προσαρμοστική ανθεκτικότητα (Martin, 2011) ενώ σε αυτές προστίθεται και η έννοια της οικονομικής υστέρησης. Οι οπτικές αυτές αναλύονται συνοπτικά κάτωθι:

A. Η Μηχανική Ανθεκτικότητα (engineering resilience)

Η εν λόγω οπτική της ανθεκτικότητας επικεντρώνεται στον βαθμό αντίστασης που επιδεικνύει ένα σύστημα στις διαφόρων ειδών κρίσεις και διαταραχές καθώς και στην ταχύτητα με την οποία επανακάμπτει στο σημείο που βρίσκονταν πριν την κρίση (Simmie and Martin, 2010, Dawley et al, 2010; Fingleton et al, 2012). Στη μηχανική ανθεκτικότητα γίνεται συχνά η υπόθεση της ύπαρξης ισορροπίας πριν την κρίση και επομένως ένα σύστημα χαρακτηρίζεται ως ανθεκτικό εφόσον επιστρέψει γρήγορα στην πρότερη κατάσταση (Martin, 2011).

Ωστόσο μια περιφέρεια ή μια τοπική οικονομία διαφέρει από ένα οικοσύστημα και είναι πολύ πιθανό η υπόθεση της ισορροπίας να μην ισχύει. Γενικά, εμφανίζεται προβληματική η σύνδεση της στατικής αυτής έννοιας της ανθεκτικότητας και της εξέλιξης των περιφερειών διότι υποθέτει πως οι οικονομίες των περιφερειών δεν αλλάζουν στη διάρκεια του χρόνου ακόμα και μετά από διαταραχές (Simmie and Martin, 2010). Το σωστότερο επομένως για την ανθεκτικότητα μιας περιφέρειας, με βάση την λογική της επανάκαμψης (bounce back), θα ήταν ότι μετά από μια κρίση η περιφέρεια επιστρέφει στην προϋπάρχουσα κατάσταση η ανεξάρτητα αν αυτή η κατάσταση χαρακτηριζόταν από ισορροπία ή όχι (Martin, 2011).

B. Η Οικολογική Ανθεκτικότητα (Ecological resilience)

Η οπτική αυτή επικεντρώνεται στο αν και κατά πόσο οι κρίσεις και οι διαταραχές μπορούν να προκαλέσουν κάποιες αλλαγές στην οικονομία μιας περιφέρειας. Με άλλα λόγια, η οικολογική ανθεκτικότητα επικεντρώνεται στο μέγεθος της ισχύς της διαταραχής που μπορεί να απορροφήσει μια περιφέρεια πριν οδηγηθεί στο να διαμορφώσει μια διαφορετική μορφή ή κατάσταση ή να ακολουθήσει κάποιο διαφορετικό μονοπάτι ανάπτυξης (Martin and Sunley, 2013). Στην οικολογική ανθεκτικότητα γίνεται η υπόθεση ότι το σύστημα αποτελείται από πολλαπλά σημεία ισορροπίας και επομένως η ανθεκτικότητα μετράται από το κατά πόσο το σύστημα μπορεί να απορροφήσει μια διαταραχή χωρίς να αναγκαστεί να αλλάξει μορφή και λειτουργία (Martin, 2011) .

Η οικολογική ανθεκτικότητα μπορεί να εκληφθεί από δύο οπτικές. Η πρώτη οπτική ουσιαστικά ερμηνεύει την οικολογική ανθεκτικότητα ως την δυνατότητα ενός συστήματος να απορροφήσει μια διαταραχή και να μην υποστεί αλλαγές ενώ η δεύτερη ουσιαστικά την ερμηνεύει ως προς την ταχύτητα με την οποία ένα σύστημα που εξωθείται εκτός των ελαστικών του ορίων, μεταβαίνει σε μια νέα κατάσταση και μορφή (Martin, 2011). Εάν δοθεί έμφαση στην λογική της πρώτης ερμηνείας δηλαδή της διατήρησης της μορφής του συστήματος και της μη αλλαγής τότε ουσιαστικά δεν φαίνεται να υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές με την μηχανική ανθεκτικότητα (Simmie and Martin, 2010). Εάν όμως δοθεί έμφαση στην δεύτερη ερμηνεία τότε ανοίγεται ένα ευρύ πεδίο έρευνας που μας οδηγεί στο να κατανοήσουμε την ανθεκτικότητα ως μια έννοια προσαρμογής δηλαδή ως την ικανότητα μιας οικονομίας προσαρμόζεται μακροχρόνια στις αλλαγές και στις διαταραχές (Simmie^a and Martin^b, 2010).

Γ. Η Προσαρμοστική Ανθεκτικότητα (Adaptive resilience)

Η έννοια της προσαρμοστικής ανθεκτικότητας έχει να κάνει με τις προληπτικές ή κατασταλτικές ενέργειες που διενεργούνται από μια περιφερειακή οικονομία προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι συνέπειες από μια κρίση ή διαταραχή και επομένως υπό αυτό το πρίσμα η εστίαση δίδεται στη προσαρμοστική ικανότητα ενός συστήματος (Martin, 2011). Η ανθεκτικότητα επομένως υπό αυτό το πρίσμα λογίζεται ως ο βαθμός στο οποίο μια περιφερειακή οικονομία επαναπροσδιορίζεται και προσαρμόζεται στις όποιες αλλαγές συντελούνται στο εξωτερικό περιβάλλον. Άλλωστε οι κρίσεις και οι διαταραχές στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας αποτελούν πια την λεγόμενη νέα κανονικότητα υπό την έννοια της συχνότητάς τους (Martin and Sunley, 2013) και επομένως η προσαρμοστικότητα είναι απαραίτητο στοιχείο για την ανθεκτικότητα μιας περιφερειακής οικονομίας.

Δ. Οικονομική Υστέρηση

Συναφής με τις ανωτέρω οπτικές και ιδιαίτερα με την οικολογική και προσαρμοστική ανθεκτικότητα είναι η έννοια της οικονομικής υστέρησης (economic hysteresis). Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή μια διαταραχή σε μια περιφέρεια είναι πολύ πιθανό να έχει συνέπειες μόνιμου χαρακτήρα (Martin, 2010, Fingleton et al, 2012). Επομένως, είναι πιθανό για παράδειγμα μια οικονομία να ανακάμψει έπειτα από μια κρίση σε ότι αφορά τα επίπεδα ανάπτυξης της αλλά είναι εξίσου πιθανό να μην ανακάμψει σε ότι αφορά τα επίπεδα απασχόλησης (Fingleton et al, 2012) . Η κρίση δηλαδή αφήνει το αποτύπωμά της στην πληγείσα περιφέρεια που συμβάλει στη φαινόμενο της «ανάμνησής» της (remanescence) (Martin, 2011; Martin and Sunley, 2013).

Επίσης, είναι δυνατόν μια κρίση να έχει μόνιμες συνέπειες σε ότι αφορά το μονοπάτι ανάπτυξης μιας περιφέρειας, με την έννοια ότι μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα η οικονομία να μην επιστρέψει ποτέ στο προηγούμενο επίπεδο ανάπτυξης. Αυτό σημαίνει ότι έπειτα από μια κρίση, η ανάπτυξη σε μια οικονομία μπορεί είτε: α) να μειώνεται συνεχώς, είτε β) να σταθεροποιηθεί σε χαμηλότερο επίπεδο σε σχέση με τα προ κρίσης επίπεδο είτε γ) ακόμα και να ξεπεράσει τα προϋπάρχοντα επίπεδα ανάπτυξης (Fingleton et al, 2012) . Επομένως, οι διαφόρων ειδών κρίσεις και διαταραχές σχεδόν πάντα συνεπάγονται δομικές αλλαγές στη δομή και τη φυσιογνωμία της οικονομίας μιας περιφέρειας (Martin, 2011).

Πίνακας 2: Οι διαφορετικές οπτικές της ανθεκτικότητας

Τύπος ανθεκτικότητας	Ερμηνεία
Μηχανική ανθεκτικότητα (engineering resilience)	<p>Ικανότητα ενός συστήματος να επιστρέφει ή να ανακάμπτει μετά από μια κρίση στην πρότερη κατάσταση ισορροπίας.</p> <p>Έμφαση στην αντίσταση και στην σταθεροποίηση σε συνθήκες ισορροπίας</p>
Οικολογική ανθεκτικότητα (ecological resilience)	<p>Ικανότητα ενός συστήματος να απορροφά μια διαταραχή πριν αλλάξει μορφή και λειτουργία.</p> <p>Έμφαση στην εκτός ισορροπίας λειτουργία του συστήματος.</p>
Προσαρμοστική ανθεκτικότητα (adaptive resilience)	<p>Ικανότητα του συστήματος να λαμβάνει προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα ώστε να ελαχιστοποιήσει τις συνέπειες μιας κρίσης.</p> <p>Έμφαση στις προσαρμοστικές ικανότητες του συστήματος.</p> <p>Οικονομική υστέρηση. Αποτύπωμα της κρίσης και ανάμνησή της.</p>

Πηγή: Προσαρμογή από το Martin, 2011

1.4 Σχέση Ευπάθειας/τρωτότητας με την Ανθεκτικότητα

Στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να αποσαφηνιστεί η σχέση αλλά και οι διαφορές μεταξύ των εννοιών της ευπάθειας της ανθεκτικότητας. Η έννοια της ευπάθειας συνίσταται στον βαθμό της έκθεσης μιας περιφερειακής οικονομίας σε εξωτερικές διαταραχές ως συνέπεια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και του ανοικτού χαρακτήρα. Η ευπάθεια επίσης, επηρεάζει και τον βαθμό αντίστασης μιας οικονομίας σε μια κρίση (Simmie and Martin, 2010). Η ευπάθεια μιας οικονομίας έχει να κάνει επομένως με χαρακτηριστικά που είναι κληρονομικά ή εγγενή και επηρεάζουν την έκθεση μιας οικονομίας σε εξωγενείς διαταραχές (Briguglio et al, 2008:2).

Αντίθετα, η ανθεκτικότητα συνίσταται στη δυνατότητα της οικονομίας, η οποία καθορίζεται από συγκεκριμένες πολιτικές και δράσεις, να αντέχει και αναρρώνει από τέτοιου τύπου διαταραχές. Αποτελεί επομένως μια επίκτητη ιδιότητα η οποία οφείλεται σε ενέργειες που αναλαμβάνονται από την πολιτική ηγεσία και οι οποίες επιτρέπουν σε μια περιφέρεια ή μια χώρα στο σύνολό της να αντέξει σε μια διαταραχή και να επανέλθει από τις αρνητικές συνέπειες αυτής της διαταραχής (Briguglio et al, 2008:2). Επίσης, όταν αυτές οι ενέργειες της πολιτικής ηγεσίας επιτρέπουν σε μια οικονομία να εκμεταλλευτεί καλύτερα κάποιες ευκαιρίες που παρουσιάζονται στο εξωτερικό περιβάλλον (positive shocks) , τότε θεωρείται ότι και αυτό συμβάλει στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας (ESPON, 2014).

1.5 Οι διαστάσεις της περιφερειακής ανθεκτικότητας

Με βάση τις διαφορετικές οπτικές περί ανθεκτικότητας αλλά και την έννοια της τρωτότητας, συνάγονται τέσσερις αλληλένδετοι τρόποι με τους οποίους οι περιφερειακές οικονομίες αντιδρούν στις διαταραχές οι οποίοι είναι οι εξής (Martin, 2011): **α) η αντίσταση** οποία σχετίζεται με τον βαθμό ευαισθησίας ή τρωτότητας της οικονομίας μιας περιφέρειας σε κρίσεις ή διαταραχές, **β) η ανάκτηση** που αφορά στην ταχύτητα και την έκταση της ανάκαμψης από μια διαταραχή καθώς και την σχέση της ταχύτητας ανάκαμψης με την ευαισθησία ή τρωτότητα της περιφέρειας, **γ) τον αναπροσανατολισμό** που συνίσταται στην έκταση των δομικών αλλαγών που συντελούνται σε μια περιφερειακή οικονομία και στις συνέπειες που επιφέρει ο αναπροσανατολισμός αυτός και **δ) την ανανέωση** που αφορά στον βαθμό στον οποίο συνεχίζεται και ανανεώνεται η αναπτυξιακή δυναμική ή το μονοπάτι ανάπτυξης που υπήρχε πριν την κρίση.

Σύμφωνα με τον Martin (2011) οι διαστάσεις αυτές της ανθεκτικότητας ή αλλιώς οι τρόποι αντίδρασης των περιφερειακών οικονομιών στις διαταραχές είναι αλληλένδετες εξ αιτίας των διάφορων παραγόντων που συνθέτουν την αντίδραση μιας περιφέρειας σε μια διαταραχή και επηρεάζονται από την κατάσταση που επικρατούσε πριν την κρίση. Μια οικονομία η οποία πριν την κρίση ή διαταραχή είχε μια δυναμική αναπτυξιακή πορεία, είναι περισσότερο πιθανό να προβάλει μεγαλύτερη αντίσταση σε μια μεγάλη υφειακή διαταραχή, ή αν βλαφθεί σε μεγάλο βαθμό, να επανακάμψει γρήγορα και να ανακτήσει τη δυναμική της (Christopherson et al, 2010). Επίσης μια τέτοια οικονομία αναμένεται να έχει τις μικρότερες δομικές αλλαγές ή εναλλακτικά αναμένεται να προσαρμοστεί επιτυχώς σε νέους αναπτυξιακούς τομείς. Το αντίστροφο αποτέλεσμα αναμένεται φυσικά για τις περιφερειακές οικονομίες με αδύναμη αναπτυξιακή πορεία πριν την κρίση.

1.6 Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ανθεκτικότητα μιας περιφέρειας

Είναι γεγονός ότι κάθε περιφέρεια είναι διαφορετική σε ότι αφορά τους παράγοντες που καθορίζουν και επηρεάζουν την ανθεκτικότητά . Η ανθεκτικότητα μιας περιφέρειας επηρεάζεται τόσο από εσωτερικούς όσο και από εξωτερικούς παράγοντες ή με άλλα λόγια εξαρτάται από παράγοντες που η εκάστοτε περιφέρεια μπορεί να επηρεάσει και είτε όχι. Ορισμένοι από τους παράγοντες αυτούς είναι οι εξής:

A. Η Διακυβέρνηση της περιφέρειας

Στο σημερινό διεθνοποιημένο και συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον είναι απαραίτητο να υπάρχει μια πολιτική ηγεσία και ένα σύστημα διακυβέρνησης που να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες που προκύπτουν μέσα από τις κρίσεις και διαταραχές και να εκμεταλλεύεται τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται (Καλλιώρας, 2012). Η διακυβέρνηση της περιφέρειας επηρεάζεται φυσικά από την διακυβέρνηση της χώρας στην οποία ανήκει, από το πώς αυτή αντιδρά στις κρίσεις ή διαταραχές αλλά και από την εθνική πολιτική στην οικονομία, το εμπόριο, το κοινωνικό κράτος, την δικαιοσύνη καθώς και το ευρύτερο θεσμικό και νομικό πλαίσιο (Martin and Sunley, 2013). Επίσης, φαίνεται πως οι εθνικοί και τοπικοί φορείς δίνουν περισσότερη σημασία στην έννοια της ανταγωνιστικότητας παρά στη έννοια της ανθεκτικότητας γεγονός που είναι αρκετά περιοριστική οπτική ως προς την έννοια της ανθεκτικότητας (Christopherson et al, 2010). Ωστόσο κάθε η διακυβέρνηση κάθε περιφέρειας θα πρέπει να δημιουργεί εκείνες τις συνθήκες που να ευνοούν την ανθεκτικότητα της, λειτουργώντας προληπτικά και ενισχύοντας τα δυνατά σημεία της και την

προσαρμοστική της δυνατότητα με τις κατάλληλες στρατηγικές και οικονομικές συμφωνίες (Martin, 2011). Παράλληλα οφείλει να λειτουργεί συλλογικά συνεργαζόμενη με γειτονικές περιφέρειες και όχι απομονωμένη (ESPON, 2014).

B. Η δομή της οικονομίας

Η δομή της οικονομίας της περιφέρειας είναι πολύ σημαντικός παράγοντας για τη ανθεκτικότητα μιας περιφέρειας (Martin, 2011). Μια περιφερειακή οικονομία η οποία είναι μονοδιάστατη και στηρίζεται σε έναν συγκεκριμένο κλάδο (π.χ βιομηχανία, κατασκευές) είναι πιθανόν να είναι λιγότερο ανθεκτική σε σχέση με μια περιφερειακή οικονομία η οποία έχει μεγάλο εύρος διαφοροποιημένων κλάδων και λειτουργιών (ESPON, 2014). Ωστόσο υπάρχουν περιπτώσεις που η εξάρτηση σε συγκεκριμένους κλάδους όπως ο τουρισμός βοήθησε στην επιτυχή αντιμετώπιση της κρίσης (ESPON, 2014). Σε κάθε περίπτωση μια οικονομία η οποία εμφανίζει ευελιξία, ποικιλία και προσαρμοστικότητα, που προωθεί την επιχειρηματικότητα και που δίνει έμφαση στις νέες τεχνολογίες στην καινοτομία και την εναλλακτική εκμετάλλευση της τεχνογνωσίας της είναι πιθανό να αποδειχθεί περισσότερο ανθεκτική. Αντίθετα, μια οικονομία η οποία εξαρτάται και αναπτύσσει το σύνολο των δραστηριοτήτων της γύρω από έναν κλάδο ή επιχείρηση, μπορεί να αποδειχθεί λιγότερο ανθεκτική.

Γ. Η γεωγραφική θέση της περιφέρειας

Στοιχεία όπως η θέση της περιφέρειας κοντά σε κάποιο μητροπολιτικό κέντρο ή σε κοντά σε μια δευτερεύουσα μητρόπολη καθώς επίσης και οι υποδομές που ενισχύουν την προσβασιμότητα και την προσπελασιμότητα αποτελούν στοιχεία που φαίνεται να ενισχύουν την ανθεκτικότητα (ESPON, 2014). Ωστόσο και εδώ μπορεί να υπάρχουν εξαιρέσεις μιας και η πρόσφατη κρίση επηρέασε περισσότερο τις οικονομίες των μητροπολιτικών κέντρων και άρα τις γειτονικές σε αυτά περιφέρειες ενώ αντίθετα απομακρυσμένες περιοχές αποδείχθηκαν ανθεκτικότερες.

Δ. Το ανθρώπινο και το κοινωνικό κεφάλαιο

Μια περιφέρεια που διαθέτει ισχυρό και δυναμικό ανθρώπινο κεφάλαιο με ευελιξία και προσανατολισμό στη γνώση, στην κατάρτιση και την δια βίου μάθηση σε συνδυασμό με μια ευέλικτη αγορά εργασίας μπορεί να καταστεί περισσότερο ανθεκτική. Επίσης, το λεγόμενο κοινωνικό κεφάλαιο που αποτελείται από όλα εκείνα τα υποστηρικτικά κοινωνικά δίκτυα όπως η οικογένεια, η κοινωνία των πολιτών, οι εθελοντικές και φιλανθρωπικές οργανώσεις καθώς και η γενικότερη κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη

είναι υποστηρικτικοί παράγοντες της ανθεκτικότητας και της διατήρησης ενός αποδεκτού βιοτικού επιπέδου μετά από μια κρίση ιδιαίτερα σε μικρού μεγέθους κοινότητες (Recker, 2009; Καλλιώρας, 2012).

1.7 Η αποτίμηση της ανθεκτικότητάς και η κατηγοριοποίηση των περιφερειών

Η ανθεκτικότητα είναι μια έννοια δυναμική και όχι στατική και αποτιμάται στη βάση της ικανότητας μιας περιφέρειας να διατηρήσει μια επιτυχημένη πορεία ανάπτυξης έπειτα από μια κρίση ή διαταραχή. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η περιφέρεια θα επιστρέψει στο προηγούμενο μονοπάτι ανάπτυξης γεγονός που αναδεικνύει την προσαρμοστική ικανότητα μιας περιφερειακής οικονομίας (Christopherson et al., 2010; Καλλιώρας, 2012). Με βάση τα ανωτέρω είναι δυνατή μια κατηγοριοποίηση των περιφερειών ανάλογα με την πορεία εξέλιξης τους έπειτα από μια διαταραχή (Καλλιώρας, 2012): α) **οικονομικώς ανθεκτικές**: αφορά την περίπτωση κατά την οποία υπάρχει επιστροφή στο προηγούμενο μονοπάτι ανάπτυξης ή μετάβαση σε διαφορετικό από αυτό που ίσχυε πριν την κρίση, β) **ανθεκτικές στη διαταραχή**: πρόκειται για εκείνες τις περιφέρειες που δεν επηρεάστηκαν καθόλου από την κρίση και παρέμειναν στο προ της κρίσεως μονοπάτι ανάπτυξης και γ) **μη ανθεκτικές**: πρόκειται για περιφέρειες οι οποίες δεν σημειώνουν κάποια πρόοδο ή ανάπτυξη έπειτα από μια κρίση.

Μια άλλη κατηγοριοποίηση των περιφερειών βασίζεται είτε στη σύγκριση μιας αρχικής και μιας τελικής κατάστασης είτε συγκρίνοντας το βαθμό μεταβολής της αρχικής σε σχέση τον αντίστοιχο της τελικής κατάστασης (Chapple and Lester, 2010, αναφέρεται στο Καλλιώρας, 2012). Με βάση αυτό το κριτήριο μια περιφέρεια χαρακτηρίζεται ως: α) **στάσιμη**, εφόσον είναι κάτω του μέσου όρου της χώρας στην αρχική περίοδο και συνεχίζει να βρίσκεται στην ίδια θέση και στην τελική περίοδο, β) **μετασχηματίζουσα**, εφόσον η περιφέρεια στην αρχική περίοδο είναι κάτω του μέσου όρου ενώ στην τελική περίοδο είναι άνω του μέσου όρου, γ) **παραπαίουσα**, εάν η περιφέρεια στην αρχική περίοδο είναι άνω του μέσου όρου ενώ στην τελική είναι κάτω του μέσου όρου και τέλος δ) **ακμάζουσα** εφόσον η περιφέρεια τόσο στην αρχική όσο και στην τελική περίοδο εμφανίζεται άνω του μέσου όρου.

1.8 Μέτρηση της περιφερειακής ανθεκτικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται συνοπτικά οι κυριότερες μέθοδοι μέτρησης της ανθεκτικότητας καθώς και οι σημαντικότερες εμπειρικές μελέτες που έχουν εκπονηθεί σχετικά με την εν λόγω έννοια.

1.8.1 Μέθοδοι μέτρησης της ανθεκτικότητας

Όσον αφορά τη μέτρηση της ανθεκτικότητας είναι φανερό ότι δεν υπάρχει κάποια κοινή μεθοδολογία ή κάποιος κοινός δείκτης. Για το λόγο αυτό παρουσιάζονται στη συνέχεια συνοπτικά οι πιο γνωστές μέθοδοι και δείκτες ως προς τη μέτρηση της ανθεκτικότητας. Η απλούστερη μέθοδος είναι η παρατήρηση της μεταβολής κάποιων βασικών μεγεθών όπως το ΑΕΠ/κάτοικο και το ποσοστό της ανεργίας (ESPON). Επίσης, μια άλλη μέθοδος είναι αυτή της κατασκευής σύνθετων δεικτών όπως είναι για παράδειγμα ο δείκτης RCI (Resilience Capacity Index) στον οποίο περιέχονται πληροφορίες για δώδεκα μεταβλητές που αφενός είναι ισοβαρείς και αφετέρου ανήκουν σε 3 κατηγορίες που είναι α) τα οικονομικά, β) κοινωνικά-δημογραφικά, γ) συνεκτικότητα (Καλλιώρας, 2012). Άλλο παράδειγμα σύνθετου δείκτη ανθεκτικότητας είναι και ο δείκτης IARR (Index for the Assessment of Regional Resilience) (Psycharis et al, 2013) ο οποίος δημιουργήθηκε για την εκτίμηση της ανθεκτικότητας και ευπάθειας των περιφερειών της Ελλάδας οικονομική κρίση για την περίοδο 2006-2010. Ο σύνθετος αυτός δείκτης αποτελείται από στοιχεία δύο ξεχωριστών δεικτών ο πρώτος εκ των οποίων εκτιμά την επίπτωση της κρίσης ενώ ο δεύτερος δείκτης εκτιμά την ποιότητα ζωής χρησιμοποιώντας αντίστοιχα στατιστικά στοιχεία και δεδομένα από κοινωνικοοικονομικές μεταβλητές, οικονομικές μεταβλητές και μεταβλητές ποιότητας ζωής.

Επιπρόσθετα οι Martin και Sunley (2010) παρουσιάζουν τέσσερις εναλλακτικούς τρόπους για την μέτρηση της ανθεκτικότητας οι οποίοι είναι οι εξής (Martin and Sunley, 2013:20): α) Μελέτη περίπτωσης στην οποία διενεργείται η αφήγηση μιας συγκεκριμένης με ανάλυση περιγραφικών δεδομένων, χρήση συνεντεύξεων και άλλων εργαλείων έρευνας, β) Απλοί δείκτες μονοί ή σύνθετοι, γ) Στατιστικά μοντέλα χρονολογικών σειρών δ) Δομικά μοντέλα αιτιώδους συμπερασματολογίας (Causal structural models).

1.8.2 Εμπειρικές έρευνες για την ανθεκτικότητα

Οι εμπειρικές έρευνες οι οποίες έχουν εκπονηθεί για την ανθεκτικότητα των περιφερειών στην τρέχουσα οικονομική κρίση δεν είναι πολλές σε αριθμό καθότι η ανθεκτικότητα είναι μια καινούργια έννοια και η οικονομική κρίση δεν έχει παρέλθει. Παρακάτω, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα ορισμένων εμπειρικών ερευνών που διεξήχθησαν σε χώρες της Ευρώπης.

Στην μελέτη των Ψυχάρη, Καλλιώρα και Πανταζή (2013) αναλύονται οι χωρικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις περιφέρειες της Ελλάδας για την περίοδο 2006-2010 σε επίπεδο NUTS2 και NUTS3 σε όρους ανθεκτικότητας όπου και δημιουργήθηκε ένας σύνθετος δείκτης για την εκτίμηση της ανθεκτικότητας και ευπάθειας των περιφερειών, ο οποίος αποτελείται από δύο επιμέρους δείκτες έναν για την αποτίμηση της επίπτωσης της κρίσης και έναν για την ποιότητα ζωής (Psycharis et al, 2013).

Σε ότι αφορά τις περιφέρειες της Ελλάδας, οι πιο ανθεκτικές περιφέρειες ήταν αυτές του Νοτίου Αιγαίου σε αντίθεση με την περιφέρεια Αττικής που επλήγη σημαντικά από την κρίση. Παρότι και οι δυο περιοχές χαρακτηρίζονται από υψηλή ανάπτυξη, οι περιοχές του Νοτίου Αιγαίου και της Κρήτης ήταν ανθεκτικότερες λόγω του τουρισμού ενώ η πόλη της Αθήνας αποδείχθηκε λιγότερο ανθεκτική λόγω της δομής των οικονομικών της δραστηριοτήτων. Επίσης, τα νησιά με καλή τουριστική υποδομή ήταν πιο ανθεκτικά σε σχέση με περιοχές ορεινές και λιγότερο ανεπτυγμένες.. Άλλες περιοχές στην Ελλάδα όπως η Ήπειρος, κατέστησαν ανθεκτικές όχι μόνο λόγω του τουρισμού αλλά και αναβαθμισμένων υποδομών καθώς και λόγω παραγωγής ποιοτικών αγροτικών προϊόντων. Αντίθετα, ορεινές περιοχές, συνοριακές περιοχές καθώς και περιοχές με υψηλή δραστηριότητα σε βιοτεχνίες και βιομηχανία ήταν λιγότερο ανθεκτικές.

Παρόμοια εμπειρική μελέτη αποτελεί και αυτή της Sara Davies (Davies, 2011) η οποία μελέτησε τις επιπτώσεις της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στις περιφέρειες δέκα ευρωπαϊκών χωρών για την περίοδο 2008-2010. Η μελέτη επικεντρώθηκε πρώτον στην ικανότητα των περιφερειακών οικονομιών να αντέξουν τον αντίκτυπο της κρίσης κατά το έτος 2009 και δεύτερον στο βαθμό θετικής τους ανταπόκρισης στην κρίση κατά το έτος 2010. Ως δείκτης ανθεκτικότητας χρησιμοποιήθηκε το ποσοστό μεταβολής της ανεργίας και με τη χρήση παλινδρόμησης εκτιμήθηκε η σχέση της μεταβλητής αυτής με άλλες μεταβλητές που σχετίζονται με ισχυρά και αδύναμα σημεία των περιφερειών καθώς και με μεταβλητές διαφόρων κλάδων των περιφερειακών οικονομιών.

Τα αποτελέσματα της μελέτης για το 2009, έδειξαν πως δεν υπήρχε ξεκάθαρη σχέση ανάμεσα στην ανθεκτικότητα και στις μεταβλητές που σχετίζονται με ισχυρά και αδύναμα σημεία των περιφερειών καθώς και με την απασχόληση στον κατασκευαστικό τομέα. Αντίθετα, υπήρξε ξεκάθαρη σχέση μεταξύ της ανθεκτικότητας και των χαμηλών

ποσοστών απασχόλησης στη βιομηχανία. Επίσης, οι μητροπολιτικές περιοχές δεν φάνηκε να επηρεάστηκαν την χρονιά αυτή δείχνοντας μεγάλη ανθεκτικότητα με λίγες εξαιρέσεις. Για το 2010, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ανθεκτικότητα των μη μητροπολιτικές περιοχών σχετίζεται με την ανάκαμψη του τομέα της βιομηχανίας ενώ άλλες περιφέρειες είχαν μεγαλύτερα προβλήματα σε ότι αφορά την ανθεκτικότητά τους είτε λόγω της εξάρτησής τους από τον κατασκευαστικό κλάδο είτε λόγω γενικότερων δομικών αδυναμιών. Επιπρόσθετα, οι περιοχές που ενισχύθηκαν μέσω δημοσιονομικών παροχών ήταν κυρίως οι βιομηχανικές περιοχές ή οι πυκνοκατοικημένες περιοχές με δυνατότητες έρευνας και ανάπτυξης παρότι υπήρξαν εξαιρέσεις. Τέλος, παρά το γεγονός ότι οι περικοπές στις δημόσιες δαπάνες επηρεάζουν σαφώς τις δαπάνες για περιφερειακή πολιτική, ο βαθμός αυτός των περικοπών αναμένεται να διαφέρει από χώρα σε χώρα

Στην εμπειρική μελέτη του Ron Martin (Martin, 2011) επιχειρήθηκε να αναλυθούν οι διαφορές στην ανθεκτικότητα των μεγαλύτερων Βρετανικών περιφερειών στις τρεις τελευταίες οικονομικές κρίσεις των περιόδων 1979-1983, 1990-1993 και 2008-2010. Ο κύριος σκοπός της εμπειρικής μελέτης ήταν να διαπιστωθούν διαφορές στις έννοιες της αντίστασης, της ανάκαμψης και της ανανέωσης που αναφέρθηκαν σε προηγούμενο σημείο της παρούσας εργασίας. Η μεταβλητή που χρησιμοποιήθηκε ήταν η απασχόληση. Συγκεκριμένα, σε ότι αφορά την έννοια της αντίστασης, αυτή υπολογίστηκε με τον λόγο της ποσοστιαίας μείωσης της απασχόλησης στην περιφέρεια προς την αντίστοιχη ποσοστιαία μείωση σε εθνικό επίπεδο. Βάσει του λόγου αυτού η έρευνα έδειξε ότι υπήρξε ποικιλομορφία σε ότι αφορά την αντίδραση των περιφερειών ιδιαίτερα στις πρώτες δύο κρίσεις. Αυτό σημαίνει ότι κάθε περιφέρεια είχε διαφορετική αντίσταση σε διαφορετικές κρίσεις αλλά και ότι κάθε περιφέρεια επέδειξε διαφορετική αντίσταση από τις άλλες.

Σε ότι αφορά την ανάκτηση, η οποία σχετίζεται με την έννοια της αντίστασης και της οικονομικής υστέρησης μετά από μια κρίση, η μελέτη χρησιμοποίησε την ποσοστιαία μεταβολή της απασχόλησης μετά την κάθε κρίση. Αυτό που προέκυψε ήταν ότι περιφέρειες που επέδειξαν χαμηλή αντίσταση κατά την περίοδο 1979-1982 επέδειξαν μικρότερο βαθμό ανάκτησης στην περίοδο που ακολούθησε μέχρι την επόμενη κρίση δηλαδή την περίοδο 1983-1990. Αντίθετα, οι περιφέρειες που επέδειξαν μικρότερη αντίσταση κατά την κρίση 1990-1993 είχαν μεγαλύτερο βαθμό ανάκτησης την περίοδο 1993-2008. Σε ότι αφορά τέλος την έννοια της ανανέωσης, αυτή καθορίζεται από την

ποσοστιαία μεταβολή της απασχόλησης τόσο στην κρίση (αντίσταση) όσο και μετά την κρίση (ανάκτηση) ανά τομέα ή κλάδο της οικονομίας. Τέλος, η τρέχουσα κρίση φαίνεται να επηρεάζει περισσότερο την παραγωγή παρά την απασχόληση ενώ οι λόγω των περικοπών των δημοσίων δαπανών αναμένεται να πληγούν οι περιφέρειες που εξαρτώνται από τον δημόσιο τομέα.

Στη ερευνητική μελέτη του προγράμματος ESPON (ESPON, 2014) μετρήθηκε η ανθεκτικότητα των περιφερειών σε επίπεδο NUTS2 και NUTS3 χρησιμοποιώντας ως δείκτες την απασχόληση και εναλλακτικά το ΑΕΠ. Σύμφωνα με την έρευνα μια περιφέρεια χαρακτηρίζεται ως ανθεκτική στην κρίση εάν το 2011 είχε επίπεδα απασχόλησης (ή ΑΕΠ) ίδια ή μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα υψηλότερα προ κρίσης επίπεδα. Μια κατηγοριοποίηση των ανθεκτικών περιφερειών βάσει αυτού του κριτηρίου είναι α) εκείνες που αντιστάθηκαν στην κρίση και δεν σημείωσαν μείωση στην απασχόληση (ή στο ΑΕΠ) β) εκείνες που ανέκαμψαν έπειτα από μια αρχική μείωση στην απασχόληση (ή στο ΑΕΠ). Όσον αφορά στις μη ανθεκτικές περιφέρειες αυτές επίσης χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: α) εκείνες που αν και δεν επέστρεψαν στα προ της κρίσης επίπεδα απασχόλησης ωστόσο σημείωσαν μια άνοδο στην απασχόληση και επομένως έχουν ξεκινήσει μια περίοδο ανάκαμψης και β) εκείνες που αφενός δεν έχουν επιστρέψει στα προ της κρίσης επίπεδα απασχόλησης και αφετέρου συνεχίζουν να σημειώνουν μείωση.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι ένα 12% των περιφερειών NUTS2 αντιστάθηκαν στην κρίση και δεν σημείωσαν κάποια μείωση στην απασχόληση ενώ ένα ποσοστό 23% παρότι αρχικά σημείωσαν πτώση στην απασχόληση, ανέκαμψαν έως το 2011. Οι υπόλοιπες περιφέρειες που αποτελούν τα δύο τρίτα του συνόλου δεν έδειξαν ανάκαμψη ως το 2011 και χωρίζονται σε εκείνες που έχουν ξεπεράσει την κρίση και σε εκείνες που η κρίση ακόμη επηρεάζει τα επίπεδα απασχόλησης τους. Περίπου τα ίδια αποτελέσματα βρέθηκαν και σε επίπεδο NUTS3 με τη διαφορά ότι το ποσοστό των ανθεκτικών περιφερειών ήταν λίγο μεγαλύτερο ενώ λιγότερο ήταν το ποσοστό των μη ανθεκτικών περιφερειών που σημειώνουν ανάκαμψη.

Τέλος, στη μελέτη του Fingleton, Garretsen και Martin (Fingleton et al, 2012) αναλύεται η ανθεκτικότητα των περιφερειών του Ηνωμένου Βασιλείου (στο εξής Η.Β.) όσον αφορά την απασχόληση σε περιόδους κρίσης. Η εν λόγω μελέτη χρησιμοποίησε τριμηνιαία δεδομένα απασχόλησης για δώδεκα περιφέρειες του Η.Β. που αφορούσαν

την περίοδο 1971-201. Με τη χρήση του στατιστικού μοντέλου SUR εξετάστηκε η σχέση της ανθεκτικότητας των εν λόγω περιφερειών ως προς την απασχόληση. Αυτό που βρέθηκε ήταν ότι οι περιφέρειες διέφεραν ως προς την ανθεκτικότητα αλλά η διαφοροποίηση αυτή είχε να κάνει περισσότερο με την αρχική αντίσταση στην κρίση παρά με το στάδιο της ανάκαμψης. Επίσης, με την χρήση του στατιστικού μοντέλου VECM διαπιστώθηκε ότι οι κρίσεις είχαν μόνιμες επιπτώσεις και ότι υπάρχει διάχυση των συνεπειών αυτών στις γειτονικές περιφέρειες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΝΟΤΟΥ ΣΤΗΝ ΤΡΕΧΟΥΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ NUTS2

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται αφενός το μεθοδολογικό πλαίσιο της ανάλυσης για το επίπεδο NUTS2 και NUTS3 και αφετέρου επιχειρείται να αναλυθεί η ανθεκτικότητα των περιφερειών των χωρών της νότιας Ευρώπης ήτοι της Ελλάδας, της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας για την περίοδο 2008-2013 σε επίπεδο NUTS2.

2.1 Μεθοδολογικό πλαίσιο ανάλυσης

Το μεθοδολογικό πλαίσιο της ανάλυσης περιλαμβάνει την περιγραφική ανάλυση δεδομένων για δεκαέξι (16) μεταβλητές για το επίπεδο NUT2 (Πίνακας 3) και τεσσάρων (4) μεταβλητών για το επίπεδο NUTS3. Στη συνέχεια περιλαμβάνεται χαρτογραφική απεικόνιση και ανάλυση των μεταβλητών καθώς και γραμμική συσχέτιση των μεταβλητών αυτών με τη συνάρτηση Pearson.

Οι μεταβλητές επιλέχθηκαν βάσει της σχετικότητας τους με την έννοια της ανθεκτικότητας και με βάση την διαθεσιμότητα των δεδομένων μέσω της Eurostat². Στον κάτωθι πίνακα παρουσιάζονται οι μεταβλητές που επιλέχθηκαν για το επίπεδο NUTS2 (Πίνακας 3) και NUTS3 (Πίνακας 4) ανά κατηγορία καθώς επίσης και η κωδική ονομασία που τους αποδόθηκε³:

---

²Eurostat Regional Statistics

³ Η κωδική ονομασία που δόθηκε σε κάθε μεταβλητή είναι με βάση την αγγλική περιγραφή της κάθε μεταβλητής από τη Eurostat και δεν αποτελεί αρκτικόλεξο ή συντομογραφία.

Πίνακας 3: Μεταβλητές επιπέδου NUTS2

Κωδικός	Ονομασία μεταβλητής	Κατηγορία
GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	Οικονομικές μεταβλητές
INH	Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)	
ARRI	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	
NST	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)	
UNEM	Ποσοστά ανεργίας	Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης
LTUN	Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)	
HRST	Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες και τεχνολογία	
NEET	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (ποσοστό)	
STERT	Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 20-24)	
EARL	Σχολική διαρροή (ποσοστό)	Κοινωνικές μεταβλητές
AOP	Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)	
MDIN	Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)	
POP	Πληθυσμός	Δημογραφικές μεταβλητές
DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	
FERT	Ποσοστά γονιμότητας	
INFM	Ποσοστό Βρεφικής θνησιμότητας	

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Στον πίνακα 4 παρουσιάζονται οι μεταβλητές για την ανάλυση σε επίπεδο NUTS3:

Πίνακας 4: Μεταβλητές επιπέδου NUTS3

Κωδικός	Ονομασία μεταβλητής
GDP	ΑΕΠ ανά κάτοικο
POP	Πληθυσμός
LBR	Γεννήσεις (κατά κεφαλήν)
DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Η ανάλυση διενεργείται ανά ομάδα μεταβλητών. Για το επίπεδο NUTS2, οι μεταβλητές που επιλέχθηκαν χωρίζονται σε 4 κατηγορίες: α) οικονομικές, β) κοινωνικές, γ) απασχόλησης και δ) δημογραφικές (βλ. πίνακα 4) ενώ σε επίπεδο NUTS3 δεν έγινε διαχωρισμός λόγω του μικρού αριθμού των μεταβλητών (βλ. πίνακα 5). Αρχικά παρουσιάζεται ένας συγκεντρωτικός πίνακας ανά ομάδα μεταβλητών και ανά χώρα.

Στη συνέχεια, έπεται η χαρτογραφική απεικόνιση των μεταβλητών. Συγκεκριμένα, απεικονίζονται για κάθε χώρα τρεις χάρτες ανά μεταβλητή οι οποίοι απεικονίζουν τα επίπεδα της μεταβλητής στο έτος 2008, στο έτος 2013 και τη μεταβολή τους στα έτη αυτά. Επιπλέον, σε ξεχωριστό κεφάλαιο, παρατίθενται πίνακες με τις γραμμικές συσχετίσεις των μεταβλητών με τη μέθοδο Pearson για κάθε χώρα τόσο σε επίπεδο NUTS2 όσο και σε επίπεδο NUTS3. Σκοπός αυτής της συσχέτισης είναι να εξαχθούν συμπεράσματα ως προς τον αντίκτυπο της κρίσης σε κάθε μεταβλητή και να διερευνηθεί κατά πόσο μειώθηκαν ή αυξήθηκαν οι όποιες ανισότητες.

2.2 Ανάλυση σε επίπεδο NUTS2

Στην παρούσα ενότητα, διενεργείται η ανάλυση σε επίπεδο NUTS2 ανά χώρα και ανά ομάδα μεταβλητών όπως αυτές παρουσιάστηκαν νωρίτερα. Αρχικά, παρουσιάζεται ένας συγκεντρωτικός πίνακας ανά χώρα και ομάδα μεταβλητών. Με λευκό χρώμα απεικονίζεται ποιες περιφέρειες είχαν για την περίοδο 2008-2013 καλύτερη μεταβολή ανά μεταβλητή σε σχέση με τον μέσο όρο της χώρας ενώ με γκρι χρώμα απεικονίζεται ποιες περιφέρειες είχαν χειρότερη μεταβολή ανά μεταβλητή σε σχέση με τον μέσο όρο της χώρας. Οι πίνακες είναι ταξινομημένοι ώστε στο πάνω μέρος να βρίσκονται οι ανθεκτικότερες περιφέρειες (δηλαδή με τα λιγότερα γκρι κουτάκια) ενώ στο κάτω μέρος να βρίσκονται οι λιγότερο ανθεκτικές.

Ακολουθεί η χαρτογραφική απεικόνιση των μεταβλητών ανά χώρα. Συγκεκριμένα, παρατίθενται ανά χώρα οι χάρτες για κάθε μεταβλητή για τα επίπεδα του 2008, του 2013 και της μεταβολής τους. Για την δημιουργία των χαρτών χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος του ποσοστημορίου (quantile) σύμφωνα με την οποία η ταξινόμηση των δεδομένων γίνεται σε ένα σε ένα συγκεκριμένο αριθμό κατηγοριών (τρεις κατηγορίες για NUTS2 και πέντε για τα NUTS3) με ίσο αριθμό χωρικών μονάδων για κάθε κατηγορία. Ο σχολιασμός των χαρτών επικεντρώνεται στη στήλη «Μεταβολή 2008-2013» και πως μεταβάλλονται οι χρωματισμοί των χαρτών της στήλης αυτής σε σχέση με τα επίπεδα του 2008.

2.2.1 Οικονομικές μεταβλητές

Σε ότι αφορά τις οικονομικές μεταβλητές αυτές είναι τέσσερις και περιλαμβάνουν για κάθε περιφέρεια το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το εισόδημα των νοικοκυριών αλλά και τις μεταβλητές των κατά κεφαλήν αφίξεων και διανυκτερεύσεων ως δείκτες ποιότητας ζωής. Για τις μεταβλητές του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του εισοδήματος των νοικοκυριών τα διαθέσιμα στοιχεία ήταν ως το έτος 2011.

A. Ελλάδα

Από τον πίνακα 5 παρατηρούμε ότι οι ανθεκτικότερες περιφέρειες για την Ελλάδα σε ότι αφορά τις οικονομικές μεταβλητές ήταν οι Ήπειρος, η Κεντρική Μακεδονία, τα Ιόνια νησιά και το Νότιο Αιγαίο (τρία έως τέσσερα λευκά πεδία). Αντίθετα, οι λιγότερο ανθεκτικές περιφέρειες ήταν η Ανατολική Μακεδονία, η Στερεά Ελλάδα, η Πελοπόννησος, η Αττική, το Βόρειο Αιγαίο και η Δυτική Ελλάδα (τρία έως τέσσερα γκρι πεδία). Μάλιστα η Δυτική Ελλάδα εμφανίζει επιδείνωση σε όλες τις οικονομικές μεταβλητές.

Η Ήπειρος εμφανίζει τις καλύτερες επιδόσεις πιθανώς λόγω των υποδομών της με το λιμάνι της Ηγουμενίτσας και αφετέρου την και της στρατηγικής της θέσης ως πύλη με τη Δυτική Ευρώπη. Η Ήπειρος επίσης έχει αναπτύξει χειμερινό τουρισμό και παράγει ποιοτικά αγροτικά προϊόντα (Psycharis et al, 2014). Επίσης ότι κατά την περίοδο της κρίσης ωφελήθηκαν περισσότερο οι κλασικές τουριστικές περιοχές δηλαδή τα Ιόνια νησιά και Νότιο Αιγαίο καθώς και η Κεντρική Μακεδονία λόγω της τουριστικής κίνησης της Χαλκιδικής. Ωστόσο παρατηρούμε ότι οι ως άνω ανθεκτικές περιοχές εκτός της Ηπείρου, έχουν υποστεί μια μεταβολή κάτω του μέσου όρου της χώρας στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Σε ότι αφορά τις λιγότερο ανθεκτικές περιφέρειες παρατηρούμε ότι εκτός της Αττικής η οποία επλήγη στην λόγω της οικονομικής της διάρθρωσης (Psycharis et al, 2014), φαίνεται πως επλήγησαν οι φτωχότερες και λιγότερο τουριστικές περιοχές όπως για παράδειγμα το Βόρειο Αιγαίο, καθώς και αυτές με τις λιγότερες υποδομές όπως η Δυτική Ελλάδα .

Πίνακας 5: Οικονομικές μεταβλητές NUTS2 Ελλάδας - Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (κατά κεφαλήν)	Εισόδημα νοικοκυριών	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)
Ήπειρος				
Κεντρική Μακεδονία				
Ιόνια νησιά				
Νότιο Αιγαίο				
Δυτική Μακεδονία				
Θεσσαλία				
Κρήτη				
Ανατολική Μακεδονία				
Στερεά Ελλάδα				
Πελοπόννησος				
Αττική				
Βόρειο Αιγαίο				
Δυτική Ελλάδα				

Πηγή: Eurostat , Ιδία επεξεργασία

Στον πίνακα 6 παρατίθεται η χαρτογραφική απεικόνιση για κάθε μεταβλητή για τα επίπεδα του 2008, του 2013 και της μεταβολής τους στα έτη 2008-2013. Με λευκό χρώμα βλέπουμε τις περιοχές με τα μεγαλύτερα επίπεδα τιμών στα έτη 2008 και 2013 καθώς και με καλύτερη μεταβολή μεταξύ αυτών των ετών. Σε ότι αφορά το κ.κ. ΑΕΠ (GDP) , όλες οι περιφέρειες της Ελλάδας σημείωσαν αρνητική μεταβολή. Ωστόσο, με μαύρο φόντο παρατηρούμε ότι περιφέρειες που είχαν τη μεγαλύτερη αρνητική μεταβολή ήταν οι περιφέρειες του Βόρειου και Νότιου Αιγαίου, τα Ιόνια νησιά καθώς επίσης και η Κεντρική Μακεδονία και Θεσσαλία. Αντίθετα, μικρή μεταβολή στο κ.κ. ΑΕΠ σημείωσε η Δυτική Μακεδονία ενώ ακολούθησαν η Αττική, η Στερεά Ελλάδα και η Πελοπόννησος με κάτω του μέσου όρου αρνητική μεταβολή ωστόσο σημαντική. Βλέπουμε επομένως ότι σε ότι αφορά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ επλήγησαν μεταξύ άλλων και οι τουριστικές περιοχές.

Πίνακας 6: Χάρτες οικονομικών μεταβλητών Ελλάδα 2008-2013

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p style="text-align: center;">ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)/ GDP</p>			
<p style="text-align: center;">Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)/ INH</p>			
<p style="text-align: center;">Αφίξεις (κατά κεφαλήν)/ ARRI</p>			
<p style="text-align: center;">Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)/ NST</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Σε ότι αφορά το εισόδημα των νοικοκυριών (INH), παρατηρούμε ότι τη μεγαλύτερη αρνητική μεταβολή υπέστησαν η Αττική, η Κρήτη, η Δυτική Ελλάδα, η Θεσσαλία, και η Ανατολική Μακεδονία. Αντίθετα, οι περιφέρειες με τη μικρότερη αρνητική μεταβολή ήταν τα νησιά του Βορείου και Νοτίου Αιγαίου, τα Ιόνια νησιά η Ήπειρος. Ανθεκτικότερες αναδείχθηκαν οι τουριστικές περιοχές καθώς επίσης και περιοχές όπως η Ήπειρος και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου οι οποίες αφενός μεν το 2008 ήταν από τις φτωχότερες αφετέρου σημείωσαν μικρή αρνητική μεταβολή.

Σε ότι αφορά τις κατά κεφαλήν αφίξεις (ARRI), την μεγαλύτερη θετική μεταβολή εμφανίζουν τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου, τα νησιά του Ιονίου, η Κρήτη και η Ήπειρος. Στον αντίποδα η Αττική η Δυτική Ελλάδα, η Δυτική Μακεδονία και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου εμφανίζουν αρνητική έως τη μικρότερη θετική μεταβολή. Παρόμοια εικόνα έχουμε και στις κατά κεφαλήν διανυκτερεύσεις (NST) με την Κεντρική Μακεδονία να συγκαταλέγεται στις περιφέρειες με τη μεγαλύτερη θετική μεταβολή ενώ τα Ιόνια νησιά υποχωρούν στην ενδιάμεση κατηγορία. Ως προς τις μη ανθεκτικές περιφέρειες προστίθεται η Κεντρική Ελλάδα.

Το συμπέρασμα από τις οικονομικές μεταβλητές για την Ελλάδα είναι ότι οι τουριστικές περιοχές (νησιωτικές και ηπειρωτικές) αποδείχθηκαν ανθεκτικότερες (με εξαίρεση το κ.κ. ΑΕΠ). Επίσης, περιφέρειες όπως η Ήπειρος αποδεικνύονται από τις ανθεκτικότερες πιθανόν λόγω των πρόσφατων υποδομών και της ανάπτυξης του τουρισμού. Στον αντίποδα η Αττική, καθώς και οι μη τουριστικές ή ανεπτυγμένες περιφέρειες της κεντρικής Ελλάδας και της Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης παρουσιάζονται λιγότερο ανθεκτικές.

B. Ιταλία

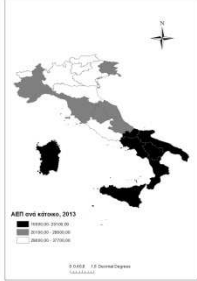
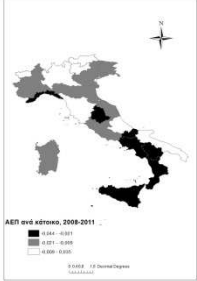

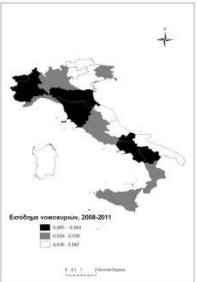
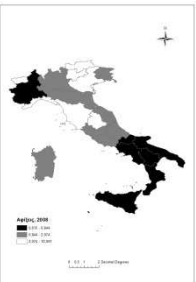
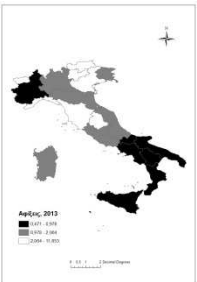
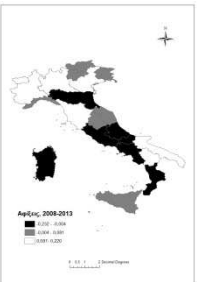

Όπως φαίνεται στον πίνακα 7, οι περιφέρειες της Ιταλίας που είχαν υψηλότερη μεταβολή από τον μέσο όρο της χώρας (μηδέν έως ένα γκρι πλαίσιο) ήταν ως επί το πλείστον περιφέρειες της βόρειας και κεντρικής Ιταλίας με εξαίρεση τις νότιες περιφέρειες της Πούλια και της Σικελίας. Αντιθέτως, οι περιφέρειες με την χαμηλότερη μεταβολή από τον μέσο όρο της χώρας ήταν κυρίως της νότιας Ιταλίας με εξαίρεση την περιφέρεια της Εμίλια - Ρομάνια που βρίσκεται βόρεια και της Ούμπρια που βρίσκεται στην κεντρική Ιταλία.

Πίνακας 7: Οικονομικές μεταβλητές NUTS2 Ιταλίας - Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/METABΛΗΤΗ	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (κατά κεφαλήν)	Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)
Provincia Autonoma di Bolzano/Bozen				
Provincia Autonoma di Trento				
Veneto-				
Puglia				
Lombardia				
Friuli-Venezia Giulia				
Toscana				
Marche				
Sicilia				
Piemonte				
Valle d' Aosta/Vallée d'Aoste				
Lazio				
Abruzzo				
Basilicata				
Liguria-B				
Sardegna-Σαρδηνία				
Emilia-Romagna				
Umbria				
Molise				
Campania				
Calabria				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 8: Χάρτες οικονομικών μεταβλητών Ιταλίας 2008-2013

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)/ GDP			
Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)/ INH			
Αφίξεις (κατά κεφαλήν)/ ARRI			
Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)/ NST			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Από τη χαρτογραφική απεικόνιση του πίνακα 8 και σε ότι αφορά το κ.κ. ΑΕΠ (GDP), φαίνεται πως αρνητικά (μαύρο χρώμα) επηρεάστηκαν ως επί το πλείστον οι νότιες περιφέρειες καθώς επίσης και η Λιγουρία στη βόρεια Ιταλία και η Ούμπρια στην

κεντρική Ιταλία. Αντίθετα οι βόρειες περιφέρειες είχαν μικρότερη αρνητική μεταβολή και σε ορισμένες περιπτώσεις ως και αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε ορισμένες βόρειες περιφέρειες όπως του Μπολζάνο.

Στη μεταβλητή του εισοδήματος (INH), φαίνεται πως περισσότερες περιφέρειες της Βόρειας Ιταλίας υπέστησαν μεγαλύτερες αρνητικές μεταβολές απ' ότι της νότιας. Συγκεκριμένα, τέσσερις βόρειες περιφέρειες του Πιεμόντε, της Κοιλιάδας της Αόστης, της Εμίλια Ρομάνια και της Τοσκάνης σημείωσαν τις μεγαλύτερες αρνητικές μεταβολές ενώ στη νότια Ιταλία μόνο η περιφέρεια της Καμπανίας είχε μεγάλες αρνητικές μεταβολές. Οι περιφέρειες με τη μικρότερη αρνητική μεταβολή αλλά και με θετική μεταβολή (περιφέρεια Μπολζάνο) σε ότι αφορά το κατά κεφαλήν εισόδημα εκτείνονται από τον βορρά και έως τον νότο με αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η Σαρδηνία συγκαταλέγεται στις περιφέρειες με τις μικρότερες μεταβολές.

Στη μεταβλητή των κατά κεφαλήν αφίξεων (ARRI), παρατηρείται ότι ως επί το πλείστον οι κεντρικές και οι νότιες περιφέρειες καθώς και η Σαρδηνία είχαν τις μεγαλύτερες αρνητικές μεταβολές με εξαίρεση την νότια περιφέρεια της Πούλια. Η Σικελία επίσης είχε μικρότερες απώλειες. Από τις βόρειες περιοχές, περισσότερο αρνητικά επηρεάστηκε η περιφέρεια της Εμίλια Ρομάνια ενώ οι υπόλοιπες βόρειες είχαν μικρή αρνητική ως και μεγάλη θετική μεταβολή.

Τέλος, όσον αφορά τη μεταβλητή των κατά κεφαλήν διανυκτερεύσεων (NST) η εικόνα είναι περίπου ίδια με τη μεταβλητή των αφίξεων. Η διαφορά έγκειται στο ότι οι νότιες περιφέρειες δείχνουν να έχουν μικρή αρνητική μεταβολή και σε ορισμένες περιπτώσεις θετική μεταβολή. Το αποτέλεσμα είναι ότι καμία περιφέρεια της νότιας Ιταλίας δεν απεικονίζεται με μαύρο χρώμα. Στον αντίποδα, τέσσερις περιφέρειες της κεντρικής Ιταλίας καθώς και δύο περιφέρειες του βορρά μεταξύ των οποίων και πάλι η Εμίλια Ρομάνια, δείχνουν μεγάλη αρνητική μεταβολή.

Το συμπέρασμα από τις οικονομικές μεταβλητές στην Ιταλία είναι ότι υπάρχει μια μείωση των ανισοτήτων μεταξύ βορρά και νότου. Ορισμένες βόρειες περιφέρειες όπως η Εμίλια Ρομάνια σημειώνουν πτώση σε όλες σχεδόν τις μεταβλητές ενώ ορισμένες νότιες όπως η Σικελία και η Πούλια δείχνουν να είναι ανθεκτικότερες.

Γ. Ισπανία

Στον πίνακα 9 παρατηρείται ότι οι περιφέρειες της Ισπανίας με τα λιγότερα γκρι πλαίσια (από μηδέν έως ένα) είναι οι ανεπτυγμένες περιφέρειες του βόρειου τμήματος της χώρας με την εξαίρεση της περιφέρειας της Εξτρεμαδούρα στα νοτιοδυτικά της χώρας η οποία είναι η πιο φτωχή περιφέρεια από την άποψη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Σε ότι αφορά τις περιφέρειες με τα περισσότερα γκρι πλαίσια (τρία ως τέσσερα), αυτές είναι κυρίως νότιες περιφέρειες με την εξαίρεση των βόρειων και σχετικά πλούσιων περιφερειών της Κανταβρίας και της Αραγονίας. Επομένως, ένα πρώτο συμπέρασμα είναι ότι ως επί το πλείστον οι Βόρειες περιφέρειες της Ισπανίας έχουν τις καλύτερες επιδόσεις πλην λίγων εξαιρέσεων.

Πίνακας 9: Οικονομικές μεταβλητές NUTS2 Ισπανίας- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (κατά κεφαλήν)	Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)
PaísVasco				
Comunidad Foral de Navarra				
LaRioja				
Comunidad de Madrid				
Cataluña				
Extremadura				
Galicia				
Principado de Asturias				
Castilla y León				
Comunidad Valenciana				
IllesBalears				
Canarias (ES)				
Cantabria				
Aragón				
Castilla-laMancha				
Ciudad Autónoma de Ceuta (ES)				
Ciudad Autónoma de Melilla (ES)				
Andalucía				
RegióndeMurcia				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 10: Χάρτες οικονομικών μεταβλητών Ισπανίας 2008-2013

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p style="text-align: center;">ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)/ GDP</p>			
<p style="text-align: center;">Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)/ INH</p>			
<p style="text-align: center;">Αφίξεις (κατά κεφαλήν)/ ARRI</p>			
<p style="text-align: center;">Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)/ NST</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Στον πίνακα 10 φαίνεται πως οι βόρειες περιφέρειες είχαν καλύτερη μεταβολή σε ότι αφορά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (GDP) σε σχέση με τις νότιες. Ανάμεσα στις περιφέρειες με τη χειρότερη μεταβολή ήταν και η περιφέρεια της Βαλένθια. Η κατάσταση είναι λίγο διαφορετική ως την μεταβλητή του εισοδήματος των νοικοκυριών (INH) στην οποία ενώ και πάλι οι βόρειες περιφέρειες υπερτερούν, φαίνεται πως οι νότιες περιοχές δεν είχαν μεγάλες απώλειες. Οι περιφέρειες με τις μεγαλύτερες απώλειες είναι η Κανταβρία και η Καταλονία στα βόρεια της χώρας καθώς επίσης και οι περιφέρειες της Βαλένθια και της Μούρθια. Σε ότι αφορά επομένως το εισόδημα των νοικοκυριών παρατηρούμε μια σχετική μείωση των ανισοτήτων μεταξύ βορρά και νότου.

Αναφορικά με τη μεταβλητές των κατά κεφαλήν αφίξεων (ARRI) παρατηρούμε μια επιδείνωση σε όλη σχεδόν τη χώρα πλην τριών βόρειων περιφερειών αυτών της Καταλονίας, της χώρας των Βάσκων και της Ναβάρρα. Επίσης, θετική μεταβολή είχε και η φτωχή περιφέρεια της Εξτρεμαδούρα. Στις διανυκτερεύσεις (NST) φαίνεται πως οι βόρειες περιφέρειες είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες ενώ και ο νότος με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Ανδαλουσία παρουσιάζει πτώση. Περισσότερο ανθεκτικές ήταν η Μαδρίτη, η Βαλένθια, η Καταλονία, η χώρα των Βάσκων και η Ναβάρρα. Γενικά, από τις δύο τελευταίες μεταβλητές οι προαναφερθείσες περιφέρειες με την προσθήκη της Εξτρεμαδούρα ήταν αυτές με τις καλύτερες επιδόσεις.

Το συμπέρασμα για την Ισπανία είναι ότι κατά την περίοδο 2008-2013 υπήρξε μια διατήρηση των ανισοτήτων σε ότι αφορά το ΑΕΠ με κάποιες εξαιρέσεις. Στις υπόλοιπες μεταβλητές παρατηρήθηκε μια μείωση των ανισοτήτων είτε με τη μορφή της μικρής ανάκαμψης των νότιων περιοχών είτε με τη μορφή της επιδείνωσης σε όλη σχεδόν τη χώρα. Η Μαδρίτη ως μητροπολιτικό κέντρο αποδείχθηκε ανθεκτική.

4. Πορτογαλία

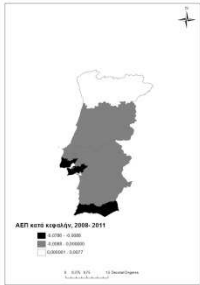

Από τον πίνακα 11 φαίνεται ότι οι περιφέρειες που είχαν καλύτερη μεταβολή από το μέσο όρο της χώρας (τέσσερα λευκά πεδία) πέραν της μητροπολιτικής περιφέρειας της Λισαβόνας, ήταν οι περιφέρειες του Νόρτε του Αλεντέζου και της Κεντρικής Πορτογαλίας οι οποίες συγκαταλέγονται στις πιο φτωχίες περιφέρειες βάσει του κατά κεφαλήν ΑΕΠ του 2011. Στον αντίποδα, οι περιφέρειες του Αλγκάβρε και της Μαδέρα παρουσιάζουν σε όλα τις μεταβλητές χειρότερη μεταβολή από το μέσο όρο της χώρας (τέσσερα γκρι πεδία). Επομένως, ένα πρώτο συμπέρασμα είναι ότι κατά την εξεταζόμενη περίοδο υπάρχει μια μείωση των ανισοτήτων στην Πορτογαλία

Πίνακας 11: Οικονομικές μεταβλητές NUTS2 Πορτογαλίας - Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (κατά κεφαλήν)	Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)
Norte				
Área Metropolitana de Lisboa				
Alentejo				
Centro (PT)				
RegiãoAutónoma dos Açores (PT)				
Algarve				
RegiãoAutónoma da Madeira (PT)				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 12: Πίνακας χαρτών οικονομικών μεταβλητών Πορτογαλίας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p>ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)/</p> <p>GDP</p>			
<p>Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)/</p> <p>ΙΝΗ</p>			
<p>Αφίξεις (κατά κεφαλήν)/</p> <p>ΑΡΡΙ</p>			
<p>Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)/</p> <p>NST</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Στον πίνακα 12 και συγκεκριμένα στη μεταβλητή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (GDP), η περιφέρεια του Νόρτε δείχνει να έχει την καλύτερη μεταβολή (λευκή απόχρωση) ενώ τη χειρότερη μεταβολή είχαν η περιφέρεια του Αλγκάβρε και σε πολύ μικρότερο βαθμό η περιφέρεια της Λισαβόνας. Στην μεταβλητή του εισοδήματος (INH) των νοικοκυριών η εικόνα είναι η ίδια με πριν σε σχέση με τις περιφέρειες που είχαν τη χειρότερη μεταβολή (Αλγκάβρε, Λισαβόνα) ενώ την καλύτερη μεταβολή είχε η περιφέρεια του Αλεντέζου.

Στις αφίξεις (ARRI) τη χειρότερη μεταβολή την είχαν οι περιφέρειες της Κεντρικής Πορτογαλίας και του Αλγκάβρε κάτι που ισχύει και στις διανυκτερεύσεις (NST). Την καλύτερη μεταβολή στις αφίξεις είχε το Νόρτε ενώ στις διανυκτερεύσεις η Λισαβόνα.

Το συμπέρασμα είναι ότι επήλθε μια μείωση των ανισοτήτων στην Πορτογαλία με φτωχίες περιφέρειες όπως το Νόρτε και το Αλεντέζου να είχαν καλύτερες μεταβολές ενώ αντίθετα πιο πλούσιες περιφέρειες όπως το Αλγκάβρε σημείωσαν χειρότερες μεταβολές. Η μητροπολιτική περιοχή της Λισαβόνας υπέστη μικρές μειώσεις σε κατά κεφαλήν ΑΕΠ και εισόδημα νοικοκυριών ενώ είχε πολύ καλές μεταβολές στις αφίξεις και τις διανυκτερεύσεις και επομένως κατέστη ανθεκτική.

2.2.2 Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης

Στην παρούσα ενότητα αναλύονται έξι μεταβλητές που έχουν να κάνουν με την απασχόληση την ανεργία καθώς και με την εκπαίδευση και την εκπαιδευτική διαρροή. Σημειωτέον ότι για τη μεταβλητή της απασχόλησης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (STERT) τα διαθέσιμα στοιχεία ήταν έως το 2012. Στις μεταβλητές του ποσοστού ανεργίας (UNEM) , της μακροχρόνιας ανεργίας (LTUN), της σχολικής διαρροής (EARL) και των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (NEET) η απεικόνιση των ανθεκτικών περιφερειών γίνεται αντίστροφα δηλαδή με μαύρο χρώμα εμφανίζονται οι περιφέρειες με τα καλύτερα επίπεδα και μεταβολές ενώ με λευκό οι περιφέρειες με τα χειρότερα επίπεδα και μεταβολές.

A. Ελλάδα

Αναφορικά με την Ελλάδα και τις μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης παρατίθεται ο πίνακας 13 ενώ στην επόμενη σελίδα παρατίθεται ο πίνακας 14 με τη χαρτογραφική απεικόνιση των μεταβλητών (ανάλυση σελ.49).

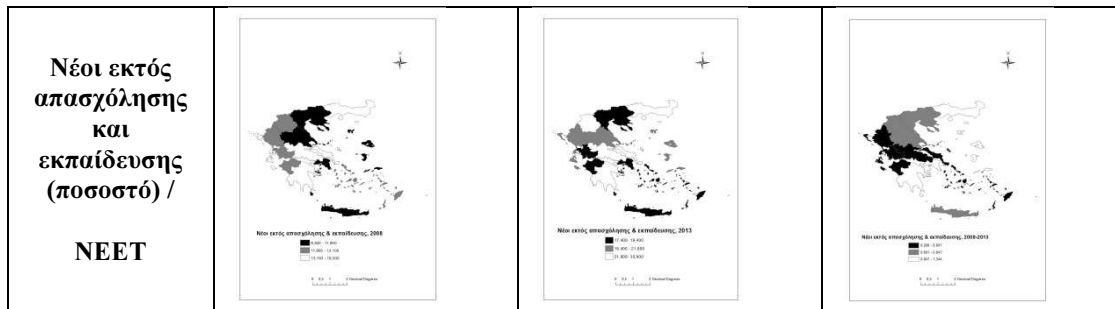
Πίνακας 13: Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης Ελλάδας - Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	Εκπαιδευτική διαρροή	Σπουδαστές στην τριτοβάθμια	Ανεργία	Μακροχρόνια ανεργία	Απασχόληση σε τεχνολογία και επιστήμες	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης
Δυτική Μακεδονία						
Ήπειρος						
Θεσσαλία						
Ιόνια νησιά						
Δυτική Ελλάδα						
Πελοπόννησος						
Νότιο Αιγαίο						
Ανατολική Μακεδονία						
Στερεά Ελλάδα						
Βόρειο Αιγαίο						
Κεντρική Μακεδονία						
Αττική						
Κρήτη						

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Πίνακας 14: Πίνακας χαρτών μεταβλητών απασχόλησης και εκπαίδευσης Ελλάδας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p>Ποσοστά ανεργίας/ UNEM</p>			
<p>Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)/ LTUN</p>			
<p>Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες και τεχνολογία/ HRST</p>			
<p>Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 20-24)/ STERT</p>			
<p>Σχολική διαρροή (ποσοστό)/ EARL</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Στον πίνακα 13 φαίνεται ότι σε ό,τι αφορά τις μεταβλητές της απασχόλησης και της εκπαίδευσης η Δυτική Μακεδονία και η Ήπειρος είχαν καλύτερη μεταβολή από τον μέσο όρο της χώρας στα περισσότερα πεδία (πέντε λευκά πεδία) ενώ ακολουθούν τα Ιόνια νησιά το Νότιο Αιγαίο η Θεσσαλία και η Δυτική Ελλάδα (τέσσερα λευκά πεδία). Αντίθετα η Κεντρική Μακεδονία, η Αττική και η Κρήτη είχαν τις μεγαλύτερες αρνητικές μεταβολές (από τέσσερα ως πέντε γκρι πεδία). Ένα πρώτο συμπέρασμα επομένως είναι ότι στις εν λόγω μεταβλητές επηρεάστηκαν περισσότερο οι μητροπολιτικές περιφέρειες Αθήνας και Θεσσαλονίκης ενώ τις καλύτερες επιδόσεις είχαν περιοχές με υποδομές ή τουρισμό.

Στον πίνακα 14 για τη μεταβλητή της ανεργίας (UNEM), οι περιφέρειες με την καλύτερη μεταβολή (μαύρη απόχρωση) ήταν αυτές της Ηπείρου, της Δυτικής Ελλάδας των Ιονίων νήσων και του Νοτίου Αιγαίου. Αντίθετα τη χειρότερη μεταβολή (λευκή απόχρωση) είχαν η Αττική, Κεντρική Μακεδονία, το Βόρειο Αιγαίο και η Κρήτη. Αναφορικά με τη μακροχρόνια ανεργία (LTUN) την καλύτερη μεταβολή (μαύρη απόχρωση) είχαν η Ήπειρος, οι τρεις περιφέρειες της Μακεδονίας και το Βόρειο Αιγαίο. Αντίθετα, η Αττική, τα νησιά του νοτίου Αιγαίου, τα Ιόνια νησιά και η Κρήτη εμφανίζουν τις χειρότερες μεταβολές.

Στα ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες και τεχνολογία (HRST) η Ήπειρος, τα Ιόνια νησιά και τα νησιά του Βορείου και νοτίου Αιγαίου εμφάνισαν την καλύτερη μεταβολή (λευκό χρώμα). Αντίθετα η Κρήτη, η Δυτική Ελλάδα, η Θεσσαλία καθώς και η Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία είχαν τις χειρότερες (μαύρο χρώμα). Στις σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (STERT) πάλι η Ήπειρος, τα Ιόνια νησιά και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου καθώς και η Δυτική Ελλάδα είχαν την καλύτερη μεταβολή ενώ τη χειρότερη σημείωσαν η Κεντρική Μακεδονία, η Θεσσαλία, η Στερεά Ελλάδα, η Αττική και η Πελοπόννησος.

Όσον αφορά τη μεταβλητή της σχολική διαρροής (EARL), οι περιφέρειες που τα πήγαν καλύτερα ήταν οι η Αττική, η Θεσσαλία, Πελοπόννησος, τα Ιόνια νησιά και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου (μαύρο χρώμα) ενώ γενικά η κεντρική, δυτική Ελλάδα, Ήπειρος και Ιόνια νησιά είχαν καλές μεταβολές (γκρι χρώμα). Στον αντίποδα, όλες οι περιφέρειες της Μακεδονίας και τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου είχαν τις χειρότερες μεταβολές (λευκό χρώμα). Παρόμοια είναι η εικόνα και για την μεταβλητή των νέων εκτός απασχόλησης. Η Ήπειρος, η Δυτική Ελλάδα, τα Ιόνια νησιά καθώς και η κεντρική Ελλάδα και τα νησιά του Νοτίου Αιγαίου είχαν τις καλύτερες μεταβολές (μαύρο χρώμα). Τις χειρότερες μεταβολές παρουσίασαν η Ανατολική Μακεδονία, Αττική και η Πελοπόννησος (λευκό χρώμα).

Το συμπέρασμα από τις ως άνω μεταβλητές είναι ότι κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο υπάρχει μια μείωση των ανισοτήτων καθώς φαίνεται πως περιφέρειες όπως η Ήπειρος η Δυτική Ελλάδα που υστερούσαν πριν την κρίση σε αυτά τα πεδία, παρουσιάζονται ανθεκτικές σημειώνοντας είτε μικρότερη αρνητική μεταβολή είτε θετική μεταβολή. Η Ήπειρος ιδιαίτερα εμφανίζεται ανθεκτική σε όλες τις μεταβλητές. Επίσης, τα Ιόνια νησιά παρουσιάζουν μεγάλη ανθεκτικότητα. Αντίθετα, η Αττική, η Κρήτη και η Κεντρική Μακεδονία ήταν λιγότερο ανθεκτικές στις περισσότερες εκ των μεταβλητών.

B. Ιταλία

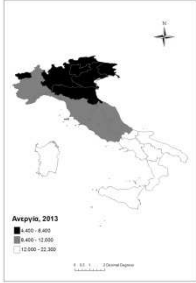
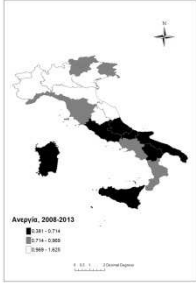
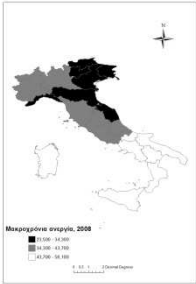
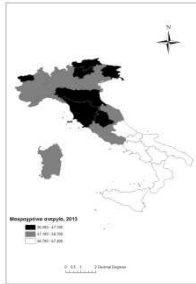

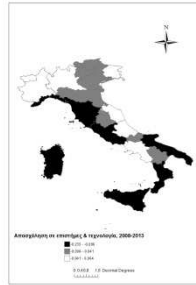
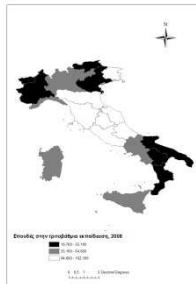

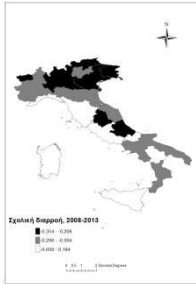
Αναφορικά με την Ιταλία και τις μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης παρατίθεται ο πίνακας 15 ενώ στην επόμενη σελίδα παρατίθεται ο πίνακας 16 με τη χαρτογραφική απεικόνιση των μεταβλητών (ανάλυση σελ.53).

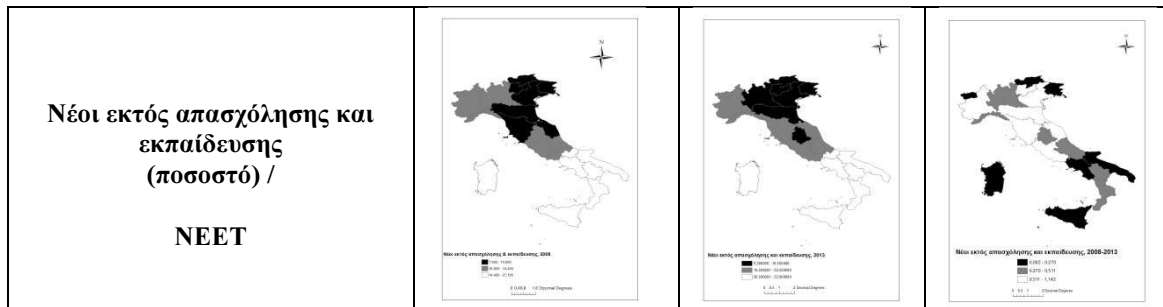
Πίνακας 15: Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης Ιταλίας- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	Εκπαιδευτική διαρροή	Σπουδαστές στην τρίτοβάθμια	Ανεργία	Μακροχρόνια ανεργία	Απασχόληση σε τεχνολογία και επιστήμες	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης
Campania						
Valled'Aosta/Valléed'Aoste						
Friuli-VeneziaGiulia						
Abruzzo						
Piemonte						
Lombardia						
Puglia						
Calabria						
ProvinciaAutonoma di Bolzano/Bozen						
ProvinciaAutonoma di Trento						
Lazio						
Molise						
Basilicata						
Sicilia						
Sardegna (Σαρδηνία)						
Liguria						
Veneto						
Umbria						
Emilia-Romagna						
Toscana						
Marche						

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 16: Χάρτες μεταβλητών απασχόλησης και εκπαίδευσης Ιταλίας

Όνομασία μεταβλητής	Όνομασία μεταβλητής	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p>Ποσοστά ανεργίας/ UNEM</p>			
<p>Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)/ LTUN</p>			
<p>Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες και τεχνολογία/ HRST</p>			
<p>Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 20-24)/ STERT</p>			
<p>Σχολική διαρροή (ποσοστό)/ EARL</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Από τον πίνακα 15 παρατηρείται ότι οι περιφέρειες που κινήθηκαν άνω του μέσου όρου της χώρας στις περισσότερες μεταβλητές (μηδέν ως δύο γκρι πεδία) ήταν κυρίως του Βόρειου και Κεντρικού τομέα της Ιταλίας. Ωστόσο μεταξύ των καλύτερων υπήρξαν και τρεις περιφέρειες της νότιας Ιταλίας με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Καμπανία που κινήθηκε άνω του μέσου όρου της χώρας σε όλες τις μεταβλητές. Σε ότι αφορά τις περιφέρειες που κινήθηκαν κάτω του μέσου όρου της χώρας παρατηρείται ότι ως επί το πλείστον ήταν περιφέρειες της βόρειας και κεντρικής Ιταλίας. Ένα πρώτο συμπέρασμα επομένως είναι ότι κατά την εξεταζόμενη περίοδο επηρεάστηκαν οι περιφέρειες του βόρειου και κεντρικού τομέα ενώ οι νότιες περιοχές δείχνουν καλύτερες μεταβολές που σημαίνει ότι υπάρχει μια μείωση των ανισοτήτων.

Στον πίνακα 16 σε ότι αφορά την ανεργία (UNEM) και την μακροχρόνια ανεργία (LTUN), παρατηρείται ότι κεντρικές οι νότιες περιφέρειες καθώς και η Σαρδηνία είχαν καλύτερη μεταβολή (μαύρο χρώμα) σε σχέση με τις βόρειες. Επίσης στα ποσοστά απασχόλησης και τεχνολογίας παρατηρείται ότι ορισμένες βόρειες περιφέρειες όπως η Λιγουρία και η Τοσκάνη και η κεντρική περιφέρεια του Λάτσιο να είχαν μείωση (μαύρο χρώμα) ενώ ορισμένες νότιες περιφέρειες όπως η Καμπανία η Μπασιλικάτα και το Μολίζε εμφανίζουν θετική μεταβολή (λευκό ή γκρι χρώμα).

Αναφορικά με τις σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (STERT), παρατηρείται ότι οι βόρειες περιοχές είχαν την καλύτερη μεταβολή (λευκό χρώμα) ενώ στη νότια Ιταλία παρατηρείται βελτίωση κυρίως στις περιφέρειες της Πούλια, της Μπασιλικάτα και της Καλαβρίας (γκρι χρώμα). Περνώντας στη σχολική διαρροή (EARL) παρατηρείται μια επιδείνωση της κατάστασης στη βόρεια Ιταλία (μαύρο χρώμα) και μια μικρή επίσης επιδείνωση στα νότια (γκρι χρώμα) εκτός από την Μπασιλικάτα. Η κεντρική Ιταλία φαίνεται να είχε την καλύτερη μεταβολή εκτός της Ούμπρια και του Αμπρούζο. Τέλος, για την μεταβλητή των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (NEET),

παρατηρείται μια σαφή βελτίωση της κατάστασης στη νότια Ιταλία και τη Σαρδηνία (μαύρο χρώμα) καθώς και μια επιδείνωση των στην Κεντρική και βόρεια Ιταλία.

Το συμπέρασμα από τη χαρτογραφική απεικόνιση είναι ότι υπάρχει μια σχετική μείωση των ανισοτήτων καθώς σχεδόν σε όλες τις μεταβλητές καθώς η μεταβολή των μεγεθών στην εξεταζόμενη περίοδο είναι καλύτερη για τις νότιες περιφέρειες. Μια πιθανή εξήγηση μπορεί να είναι ότι λόγω της κρίσης και της πτώσης της ζήτησης επηρεάστηκαν περισσότερο οι περιφέρειες με ανεπτυγμένη βιομηχανία και πολυτελή τουρισμό. Αντίθετα, η νότια Ιταλία είναι πιθανό λόγω του ότι πριν την έλευση της κρίσης ήταν ήδη χαμηλά στους εν λόγω δείκτες αλλά και με την ανάπτυξη του τουρισμού σε πιο ανταγωνιστικές τιμές να έχει ανακάμψει. Ωστόσο δεν είναι σαφές σε τι ποσοστό έχουν μειωθεί οι ανισότητες αυτές..

Γ. Ισπανία

Αναφορικά με την Ισπανία και τις μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης παρατίθεται ο πίνακας 17 ενώ στην επόμενη σελίδα παρατίθεται ο πίνακας 18 με τη χαρτογραφική απεικόνιση των μεταβλητών. Η ανάλυση των πινάκων γίνεται στην μεθεπόμενη σελίδα.

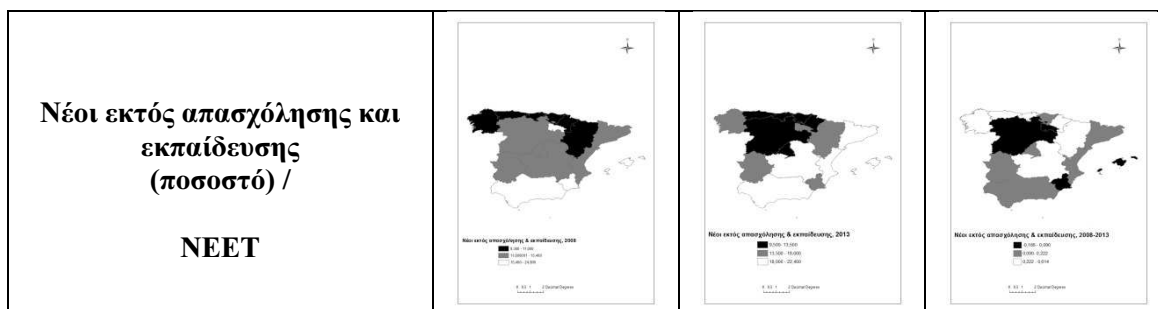
Πίνακας 17: Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης Ισπανία- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	Εκπαιδευτική διαρροή	Σπουδαστές στην τριτοβάθμια	Ανεργία	Μακροχρόνια ανεργία	Απασχόληση σε τεχνολογία και επιστήμες	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης
Ciudad Autónoma de Ceuta (ES)						
Ciudad Autónoma de Melilla (ES)						
Extremadura						
Comunidad de Madrid						
Castilla y León						
Cataluña						
Canarias (ES)						
Principado de Asturias						
País Vasco						
La Rioja						
Illes Balears						
Andalucía						
Región de Murcia						
Galicia						
Cantabria						
Aragón						
Comunidad Valenciana						
Comunidad Foral de Navarra						
Castilla-la Mancha						

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 18: Χάρτες μεταβλητών απασχόλησης και εκπαίδευσης Ιταλίας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p align="center">Ποσοστά ανεργίας/ UNEM</p>			
<p align="center">Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)/ LTUN</p>			
<p align="center">Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες και τεχνολογία/ HRST</p>			
<p align="center">Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 20-24)/ STERT</p>			
<p align="center">Σχολική διαρροή (ποσοστό)/ EARL</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Από τον πίνακα 17 παρατηρείται ότι οι περιφέρειες με τα λιγότερα γκρι πεδία (ένα έως δύο) ήταν αφενός οι νησιωτικές περιφέρειες και αφετέρου οι κεντρικές περιφέρειες της Μαδρίτης, της Καστίλλης και Λεόν καθώς και η βόρεια περιφέρεια της Καταλονίας. Εξαίρεση αποτελεί η φτωχή νότια περιφέρεια της Εξτρεμαδούρα η οποία παρουσίασε μεταβολή άνω του μέσου όρου της χώρας σε τέσσερις εκ των έξι μεταβλητών. Στον αντίποδα οι περιφέρειες που είχαν μεταβολή χειρότερη του μέσου όρου της χώρας στις περισσότερες μεταβλητές (τέσσερα ως έξι γκρι πεδία) ήταν κυρίως βόρειες περιφέρειες (Γαλικία, Καντάμπρια, Αραγονία και Ναβάρρα) και κεντρικές (Βαλένθια, Καστίλλη Λα Μάντσα).

Στον πίνακα 18 παρατηρείται ότι τις καλύτερες μεταβολές (μαύρο-γκρι) σε ότι αφορά την ανεργία (UNEM) και τη μακροχρόνια ανεργία (LTUN) σημείωσαν κυρίως περιφέρειες της δυτικής Ισπανίας από τον βορρά ως τον νότο . Η περιφέρεια της Εστρεμαδούρα δε, σημείωσε και στις δύο μεταβλητές πολύ καλή μεταβολή. Αντίθετα οι περιφέρειες της κεντρικής και ανατολικής Ισπανίας είχαν χειρότερες μεταβολές στα μεγέθη αυτά. Στα ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες (HRST) και τεχνολογία φαίνεται ότι το νότιο κομμάτι της χώρας σημείωσε τη χειρότερη μεταβολή (μαύρο χρώμα) ενώ από τις βόρειες περιφέρειες μόνο η περιφέρεια της Γαλικίας ήταν σε αυτή την κατηγορία.

Αναφορικά με τις σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (STERT) παρατηρείται μια επιδείνωση κυρίως στις βορειοδυτικές περιφέρειες της Ισπανίας (μαύρο χρώμα) αλλά και στη νότια περιφέρεια της Ανδαλουσίας. Ανάμεσα στις περιφέρειες που είχαν θετική μεταβολή είναι και οι Βαlearίδες νήσοι. Στην μεταβλητή της σχολικής διαρροής (EARL) τις καλύτερες μεταβολές (μαύρο χρώμα) σημειώνουν μόνο τέσσερις περιφέρειες στα βόρεια και η περιφέρεια της Σεβίλλης και της Μούρθια στο νοτιοδυτικό κομμάτι. Μερική βελτίωση παρουσιάζει η Αραγονία ενώ μερική επιδείνωση παρουσιάζει η Καστίλλη Λα Μάντσα. Τέλος, σε ότι αφορά τη μεταβλητή

των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (NEET) παρατηρείται μια επιδείνωση στο βόρειο και κεντρικό τμήμα της χώρας (λευκό χρώμα) ενώ μικρή βελτίωση παρουσιάζει το νότιο κομμάτι και κυρίως η Ανδαλουσία. Αντίθετα, οι περιφέρειες με την καλύτερη μεταβολή ήταν στα βόρεια η Καστίλλη Λεόν και η Λα Ριόχα, στα νότια η Μούρθια και τέλος οι Βαλεαρίδες νήσοι.

Το συμπέρασμα από την ως άνω ανάλυση όσον αφορά τις μεταβλητές της ανεργίας (UNEM), της μακροχρόνιας ανεργίας (LTIUN) και των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (NEET), είναι ότι υπάρχει μια επιδείνωση στις βόρειες περιφέρειες και μια βελτίωση στις νότιες και νησιωτικές περιφέρειες και άρα μια σχετική μείωση των ανισοτήτων

Στις υπόλοιπες μεταβλητές (HRST, STERT, EARL) παρατηρείται μια σχετική αποδυνάμωση των βόρειων και κεντρικών περιφερειών ενώ οι νότιες δεν δείχνουν αξιοσημείωτες θετικές μεταβολές και επομένως οι όποιες ανισότητες διατηρούνται.

4. Πορτογαλία

Αναφορικά με την Πορτογαλία και τις μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης παρατίθεται ο πίνακας 19 ενώ στην επόμενη σελίδα παρατίθεται ο πίνακας 20 με τη χαρτογραφική απεικόνιση των μεταβλητών. Η ανάλυση των πινάκων γίνεται στην μεθεπόμενη σελίδα.

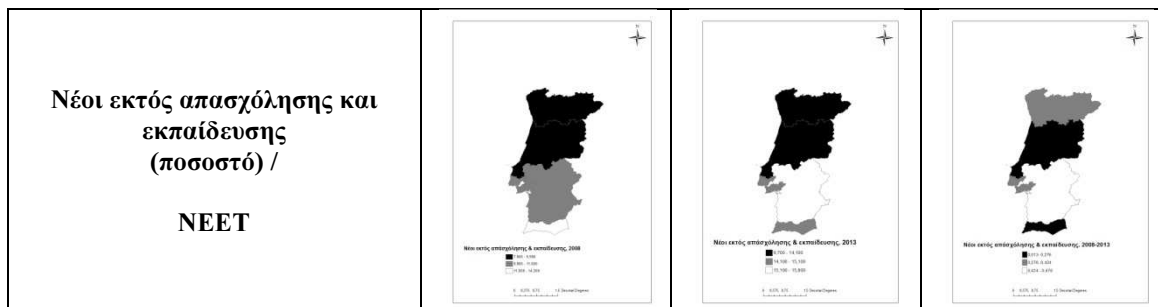
Πίνακας 19: Μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης Πορτογαλίας- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	Εκπαιδευτική διαφογή	Σπουδαστές στην τριτοβάθμια	Ανεργία	Μακροχρόνια ανεργία	Απασχόληση σε τεχνολογία και επιστήμες	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης
Centro (PT)						
Norte						
Algarve						
Área Metropolitana de Lisboa						
Região Autónoma dos Açores (PT)						
Alentejo						
Região Autónoma da Madeira (PT)						

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Πίνακας 20: Χάρτες μεταβλητών απασχόλησης και εκπαίδευσης Πορτογαλίας (βλ. επόμενη σελίδα)

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p>Ποσοστά ανεργίας/ UNEM</p>			
<p>Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)/ LTUN</p>			
<p>Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες και τεχνολογία/ HRST</p>			
<p>Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 20-24)/ STERT</p>			
<p>Σχολική διαρροή (ποσοστό)/ EARL</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Από τον πίνακα 19 φαίνεται ότι οι περιφέρειες με τις περισσότερες καλύτερες μεταβολές σε σχέση με το μέσο όρο της χώρας (ένα ως δύο γκρι πλαίσια) ήταν οι περιοχές της Κεντρικής Πορτογαλίας, το Νόρτε στα βόρεια και το Αλγκάβρε στα νότια της χώρας. Οι υπόλοιπες περιφέρειες δείχνουν να επηρεάστηκαν εξίσου (τέσσερα ως πέντε γκρι πλαίσια) με τις περιφέρειες του Αλεντέζου και της Μαδέρα να έχουν σημειώσει τις περισσότερες αρνητικές μεταβολές.

Από τον πίνακα 20 και τη μεταβλητή της ανεργίας (UNEM) φαίνεται πως το Νόρτε και το Αλεντέζου σημείωσαν τις καλύτερες μεταβολές (μαύρο χρώμα) ενώ το Αλγκάβρε είχε τη χειρότερη (λευκό χρώμα). Σε ότι αφορά τη μακροχρόνια ανεργία (LTUN) και πάλι το Νόρτε μαζί με την Κεντρική Πορτογαλία είχαν τις καλύτερες μεταβολές (μαύρο χρώμα). Αντίθετα το Αλεντέζου είχε τη χειρότερη μεταβολή (λευκό χρώμα).

Στα ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες και τεχνολογία (HRST) την καλύτερη μεταβολή (λευκό χρώμα) την είχε το Αλγκάβρε στα νότια, ενώ τη χειρότερη μεταβολή σημείωσαν οι περιφέρειες της Λισαβόνας και του Αλεντέζου (μαύρο). Στις σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (STERT) η Κεντρική Πορτογαλία είχε την καλύτερη μεταβολή (λευκό χρώμα) ενώ η Λισαβόνα και το Αλγκάβρε σημείωσαν τη χειρότερη (μαύρο).

Στη σχολική διαρροή (EARL) το Νόρτε, η Κεντρική Πορτογαλία και η Λισαβόνα σημείωσαν την καλύτερη μεταβολή (μαύρο) ενώ το Αλεντέζου τη χειρότερη (λευκό). Τέλος, στη μεταβλητή των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (NEET), η Κεντρική Πορτογαλία και το Αλγκάβρε σημείωσαν την καλύτερη μεταβολή (μαύρο) ενώ το Αλεντέζου τη χειρότερη (λευκό).

Το συμπέρασμα από την ως άνω ανάλυση, είναι ότι οι φτωχότερες περιφέρειες βάσει του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, έδειξαν μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στις ως άνω μεταβλητές.

2.2.3 Κοινωνικές μεταβλητές

Στην ομάδα των κοινωνικών μεταβλητών εντάσσονται οι μεταβλητές του κινδύνου φτώχειας (At risk of Poverty) και του αριθμού του ιατρικού προσωπικού (κάτοικοι ανά ιατρό). Σε ότι αφορά τη μεταβλητή του κινδύνου φτώχειας (AOP) δεν υπήρχαν διαθέσιμα δεδομένα για την Ελλάδα και την Πορτογαλία. Επίσης, στην εν λόγω μεταβλητή (AOP) η χαρτογραφική απεικόνιση γίνεται αντίστροφα δηλαδή με μαύρο χρώμα εμφανίζονται οι περιφέρειες με τα καλύτερα επίπεδα και μεταβολές ενώ με λευκό οι περιφέρειες με τα χειρότερα επίπεδα και μεταβολές.

A. Ελλάδα

Στον πίνακα 21, φαίνεται ποιες περιφέρειες κινήθηκαν άνω του μέσου όρου σε ότι αφορά τον αριθμό του ιατρικού προσωπικού (λευκό πλαίσιο). Την μεγαλύτερη θετική μεταβολή σημείωσε η Στερεά Ελλάδα (12,41%) ενώ αμέσως επόμενη ήταν η Δυτική Μακεδονία (6,73%). Οι υπόλοιπες περιφέρειες με λευκό πλαίσιο κινήθηκαν σε χαμηλότερα επίπεδα θετικής μεταβολής.

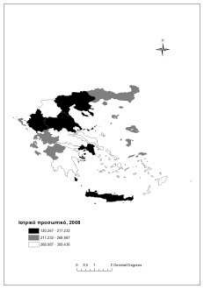
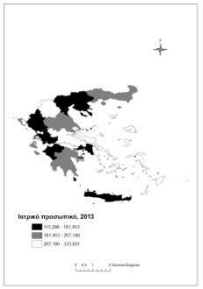
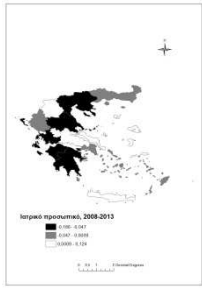
Σε ότι αφορά τις περιφέρειες κάτω του μέσου όρου, τη μεγαλύτερη αρνητική μεταβολή σημείωσε η Δυτική Ελλάδα (-18,62%) και τα Ιόνια νησιά (-12,05%).

Πίνακας 21: Κοινωνικές Μεταβλητές Ελλάδα- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Ιατρικό προσωπικό	Κίνδυνος φτώχειας
Δυτική Μακεδονία		
Ήπειρος		
Στερεά Ελλάδα		
Βόρειο Αιγαίο		
Νότιο Αιγαίο		
Κρήτη		
Ανατολική Μακεδονία		
Κεντρική Μακεδονία		
Θεσσαλία		
Ιόνια νησιά		
Δυτική Ελλάδα		
Πελοπόννησος		
Αττική		

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 22: Χάρτες κοινωνικών μεταβλητών Ελλάδας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)/ ΑΟΡ	-	-	-
Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)/ MDIN			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Από τη χαρτογραφική απεικόνιση του πίνακα 22, διαπιστώνεται ότι οι περιφέρειες με τις καλύτερες μεταβολές (λευκό χρώμα) δηλαδή η Δυτική Μακεδονία και η Στερεά Ελλάδα είχαν καλές επιδόσεις και πριν την κρίση. Αντίθετα, η Κρήτη εμφανίζει βελτίωση σε σχέση με την προ κρίσης κατάσταση ενώ μικρότερη βελτίωση (μετάβαση από μαύρο σε γκρι) παρουσιάζει η Ήπειρος το Βόρειο Αιγαίο και η Αττική. Οι περιφέρειες που δεν είχαν καλή μεταβολή ήταν τα Ιόνια νησιά και η Πελοπόννησος (μαύρο) ενώ τα νησιά του νοτίου Αιγαίου παρουσιάζουν μικρή επιδείνωση.

B. Ιταλία

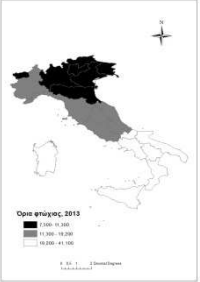
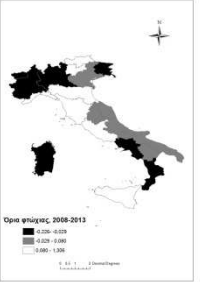

Από τον πίνακα 23 φαίνεται πως οι περιφέρειες με μεταβολές άνω του μέσου όρου της χώρας και στις δύο μεταβλητές (λευκά πεδία) ήταν οι βόρειες περιφέρειες του Πιεμόντε και της Λομβαρδίας καθώς και η νότια περιφέρεια της Καμπανίας. Η περιφέρεια με μεταβολές κάτω του μέσου όρου και στις δύο μεταβλητές είναι το Μπολζάνο στη βόρεια Ιταλία.

Πίνακας 23: Κοινωνικές Μεταβλητές Ιταλία- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/METABAHTH	Ιατρικό προσωπικό	Κίνδυνος φτώχειας
Piemonte		
Lombardia		
Campania		
Valled'Aosta/Valléed'Aoste		
Liguria		
ProvinciaAutonoma di Trento		
Veneto		
Friuli-VeneziaGiulia		
Emilia-Romagna		
Toscana		
Umbria		
Marche		
Lazio		
Abruzzo		
Molise		
Puglia		
Basilicata		
Calabria		
Sicilia		
Sardegna		
ProvinciaAutonoma di Bolzano/Bozen		

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Πίνακας 24: Χάρτες κοινωνικών μεταβλητών Ιταλίας

Ονομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)/ AOP			
Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)/ MDIN			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Στον πίνακα 24 και σε ότι αφορά τον κίνδυνο φτώχειας (AOP) παρατηρείται μια επιδείνωση στο βορειοανατολικό και κεντρικό κομμάτι της χώρας (λευκό) ενώ αντίθετα οι νότιες περιφέρειες (εκτός της Σικελίας) και η Σαρδηνία είχαν καλύτερες μεταβολές (μετάβαση από λευκό σε μαύρο ή γκρι).

Αναφορικά δε στο ιατρικό προσωπικό (AOP) παρατηρείται ότι βόρειες και κεντρικές περιοχές είχαν καλύτερες μεταβολές (λευκό χρώμα) ενώ στις νότιες περιφέρειες υπήρξε μια βελτίωση εκτός από την Μπασιλικάτα. Επίσης, η Σαρδηνία σημείωσε αρνητική μεταβολή.

Γ. Ισπανία

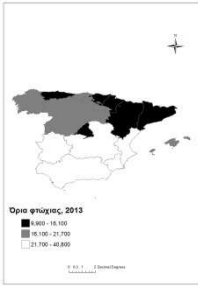
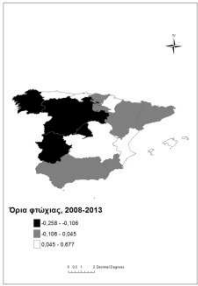
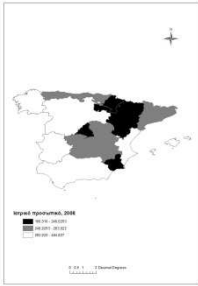

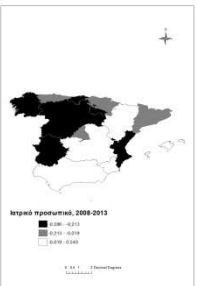
Στον πίνακα 25 παρατηρείται ότι οι περιφέρειες με μεταβολή άνω του μέσου όρου της χώρας και στις δύο μεταβλητές ήταν οι νότιες μη προνομιούχες περιφέρειες της Ανδαλουσίας, της Μούρθια και η Κέουτα. Αντίθετα, μεταβολή κάτω του μέσου όρου και στις δύο μεταβλητές είχαν οι πλούσιες βόρειες περιφέρειες της Καντάμπρια, Ναβάρα καθώς και η Βαλένθια.

Πίνακας 25: Κοινωνικές Μεταβλητές Ισπανία- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Ιατρικό προσωπικό	Κίνδυνος φτώχειας
Andalucía		
Región de Murcia		
Ciudad Autónoma de Ceuta (ES)		
Galicia		
Principado de Asturias		
País Vasco		
La Rioja		
Aragón		
Comunidad de Madrid		
Castilla y León		
Castilla-la Mancha		
Extremadura		
Cataluña		
Illes Balears		
Ciudad Autónoma de Melilla (ES)		
Canarias (ES)		
Cantabria		
Comunidad Foral de Navarra		
Comunidad Valenciana		

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 26: Χάρτες κοινωνικών μεταβλητών Ισπανίας

Όνομασία μεταβλητής	Όνομασία μεταβλητής	Όνομασία μεταβλητής	Όνομασία μεταβλητής
Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)/ AOP			
Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)/ MDIN			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Στον πίνακα 26 παρατηρείται μια μείωση (μαύρο) στα ποσοστά κινδύνου φτώχειας (AOP) κυρίως στο δυτικό κομμάτι της χώρας. Ειδικότερα πέρα από το βορειοδυτικό κομμάτι και την Μαδρίτη, παρατηρείται μια βελτίωση στις νότιες περιοχές με την περιφέρεια της Εξτρεμαδούρα που σημείωσε μείωση ενώ και η Ανδαλουσία έδειξε βελτίωση. Αντίθετα, οι βορειοανατολικές περιφέρειες σημείωσαν αύξηση στα εν λόγω ποσοστά ενώ η κεντρική περιφέρεια της Καστίλλης Λα Μάντσα δεν έδειξε βελτίωση.

Στο ιατρικό προσωπικό (AOP) οι νότιες περιφέρειες της Ανδαλουσίας της Μούρθια και η Κέουτα είχαν τις καλύτερες μεταβολές μαζί με την κεντρική Καστίλλης Λα Μάντσα και την βόρεια περιφέρεια της Αραγονίας. Στον αντίποδα χειρότερη μεταβολή σημείωσαν η Γαλικία η Καστίλλη Λεόν, η Καντάβρια και η Λα Ριόχα στα βόρεια, η Εξτρεμαδούρα στα νότια και η Σεβίλλη στα ανατολικά.

Παρατηρείται μια βελτίωση των νότιων περιοχών με κάποιες εξαιρέσεις και στις δύο μεταβλητές και μια αποδυνάμωση του βορρά κυρίως ως προς το ιατρικό προσωπικό ενώ η Μαδρίτη δείχνει ανθεκτική.

4. Πορτογαλία

Στον πίνακα 27 παρατηρούμε ότι στη μεταβλητή του ιατρικού προσωπικού καλύτερη μεταβολή σημειώνουν οι πιο προνομιούχες περιοχές του Αλγκάβρε, Λισαβόνας και της Μαδέρα.

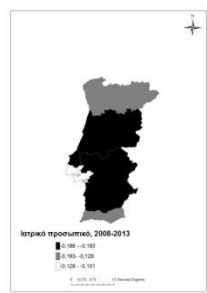
Στον πίνακα 28 παρατηρούμε ότι καλύτερη μεταβολή όλων είχε η Λισαβόνα ενώ την χειρότερη σημείωσαν το Αλεντέζου και η Κεντρική Πορτογαλία

Πίνακας 27: Κοινωνικές Μεταβλητές Πορτογαλίας- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Ιατρικό προσωπικό	Κίνδυνος φτώχειας
Algarve		
ÁreaMetropolitanadeLisboa		
RegiãoAutónoma da Madeira (PT)		
Norte		
Centro (PT)		
Alentejo		
RegiãoAutónoma dos Açores (PT)		

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 28: Χάρτες κοινωνικών μεταβλητών Πορτογαλίας

Όνομασία μεταβλητής	Όνομασία μεταβλητής	Όνομασία μεταβλητής	Όνομασία μεταβλητής
Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)/ ΑΟΡ	-	-	-
Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)/ MDIN			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

2.2.4 Δημογραφικές μεταβλητές

Οι δημογραφικές μεταβλητές είναι τέσσερις ενώ η Θνησιμότητα (DED) και η Βρεφική Θνησιμότητα (INFM) απεικονίζονται αντίστροφα στους χάρτες (μαύρο χρώμα σημαίνει π.χ. μείωση θνησιμότητας).

A. Ελλάδα

Από τον πίνακα ν.29 σε ότι αφορά τις δημογραφικές μεταβλητές διαπιστώνεται οι περιφέρειες με μεταβολή καλύτερη του μέσου όρου της χώρας στις περισσότερες μεταβλητές ήταν αφενός τα Ιόνια νησιά και το Νότιο Αιγαίο και αφετέρου η Στερεά Ελλάδα και το Βόρειο Αιγαίο. Την χειρότερη μεταβολή σημείωσαν η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία, Θεσσαλία και Δυτική Ελλάδα.

Πίνακας 29:Δημογραφικές Μεταβλητές Πορτογαλίας- Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Θνησιμότητα	Γονιμότητα	Βρεφική θνησιμότητα	Πληθυσμός
Ιόνια νησιά				
Στερεά Ελλάδα				
Βόρειο Αιγαίο				
Νότιο Αιγαίο				
Ανατολική Μακεδονία				
Ήπειρος				
Πελοπόννησος				
Αττική				
Κρήτη				
Κεντρική Μακεδονία				
Δυτική Μακεδονία				
Θεσσαλία				
Δυτική Ελλάδα				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Στον πίνακα 30 σχετικά με τον πληθυσμό (POP) παρατηρείται αρνητική μεταβολή στην Αττική, την Κεντρική και Δυτική Μακεδονία, τη Θεσσαλία και τη Δυτική Ελλάδα. Την μεγαλύτερη βελτίωση φαίνεται να είχε το Βόρειο και Νότιο Αιγαίο και η Κρήτη ενώ βελτίωση είχε η Ήπειρος και τα Ιόνια νησιά. Στη θνησιμότητα (DED) , η Αττική καθώς και όλες οι περιφέρειες της Μακεδονίας, παρουσίασαν αυξημένη μεταβολή (λευκό χρώμα) ενώ το νότιο Αιγαίο παρουσιάζει μικρότερη αύξηση. Αντίθετα, η Στερεά Ελλάδα, τα Ιόνια νησιά, η Κρήτη και το Βόρειο Αιγαίο είχαν την μεγαλύτερη μείωση θνησιμότητας (μαύρο) ενώ Ήπειρος σημείωσε βελτίωση (μετάβαση από λευκό σε γκρι).

Στα ποσοστά γονιμότητας (FERT) η Ήπειρος, η Αττική και το Βόρειο Αιγαίο είχαν μεταβολές άνω του μέσου όρου (λευκό χρώμα) ενώ η Κεντρική Μακεδονία, η Θεσσαλία, η Στερεά Ελλάδα, η Κρήτη και τα Ιόνια νησιά κινήθηκαν κάτω του μέσου όρου (μαύρο). Τέλος, στα ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας (INFM) κάτω του μέσου όρου κινήθηκαν η Δυτική Μακεδονία, η Κρήτη, και νησιά Βορείου και Νοτίου Αιγαίου. Θετική μεταβολή άνω του μέσου όρου σημείωσαν τα Ιόνια νησιά, η Δυτική Ελλάδα, η Κεντρική Μακεδονία ενώ βελτίωση σημείωσε και η Ήπειρος.

Πίνακας 30: Πίνακας χαρτών δημογραφικών μεταβλητών Ελλάδας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p>Πληθυσμός/ POP</p>			
<p>Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)/ DED</p>			
<p>Ποσοστά γονιμότητας/ FERT</p>			
<p>Ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας/ INFM</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

B. Ιταλία

Από τον πίνακα 31 συνάγεται ότι ως επί το πλείστον οι βόρειες περιφέρειες της Ιταλίας είχαν τις καλύτερες μεταβολές (μηδέν ως ένα γκρι πλαίσιο). Επίσης οι εν λόγω βόρειες παρουσίασαν μειωμένη θνησιμότητα ενώ φαίνεται να υστερούν μόνο σε ότι αφορά τη μεταβλητή της γονιμότητας. Στον αντίποδα οι νότιες περιφέρειες είχαν τη χειρότερη μεταβολή σχεδόν σε όλες τις μεταβλητές με λίγες εξαιρέσεις.

Πίνακας 31: Δημογραφικές μεταβλητές Ιταλίας-Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/METABΛΗΤΗ	Θνησιμότητα	Γονιμότητα	Βρεφική θνησιμότητα	Πληθυσμός
ProvinciaAutonoma di Bolzano/Bozen				
Piemonte				
Valled'Aosta/Valléed'Aoste				
Liguria				
ProvinciaAutonoma di Trento				
Veneto				
Emilia-Romagna				
Toscana				
Umbria				
Lazio				
Lombardia				
Friuli-Venezia Giulia				
Marche				
Abruzzo				
Molise				
Puglia				
Basilicata				
Calabria				
Sardegna				
Campania				
Sicilia				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 32: Χάρτες δημογραφικών μεταβλητών Ιταλίας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
Πληθυσμός/ POP			
Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)/ DED			
Ποσοστά γονιμότητας/ FERT			
Ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας/ INFM ⁴			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

⁴ Εκ παραδρομής η λεζάντα στους χάρτες της βρεφικής θνησιμότητας σημειώθηκε λανθασμένα ως γονιμότητα.

Στον πίνακα 32 παρατηρείται ότι όσον αφορά τον πληθυσμό (POP) υπήρξε βελτίωση στις βόρειες περιφέρειες με εξαίρεση τη Λιγυρία και επιδείνωση στις νότιες. Στη θνησιμότητα (DED) η εικόνα είναι η ίδια (προσοχή στην αντίστροφη χρωματική απεικόνιση). Στα ποσοστά γονιμότητας (FERT) παρατηρούμε ότι και οι βόρειες περιοχές επηρεάστηκαν αρνητικά ενώ από τις νότιες περιφέρειες μεγάλη βελτίωση εμφάνισε η Καλαβρία. Τέλος, σε ότι αφορά τη βρεφική θνησιμότητα και πάλι οι βόρειες περιφέρειες είχαν καλύτερη εικόνα με εξαίρεση τη Λομβαρδία και το Τρέντο. Στα νότια, σημειώθηκε μικρή βελτίωση στη Σικελία, στη Μπασιλικάτα και την Πούλια.

Γ. Ισπανία

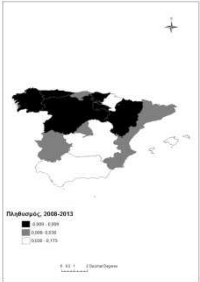

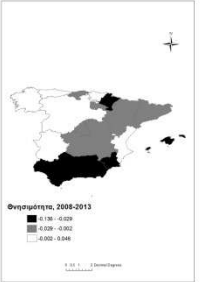
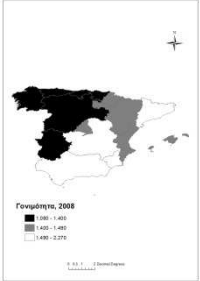
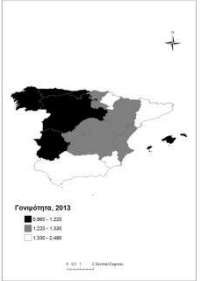
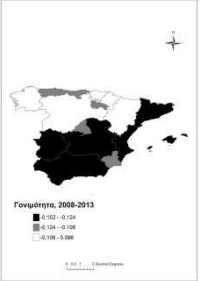
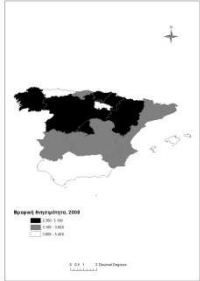

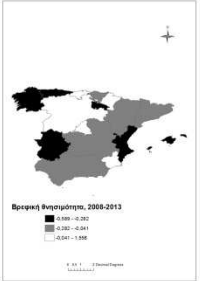
Στον πίνακα 33 διαπιστώνεται ότι οι περιφέρειες με τις περισσότερες μεταβολές άνω του μέσου όρου ήταν η βόρεια περιοχή της Ναβάρρα και οι νησιωτικές περιφέρειες Ισπανίας. Αντίθετα, οι περιφέρειες με τις περισσότερες μεταβολές κάτω του μέσου όρου της χώρας ήταν μοιρασμένες μεταξύ βορρά και νότου συμπεριλαμβανομένης και της Μαδρίτης.

Πίνακας 33: Δημογραφικές μεταβλητές Ισπανίας-Μεταβολή 2008-2013

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Θνησιμότητα	Γονιμότητα	Βρεφική θνησιμότητα	Πληθυσμός
Comunidad Foral de Navarra				
Illes Balears				
Ciudad Autónoma de Melilla (ES)				
Canarias (ES)				
Galicia				
País Vasco				
La Rioja				
Aragón				
Castilla-la Mancha				
Andalucía				
Ciudad Autónoma de Ceuta (ES)				
Principado de Asturias				
Cantabria				
Castilla y León				
Extremadura				
Cataluña				
Comunidad Valenciana				
Región de Murcia				
Comunidad de Madrid				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 34: Πίνακας χαρτών δημογραφικών μεταβλητών Ισπανίας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p>Πληθυσμός/ POP</p>			
<p>Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)/ DED</p>			
<p>Ποσοστά γονιμότητας/ FERT</p>			
<p>Ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας/ INFM</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Στον πίνακα 34, αναφορικά με τον πληθυσμό (POP) παρατηρείται μια επιδείνωση κυρίως στις βόρειες περιφέρειες της Ισπανίας. Σε σχέση με τη θνησιμότητα (DED), η εικόνα δεν μεταβλήθηκε σε σχέση με το 2008, παρά μόνο στη Μαδρίτη στην οποία η μείωση της θνησιμότητας ήταν κάτω του μέσου όρου και την Καντάβρια στα βόρεια της χώρας, στην οποία η μειώθηκε άνω του μέσου όρου (μαύρο χρώμα).

Στα ποσοστά γονιμότητας (FERT), οι βόρειες περιφέρειες της Ισπανίας εμφάνισαν μεταβολή άνω του μέσου όρου (λευκό χρώμα) εκτός από τις βορειοανατολικές περιφέρειες ενώ οι κεντρικές και νότιες ήταν κάτω του μέσου όρου. Τέλος, σε ότι αφορά τη βρεφική θνησιμότητα (INFM) φαίνεται ότι στις βόρειες περιοχές επιδεινώθηκε η κατάσταση ενώ στις νότιες υπήρξε βελτίωση όπως για πχ στην περιφέρεια της Εξτρεμαδούρας. Βελτίωση επίσης σημείωσε η Βαλένθια και οι Βαλεαρίδες νήσοι.

4. Πορτογαλία

Από τον πίνακα 35 φαίνεται ποιες περιφέρειες κινήθηκαν άνω του μέσου όρου στις περισσότερες μεταβλητές. Οι δημογραφικές μεταβολές είναι μοιρασμένες ωστόσο είναι φανερό ότι όσον αφορά τη θνησιμότητα οι περισσότερες περιφέρειες σημείωσαν αύξηση. Επίσης, σε ότι αφορά την μεταβολή του πληθυσμού, περίπου οι μισές περιφέρειες είχαν μεταβολή κάτω του μέσου όρου.

Πίνακας 35: Δημογραφικές μεταβλητές Πορτογαλίας-Μεταβολή 2008-2013

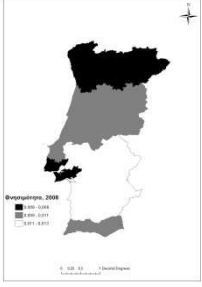
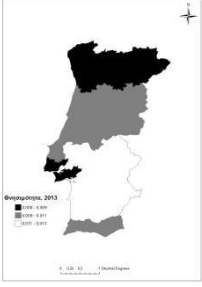

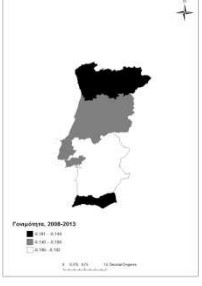
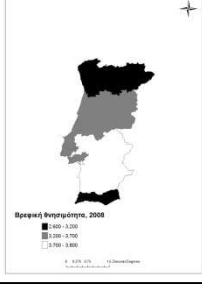
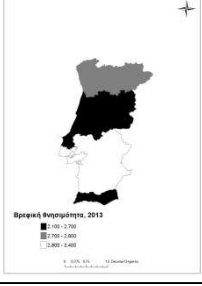

NUTS2/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Θνησιμότητα	Γονιμότητα	Βρεφική θνησιμότητα	Πληθυσμός
Algarve				
ÁreaMetropolitanadeLisboa				
Alentejo				
RegiãoAutónoma dos Açores (PT)				
Norte				
Centro (PT)				
RegiãoAutónoma da Madeira (PT)				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Στον πίνακα 36 φαίνεται ότι σε σχέση με τη μεταβολή του πληθυσμού (POP) οι περιφέρειες του Αλεντέζου και της Κεντρικής Πορτογαλίας είχαν τις μεγαλύτερες αρνητικές μεταβολές (μαύρο χρώμα) ενώ το Νόρτε σημείωσε επιδείνωση (από λευκό σε γκρι). Αναφορικά με τη θνησιμότητα, τη μεγαλύτερη αύξηση άνω του μέσου όρου σημείωσε το Νόρτε (λευκό χρώμα) ενώ αύξηση σημείωσαν η Κεντρική Πορτογαλία και η Λισαβόνα. Αντίθετα, το νότιο κομμάτι της χώρας Αλεντέζου και το Αλγκάβρε σημείωσαν μείωση της θνησιμότητας άνω του μέσου όρου.

Στα ποσοστά γονιμότητας (FERT) τη μεγαλύτερη αύξηση παρουσίασε το Αλεντέζου (λευκό χρώμα) ενώ βελτίωση παρουσίασε η Κεντρική Πορτογαλία. Αντίθετα, η περιφέρεια του Αλεντέζου στα νότια σημείωσε την μεγαλύτερη αρνητική μεταβολή. Τέλος, στα ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας τις καλύτερες μεταβολές σημείωσαν η Κεντρική Πορτογαλία που είχαν τις μεγαλύτερες μειώσεις. Αντίθετα, επιδείνωση σημείωσε η περιφέρεια του Νόρτε.

Πίνακας 36: Χάρτες δημογραφικών μεταβλητών Πορτογαλίας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p>Πληθυσμός/ POP</p>			
<p>Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)/ DED</p>			
<p>Ποσοστά γονιμότητας/ FERT</p>			
<p>Ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας/ INFM</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΝΟΤΟΥ ΣΤΗΝ ΤΡΕΧΟΥΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ. ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΕ ΕΠΙΠΕΔΟ NUTS3

Στο παρόν κεφάλαιο η ανάλυση σε επίπεδο NUTS3 ακολουθεί την ίδια λογική χρησιμοποιώντας τέσσερις μεταβλητές (ΑΕΠ, Πληθυσμός, Γεννήσεις, Θνησιμότητα). Στους πίνακες με τη χαρτογραφική απεικόνιση των μεταβλητών, με λευκό χρώμα απεικονίζονται οι νομοί με την καλύτερη μεταβολή ενώ όσο η διαβάθμιση του γκρι σκουραίνει σημαίνει ότι οι εν λόγω περιοχές είχαν χειρότερη μεταβολή. Στη μεταβλητή της θνησιμότητας η χρωματική απεικόνιση είναι αντίστροφη.

A. Ελλάδα

Από τον πίνακα 37 παρατηρείται οι περιοχές με την μεγαλύτερη ανθεκτικότητα (μηδέν έως ένα γκρι πεδίο) είναι κυρίως νομοί της περιφέρειας και των νησιών. Με εξαίρεση την Βοιωτία και την Κοζάνη που εμφανίζουν διαχρονικά υψηλό κ.κ. ΑΕΠ, οι υπόλοιπες ανθεκτικές περιφέρειες είναι σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο από πλευράς κ.κ. ΑΕΠ. Ανάμεσα στους ανθεκτικότερους νομούς είναι η Θεσπρωτία και η Πρέβεζα από την Ήπειρο, τέσσερις νομοί από την Πελοπόννησο, δύο νομοί του Βορείου Αιγαίου και η Ευρυτανία. Χαρακτηριστικό των ανθεκτικών περιφερειών σε επίπεδο NUTS3 είναι η ανάπτυξη κυρίως του τουρισμού αλλά και των υποδομών (π.χ. Θεσπρωτία).

Λιγότερο ανθεκτικές (τρία ως τέσσερα γκρι πεδία) κατέστησαν οι μητροπολιτικοί νομοί της βόρειας Ελλάδας και κεντρικής Ελλάδας καθώς και ορισμένοι νομοί της Πελοποννήσου. Οι πλέον μη ανθεκτικές βάσει των μεταβλητών που επιλέχθηκαν (τέσσερα γκρι πεδία) ήταν οι νομοί Ροδόπης, Θεσσαλονίκης, Καρδίτσας και Μαγνησίας. Περαιτέρω, μη ανθεκτικοί ήταν οι βόρειοι νομοί Καβάλας, Ξάνθης, Ημαθίας και Φλώρινας καθώς και οι νομοί Λαρίσης, Τρικάλων, και Εύβοιας. Επίσης, Ηλεία, Αχαΐα και Κορινθία από την Πελοπόννησο καθώς και Αιτωλοακαρνανία και Ζάκυνθος ήταν ανάμεσα στις λιγότερο ανθεκτικές

Πίνακας 37: Πίνακας μεταβλητών NUTS3 Ελλάδας

NUTS3/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Γενήσεις	Πληθυσμός	ΑΕΠ/κάτοικο	Θνησιμότητα
Lakonia (NUTS 2010)				
Evros (NUTS 2010)				
Drama (NUTS 2010)				
Kozani (NUTS 2010)				
Thesprotia (NUTS 2010)				
Preveza (NUTS 2010)				
Lefkada (NUTS 2010)				
Voiotia (NUTS 2010)				
Evrytania (NUTS 2010)				
Argolida (NUTS 2010)				
Arkadia (NUTS 2010)				
Lesvos, Limnos				
Ikaria, Samos				
Chios				
Kalymnos, Karpathos, Kos, Rodos				
Chania				
Pella (NUTS 2010)				
Pieria (NUTS 2010)				
Serres (NUTS 2010)				
Chalkidiki (NUTS 2010)				
Grevena (NUTS 2010)				
Kastoria (NUTS 2010)				
Arta (NUTS 2010)				
Ioannina (NUTS 2010)				
Kerkyra (NUTS 2010)				
Kefallinia (NUTS 2010)				
Fthiotida (NUTS 2010)				
Fokida (NUTS 2010)				
Messinia (NUTS 2010)				
Attiki (NUTS 2010)				
Andros, Thira, Kea, Milos, Mykonos, Naxos, Paros, Syros, Tinos				
Irakleio				
Lasithi				
Rethymni				
Xanthi (NUTS 2010)				
Kavala (NUTS 2010)				
Kilkis (NUTS 2010)				

Florina (NUTS 2010)				
Larisa (NUTS 2010)				
Trikala (NUTS 2010)				
Zakynthos (NUTS 2010)				
Aitoloakarnania (NUTS 2010)				
Achaia (NUTS 2010)				
Ileia (NUTS 2010)				
Evvoia (NUTS 2010)				
Korinthia (NUTS 2010)				
Rodopi (NUTS 2010)				
Imathia (NUTS 2010)				
Thessaloniki (NUTS 2010)				
Karditsa (NUTS 2010)				
Magnisia (NUTS 2010)				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 38: Χάρτες μεταβλητών NUTS3 Ελλάδας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
ΑΕΠ (ανά κάτοικο)/ GDP			
Πληθυσμός/ POP			
Γεννήσεις (ποσοστό επί του πληθυσμού)/ LBR			
Θνησιμότητα (ποσοστό επί του πληθυσμού) DED			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Στη χαρτογραφική απεικόνιση του πίνακα 38 και σε ότι αφορά τη μεταβλητή του ΑΕΠ (GDP) παρατηρείται ότι λίγο ως πολύ όλη η χώρα έχει επηρεαστεί αρνητικά από την κρίση στην εξεταζόμενη περίοδο. Την καλύτερη μεταβολή από πλευράς κ.κ. ΑΕΠ σημειώνουν: α) από την Βόρεια Ελλάδα ο νομός Έβρου, οι νομοί Δράμας και Σερρών και οι νομοί Πέλλας, Φλώρινας και Κοζάνης β) από δυτικά οι νομοί Πρέβεζας, Άρτας και Λευκάδας και γ) η Βοιωτία από Στερεά Ελλάδα και η Μεσσηνία από την

Πελοπόννησο. Λιγότερο ανθεκτικοί οι νομοί της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης εκτός του Έβρου, οι νομοί της Κεντρικής Μακεδονίας κυρίως σε ότι αφορά το Κιλκίς, τα Ιόνια νησιά και η Θεσπρωτία, η Μαγνησία, η Εύβοια, η Καρδίτσα.

Αναφορικά με τον πληθυσμό (POP) παρατηρείται μια επιδείνωση στους περισσότερους νομούς της χώρας, με την μεγαλύτερη να έχει συντελεστεί αφενός στους μητροπολιτικούς νομούς Αθήνας και Θεσσαλονίκης και αφετέρου στο νομό Δράμας, στους νομούς Καστοριάς και Κοζάνης στους νομούς Αχαΐας και Αρκαδίας και σε νομούς της Δυτικής Ελλάδας και της Ηπείρου και της Θεσσαλίας. Βελτίωση παρουσιάζει ο Έβρος καθώς και ο νομός Χαλκιδικής, η Κεφαλονιά, η Βοιωτία και η Φωκίδα, καθώς και τα νησιά του Αιγαίου.

Αντίστοιχη είναι περίπου και η εικόνα της θνησιμότητας (DED) (προσοχή στην αντίστροφη χρωματική απεικόνιση), στην οποία φαίνεται ότι αρνητικά επηρεάστηκαν οι μητροπολιτικοί νομοί Αττικής και Θεσσαλονίκης καθώς και πολλοί νομοί της κεντρικής Μακεδονίας και της ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης με εξαίρεση τον Έβρο. Επίσης στην ίδια κατηγορία είναι και οι νομοί Άρτας και Τρικάλων.

Τέλος, στη μεταβλητή των γεννήσεων παρατηρείται μια επιδείνωση στους νομούς Θεσσαλονίκης, και Χαλκιδικής, στην Κρήτη κυρίως στο νομό Ηρακλείου και σε νομούς της Κεντρικής Ελλάδας. Το συμπέρασμα από τις ως άνω μεταβλητές είναι ότι σε ότι αφορά το ΑΕΠ οι πιο ανθεκτικοί νομοί ήταν αυτοί με τουριστική δραστηριότητα, υποδομές και αγροτική ανάπτυξη (Έβρος) καθώς επίσης και νομοί που διαχρονικά εμφανίζουν υψηλό κ.κ. ΑΕΠ όπως η Βοιωτία. Στις υπόλοιπες μεταβλητές δημογραφικού ενδιαφέροντος παρατηρείται μια αποδυνάμωση των μητροπολιτικών κέντρων Αττικής και Θεσσαλονίκης καθώς και πολλών ηπειρωτικών κυρίως νομών στη Μακεδονία, την Κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο.

B. Ιταλία

Από τον πίνακα 39 παρατηρείται ότι οι ανθεκτικότερες περιφέρειες (μηδέν έως ένα γκρι πλαίσια) σε επίπεδο NUTS3 είναι κυρίως βόρειες επαρχίες, ενώ σε πολύ μικρότερο βαθμό είναι κεντρικές και νότιες. Ανάμεσα στις ανθεκτικότερες επαρχίες συγκαταλέγονται και δύο επαρχίες της Σαρδηνίας. Στον αντίποδα, οι λιγότερο ανθεκτικές επαρχίες κυρίως ήταν της νότιας Ιταλίας, της Σικελίας και της Σαρδηνίας. Επίσης στις λιγότερο ανθεκτικές συγκαταλέγονται και αρκετές βόρειες και κεντρικές επαρχίες από τις περιφέρειες της Λομβαρδίας - Τοσκάνης κ.α.

Πίνακας 39 :Πίνακας μεταβλητών NUTS3 Ιταλίας

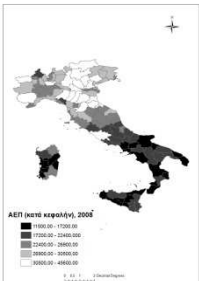
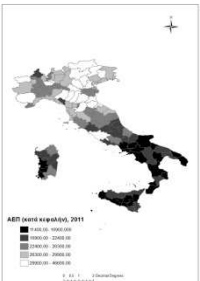
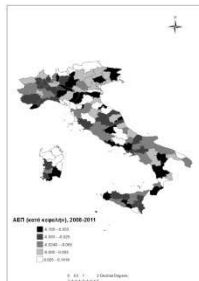
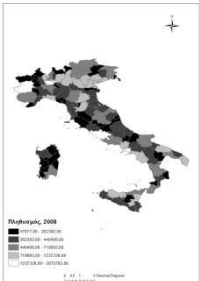
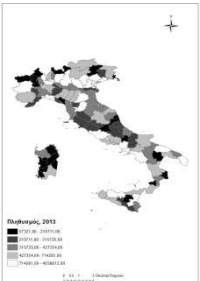
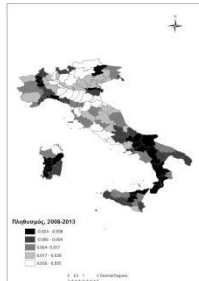
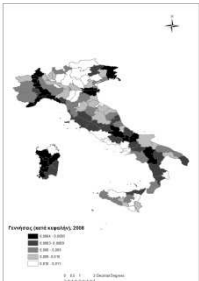
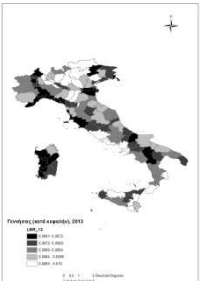
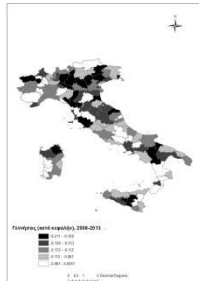
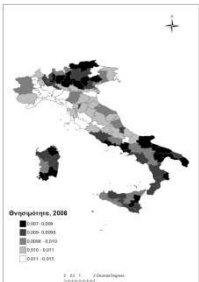
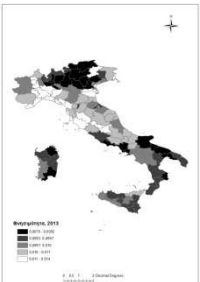
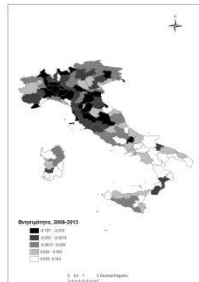
NUTS3/MΕΤΑΒΛΗΤΗ	Γενήσεις	Πληθυσμός	ΑΕΠ/κάτοικο	Θνησιμότητα
Milano				
Bolzano-Bozen				
Trento				
Parma				
Bologna				
Forli-Cesena				
Siena				
Macerata				
Ragusa				
Torino				
Novara				
Cuneo				
Asti				
Valle d'Aosta/Vallée d'Aoste				
Varese				
Sondrio				
Mantova				
Monza e della Brianza				
Padova				
Pordenone				
Trieste				
Piacenza				
Ravenna				
Lucca				
Pistoia				
Pisa				
Fermo				

Viterbo				
Teramo				
Pescara				
Catanzaro				
Olbia-Tempio				
Medio Campidano				
Verbano-Cusio-Ossola				
Genova				
La Spezia				
Como				
Bergamo				
Pavia				
Lodi				
Cremona				
Verona				
Vicenza				
Treviso				
Venezia				
Gorizia				
Reggio nell'Emilia				
Modena				
Rimini				
Firenze				
Livorno				
Arezzo				
Grosseto				
Perugia				
Terni				
Pesaro e Urbino				
Rieti				
Roma				
Latina				
Frosinone				
L'Aquila				
Isernia				
Salerno				
Brindisi				
Lecce				
Bari				
Crotone				
Reggio di Calabria				
Agrigento				
Ogliastro				
Vercelli				

Alessandria				
Imperia				
Lecco				
Brescia				
Belluno				
Rovigo				
Udine				
Ferrara				
Massa-Carrara				
Prato				
Ancona				
Ascoli Piceno				
Chieti				
Campobasso				
Caserta				
Benevento				
Taranto				
Foggia				
Barletta-Andria-Trani				
Potenza				
Cosenza				
Vibo Valentia				
Trapani				
Palermo				
Messina				
Caltanissetta				
Catania				
Siracusa				
Sassari				
Nuoro				
Cagliari				
Oristano				
Carbonia-Iglesias				
Biella				
Savona				
Napoli				
Avellino				
Matera				
Enna				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 40: Χάρτες NUTS3 Ιταλίας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
<p align="center">ΑΕΠ (ανά κάτοικο)/ GDP</p>			
<p align="center">Πληθυσμός POP</p>			
<p align="center">Γεννήσεις (ποσοστό επί του πληθυσμού)/ LBR</p>			
<p align="center">Θνησιμότητα (ποσοστό επί του πληθυσμού) DED</p>			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Από τον πίνακα 40 παρατηρείται ότι όσον αφορά το κ.κ. ΑΕΠ επηρεάστηκαν αρνητικά σχεδόν όλων των ειδών οι επαρχίες από την βόρεια έως τη νότια Ιταλία με τη μεγαλύτερη ωστόσο αρνητική μεταβολή να σημειώνουν οι βόρειες επαρχίες. Αντίθετα πολλές νότιες επαρχίες δείχνουν ανάκαμψη.

Στις δημογραφικές μεταβλητές και συγκεκριμένα στον πληθυσμό (POP) παρατηρείται μια επιδείνωση στις νότιες επαρχίες και μια βελτίωση στις βόρειες εικόνα που παρατηρείται και στη θνησιμότητα (προσοχή στην αντίστροφη χρωματική απεικόνιση). Τέλος, στις γεννήσεις (LBR) παρατηρείται μια βελτίωση στις νότιες περιοχές και τη Σαρδηνία και μια επιδείνωση στις βόρειες επαρχίες.

Γ. Ισπανία

Στον πίνακα 41 παρατηρείται ότι οι ανθεκτικότερες περιφέρειες NUTS3 της Ισπανίας (μηδέν έως ένα γκρι πεδία) , ήταν αυτές της βόρειας Ισπανίας (Ναβάρα, Βαγιαδολίδ) και των τουριστικών νησιωτικών περιοχών. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε η Χουέλβα της Ανδαλουσίας. Στον αντίποδα, οι λιγότερο ανθεκτικές περιφέρειες ήταν και πάλι ως επί το πλείστον βόρειες και κεντρικές συμπεριλαμβανομένου της Μαδρίτης και της Βαρκελώνης. Αυτό σημαίνει ότι οι νότιες μη προνομιούχες περιφέρειες ήταν στο ενδιάμεσο επίπεδο.

Πίνακας 41 :Πίνακας μεταβλητών NUTS3 Ισπανίας

NUTS3/METABΛΗΤΗ	Γενήσεις	Πληθυσμός	ΑΕΠ/κάτοικο	Θνησιμότητα
Navarra				
Huelva				
Ourense				
Araba/Álava				
Soria				
Valladolid				
Girona				
Lleida				
Eivissa, Formentera				
Mallorca				
Almería				
Ceuta (ES)				
Melilla (ES)				
El Hierro				
Huesca				
A Coruña				
Lugo				
Gipuzkoa				
Bizkaia				
La Rioja				
Zaragoza				
Burgos				
León				
Palencia				
Zamora				
Albacete				

Ciudad Real				
Cuenca				
Guadalajara				
Toledo				
Cáceres				
Tarragona				
Menorca				
Córdoba				
Granada				
Málaga				
Sevilla				
Murcia				
Gran Canaria				
La Gomera				
La Palma				
Lanzarote				
Tenerife				
Asturias				
Teruel				
Madrid				
Ávila				
Salamanca				
Segovia				
Badajoz				
Barcelona				
Castellón / Castelló				
Valencia / València				
Cádiz				
Jaén				
Fuerteventura				
Pontevedra				
Cantabria				
Alicante / Alacant				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Πίνακας 42: Χάρτες NUTS3 Ισπανίας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
ΑΕΠ (ανά κάτοικο)/ GDP			
Πληθυσμός/ POP			
Γεννήσεις (ποσοστό επί του πληθυσμού)/ LBR			
Θνησιμότητα (ποσοστό επί του πληθυσμού) DED			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Από τον πίνακα 42 όσον αφορά το κ.κ. ΑΕΠ, υπάρχει μια ανάκαμψη στις νότιες περιφέρειες ωστόσο τις καλύτερες μεταβολές φαίνεται να είχαν οι βορειοδυτικές περιφέρειες. Σε ότι αφορά τον πληθυσμό (POP), παρατηρείται μια μείωση κυρίως στις βόρειες περιφέρειες ενώ στη θνησιμότητα (DED) υπήρξε μείωση (μαύρο ή γκρι) εκτός από το ανατολικό κομμάτι της χώρας. Τέλος, στις γεννήσεις (LBR) παρατηρείται βελτίωση κυρίως των βόρειων περιφερειών ενώ στα νότια η Σεβίλλη και η Γρανάδα παρουσίασαν μείωση.

4. Πορτογαλία

Από τον πίνακα 43 συνάγεται ότι στις πιο ανθεκτικές περιφέρειες NUTS3 (ένα γκρι πλαίσιο) ήταν εκτός της Λισαβόνας, περιφέρειες της βόρειας και κεντρικής Πορτογαλίας οι οποίες μάλιστα ανήκουν στις μη προνομιούχες βάσει του κ.κ. ΑΕΠ 2011 (πχ. Alentejo Litoral, Baixo Alentejo, Alto Minho). Στις μη ανθεκτικές περιφέρειες (τρία ως τέσσερα γκρι πλαίσια) ήταν πάλι αρκετές μη προνομιούχες βόρειες περιφέρειες (Beira Interior Norte, Baixo Vouga) αλλά και το Πόρτο που συγκαταλέγεται στις προνομιούχες.

Πίνακας 43: Πίνακας μεταβλητών NUTS3 Πορτογαλίας (Παράρτημα II)

NUTS3/METABΛΗΤΗ	Γενήσεις	Πληθυσμός	ΑΕΠ/κάτοικο	Θνησιμότητα
Alto Minho				
Baixo Mondego (NUTS 2010)				
Beira Interior Sul (NUTS 2010)				
Grande Lisboa (NUTS 2010)				
Alentejo Litoral				
Baixo Alentejo				
Cávado				
Ave (NUTS 2010)				
Tâmega (NUTS 2010)				
Entre Douro e Vouga (NUTS 2010)				
Douro (NUTS 2010)				
Alto Trás-os-Montes (NUTS 2010)				
Algarve				
Pinhal Litoral (NUTS 2010)				
Pinhal Interior Norte (NUTS 2010)				
Pinhal Interior Sul (NUTS 2010)				
Serra da Estrela (NUTS 2010)				
Oeste				
Alentejo Central (NUTS 2010)				
Lezíria do Tejo				
Região Autónoma dos Açores (PT)				
Região Autónoma da Madeira (PT)				
Grande Porto (NUTS 2010)				
Baixo Vouga (NUTS 2010)				
Beira Interior Norte (NUTS 2010)				
Cova da Beira (NUTS 2010)				

Μέδιο Tejo (NUTS 2010)				
Península de Setúbal (NUTS 2010)				
Alto Alentejo (NUTS 2010)				
Dão-Lafões (NUTS 2010)				

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Πίνακας 44: Χάρτες NUTS3 Πορτογαλίας

Όνομασία μεταβλητής	2008	2013	Μεταβολή 2008-2013
ΑΕΠ (ανά κάτοικο)/ GDP			
Πληθυσμός/ POP			
Γεννήσεις (ποσοστό επί του πληθυσμού)/ LBR			
Θνησιμότητα (ποσοστό επί του πληθυσμού) DED			

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Από τον πίνακα 44 και τη μεταβλητή του ΑΕΠ συνάγεται ότι υπήρξε μια επιδείνωση κυρίως στο δυτικό-νοτιοδυτικό κομμάτι αλλά και σε όλο το Αλγκάβρε και στο βόρειο Αλεντέζου. Σε ότι αφορά τον πληθυσμό δεν παρατηρούνται πολλές μεταβολές ενώ στις γεννήσεις υπήρξε μια βελτίωση στις περιφέρειες του ανατολικού μισού της χώρας. Τέλος στη θνησιμότητα (DED) παρατηρείται μια βελτίωση κυρίως στα νότια (μαύρο χρώμα).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Στην παρούσα ενότητα διενεργείται η γραμμική συσχέτιση των αρχικών επιπέδων των μεταβλητών στο έτος 2008 με τη μεταβολή τους στα έτη 2008-2013 εφαρμόζοντας τη συνάρτηση Pearson. Ο τύπος της συνάρτησης είναι ο ακόλουθος:

$$r = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x - \bar{x})^2 \sum (y - \bar{y})^2}}$$

όπου x και y είναι οι μέσες τιμές δείγματος AVERAGE(πίνακας1) και AVERAGE(πίνακας2) (Πηγή: Support Office.com). Οι τιμές της συνάρτησης κυμαίνονται από -1 που υποδηλώνει πλήρη αρνητική συσχέτιση έως 1 που υποδηλώνει πλήρη θετική συσχέτιση. Οι τιμές περνάμε όπως είναι λογικό από το μηδέν που υποδηλώνει ουδεμία συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών.

Η συσχέτιση γίνεται προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο αυξήθηκαν ή μειώθηκαν οι ανισότητες στις μεταβλητές αυτές. Για παράδειγμα αν υπάρχουν ισχυρές συσχετίσεις (π.χ. άνω του 0,6) σε μια μεταβλητή π.χ. στο εισόδημα, μεταξύ της αρχικής τιμής του και της μεταβολής του τα μετέπειτα χρόνια, αυτό σημαίνει ότι, σε γενικές γραμμές, περιοχές που είχαν υψηλά εισοδήματα πριν την κρίση αύξησαν περαιτέρω τα εισοδήματά τους ή μειώθηκαν σε μικρότερο βαθμό κατά την κρίση και άρα διευρύνθηκαν οι ανισότητες. Αντίθετα, αρνητικές συσχετίσεις σημαίνουν ότι υπάρχει σύγκλιση και μείωση των ανισοτήτων μεταξύ ισχυρών και αδύναμων περιφερειών. Μια αρνητική συσχέτιση μπορεί να υποδηλώνει ότι οι ισχυρές περιφέρειες είχαν μεγαλύτερες αρνητικές μεταβολές από τις αδύναμες ή ότι οι αδύναμες σημειώνουν βελτίωση.

4.1 Ανάλυση γραμμικής συσχέτισης μεταβλητών σε επίπεδο NUTS2

A. Ελλάδα

Από τον πίνακα 45 συνάγεται ότι στις οικονομικές μεταβλητές οι ανισότητες είτε διατηρήθηκαν σε μικρό βαθμό (πχ ΑΕΠ) είτε αυξήθηκαν κατά πολύ (πχ Αφίξεις). Οι αφίξεις υποδηλώνουν ότι ευνοήθηκαν οι τουριστικές περιοχές. Εξαίρεση αποτελεί το εισόδημα των νοικοκυριών στο οποίο παρατηρείται μια μικρή θετική συσχέτιση που υποδηλώνει μικρή μείωση του εισοδηματικού χάσματος. Στις μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης σημειώθηκε γενικά μείωση των ανισοτήτων με την ισχυρότερη μείωση να παρατηρείται στις μεταβλητές της ανεργίας της μακροχρόνιας ανεργίας και των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης. Σε ότι αφορά το ιατρικό προσωπικό υπήρξε μια μικρή αύξηση στις ανισότητες. Στις δημογραφικές μεταβλητές παρατηρείται μείωση ανισοτήτων με την ισχυρότερη να σημειώνεται στα ποσοστά γονιμότητας

Πίνακας 45: Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS2 Ελλάδα

Κατηγορία	Κωδικός	Ονομασία	Συντελεστής συσχέτισης pearson
Οικονομικές μεταβλητές	GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	0,208
	INH	Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)	-0,272
	ARRI	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	0,690
	NST	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)	0,312
Μεταβλητές απασχόλησης & εκπαίδευσης	UNEM	Ποσοστά ανεργίας	-0,745
	LTUN	Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)	-0,985
	HRST	Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες & τεχνολογία	-0,335
	STERT	Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση(%πληθ.20-24)	-0,032
	EARL	Σχολική διαρροή (ποσοστό επί του πληθυσμού)	-0,243
	NEET	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (ποσοστό)	-0,505
Κοινωνικές μεταβλητές	AOP	Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)	
	MDIN	Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)	0,311
Δημογραφικές μεταβλητές	POP	Πληθυσμός	-0,461
	DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	-0,451
	FERT	Ποσοστά γονιμότητας	-0,785
	INFM	Ποσοστό Βρεφικής θνησιμότητας	-0,418

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

B. Ιταλία

Από τον πίνακα 46 και τις οικονομικές μεταβλητές παρατηρείται μια σχετική αύξηση των ανισοτήτων κυρίως ως προς το κ.κ. ΑΕΠ προς όφελος των βόρειων περιοχών ενώ για τις υπόλοιπες μεταβλητές η θετική συσχέτιση ήταν πολύ μικρή. Στις δημογραφικές μεταβλητές παρατηρείται ισχυρή αρνητική συσχέτιση στις μεταβλητές της ανεργίας και της μακροχρόνιας ανεργίας που σημαίνει ότι όλη η χώρα επηρεάστηκε και μάλιστα περισσότερο οι ισχυρές βόρειες περιφέρειες. Στην ίδια κατηγορία και τη μεταβλητή των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης παρατηρείται επίσης ισχυρή αρνητική συσχέτιση που υποδηλώνει μεγάλη μείωση του χάσματος στις επιδόσεις των περιφερειών. Οι ισχυρές δε περιφέρειες φαίνεται να σημείωσαν μεγαλύτερη αύξηση στα ποσοστά της εν λόγω μεταβλητής. Στις υπόλοιπες μεταβλητές της εν λόγω κατηγορίας δεν παρατηρούνται αξιοσημείωτες θετικές ή αρνητικές συσχετίσεις.

Στις κοινωνικές μεταβλητές παρατηρούμε και εκεί αρνητικές συσχετίσεις ιδιαίτερα σε ότι αφορά το ιατρικό προσωπικό στην οποία σημειώθηκε σημαντική μείωση ανισοτήτων. Μικρότερη μείωση ωστόσο παρατηρείται στη μεταβλητή του κινδύνου φτώχειας.

Στην κατηγορία των δημογραφικών μεταβλητών παρατηρείται μια σχετική μείωση των διαφορών σε ότι αφορά τη θνησιμότητα και τη βρεφική θνησιμότητα που οφείλεται στην αύξηση των εν λόγω ποσοστών στη νότια Ιταλία και τη αντίστοιχη μείωσή τους στη Βόρεια. Ο πληθυσμός δείχνει μικρή θετική συσχέτιση λόγω της μικρής βελτίωσης των βόρειων και κεντρικών περιφερειών σε σχέση με τις νότιες .

Πίνακας 46: Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS2 Ιταλίας

Κατηγορία	Κωδικός	Ονομασία	Συντελεστής συσχέτισης pearson
Οικονομικές μεταβλητές	GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	0,520
	INH	Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)	0,174
	ARRI	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	0,190
	NST	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)	0,062
Μεταβλητές απασχόλησης & εκπαίδευσης	UNEM	Ποσοστά ανεργίας	-0,712
	LTUN	Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)	-0,505
	HRST	Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες & τεχνολογία	0,062

	STERT	Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση(%πληθ.20-24)	-0,149
	EARL	Σχολική διαρροή (ποσοστό επί του πληθυσμού)	-0,179
	NEET	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (ποσοστό)	-0,601
Κοινωνικές μεταβλητές	AOP	Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)	-0,310
	MDIN	Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)	-0,848
Δημογραφικές μεταβλητές	POP	Πληθυσμός	0,270
	DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	-0,499
	FERT	Ποσοστά γονιμότητας	-0,010
	INFM	Ποσοστό Βρεφικής θνησιμότητας	-0,584

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Γ. Ισπανία

Στον πίνακα 47 και τις οικονομικές μεταβλητές παρατηρείται μια σχετική αύξηση των ανισοτήτων σε ότι αφορά το κ.κ. ΑΕΠ και σε μικρότερο βαθμό σε ότι αφορά το εισόδημα των νοικοκυριών. Περνώντας στις μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης παρατηρείται ότι υπήρξε ισχυρή αρνητική συσχέτιση και άρα μείωση των ανισοτήτων σε ότι αφορά την ανεργία και την μακροχρόνια ανεργία. Μεγάλη μείωση ανισοτήτων παρατηρείται και στη μεταβλητή των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης.

Στις κοινωνικές μεταβλητές παρατηρείται επίσης μια σχετική μείωση των ανισοτήτων αφού και στις δύο μεταβλητές η συνάρτηση έδειξε σχετικά ισχυρή αρνητική συσχέτιση. Αναφορικά με τις δημογραφικές μεταβλητές παρατηρείται μια μεγάλη θετική συσχέτιση στη θνησιμότητα που υποδηλώνει μια διεύρυνση των ανισοτήτων καθώς οι βόρειες περιοχές με υψηλή θνησιμότητα εμφάνισαν αυξημένη μεταβολή. Τέλος στη μεταβλητή της γονιμότητας παρατηρείται μια σχετική μείωση των ανισοτήτων

Πίνακας 47: Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS2 Ισπανίας

Κατηγορία	Κωδικός	Ονομασία	Συντελεστής συσχέτισης pearson
Οικονομικές μεταβλητές	GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	0,507
	INH	Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)	0,371
	ARRI	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	0,039
	NST	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)	0,174
Μεταβλητές	UNEM	Ποσοστά ανεργίας	-0,864

απασχόλησης & εκπαίδευσης	LTUN	Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)	-0,891
	HRST	Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες & τεχνολογία	-0,001
	STERT	Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση(%πληθ.20-24)	-0,310
	EARL	Σχολική διαρροή (ποσοστό επί του πληθυσμού)	-0,002
	NEET	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (ποσοστό)	-0,720
Κοινωνικές μεταβλητές	AOP	Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)	-0,595
	MDIN	Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)	-0,563
Δημογραφικές μεταβλητές	POP	Πληθυσμός	-0,270
	DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	0,666
	FERT	Ποσοστά γονιμότητας	0,429
	INFM	Ποσοστό Βρεφικής θνησιμότητας	0,038

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ίδια επεξεργασία

4. Πορτογαλία

Στον πίνακα 48 παρατηρείται ότι στις οικονομικές μεταβλητές υπήρξε μια μικρή μείωση των ανισοτήτων. Οι μεταβλητές των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων ωστόσο παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη αρνητική συσχέτιση που σημαίνει ότι υπήρξε μια σχετική σύγκλιση μεταξύ των τουριστικών και μη περιφερειών.

Στις μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης, οι μεγαλύτερες αρνητικές συσχετίσεις που υποδηλώνουν μείωση των ανισοτήτων εμφανίζονται αφενός στη μεταβλητή της ανεργίας και αφετέρου στα ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες και τεχνολογία. Λιγότερο φαίνεται να μειώνονται οι ανισότητες σχετικά με τη μακροχρόνια ανεργία.

Σε ότι αφορά τις κοινωνικές μεταβλητές παρατηρείται μεγάλος βαθμός αρνητικής συσχέτισης στο ιατρικό προσωπικό και άρα μείωση των ανισοτήτων στον τομέα αυτό. Τέλος στις δημογραφικές μεταβλητές παρατηρείται μεγάλη αρνητική συσχέτιση στη μεταβλητή της βρεφικής θνησιμότητας που οφείλεται στο ότι οι περιοχές που είχαν χαμηλά ποσοστά εμφάνισαν αυξημένη μεταβολή και το αντίστροφο. Μείωση των διαφορών υπήρξε και στη θνησιμότητα αλλά σε μικρότερο βαθμό.

Πίνακας 48: Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS2 Πορτογαλίας

Κατηγορία	Κωδικός	Ονομασία	Συντελεστής συσχέτισης pearson
Οικονομικές μεταβλητές	GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	-0,388
	INH	Εισόδημα νοικοκυριών (κατά κεφαλήν)	-0,271
	ARRI	Αφίξεις (κατά κεφαλήν)	-0,408
	NST	Διανυκτερεύσεις (κατά κεφαλήν)	-0,327
Μεταβλητές απασχόλησης & εκπαίδευσης	UNEM	Ποσοστά ανεργίας	-0,711
	LTUN	Μακροχρόνια ανεργία (ποσοστό επί της ανεργίας)	-0,270
	HRST	Ποσοστά απασχόλησης σε επιστήμες & τεχνολογία	-0,790
	STERT	Σπουδές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση(%πληθ.20-24)	-0,118
	EARL	Σχολική διαρροή (ποσοστό επί του πληθυσμού)	-0,094
	NEET	Νέοι εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης (ποσοστό)	-0,026
Κοινωνικές μεταβλητές	AOP	Κίνδυνος φτώχειας (ποσοστά)	
	MDIN	Ιατρικό προσωπικό (κατά κεφαλήν)	-0,722
Δημογραφικές μεταβλητές	POP	Πληθυσμός	-0,259
	DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	-0,444
	FERT	Ποσοστά γονιμότητας	0,129
	INFM	Ποσοστό Βρεφικής θνησιμότητας	-0,819

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

4.2 Ανάλυση γραμμικής συσχέτισης μεταβλητών σε επίπεδο NUTS3

A. Ελλάδα

Στον πίνακα 49 παρατηρείται ότι σε επίπεδο NUTS3 φαίνεται οι συσχετίσεις είναι λίγο μικρότερες σε σχέση το επίπεδο NUTS2 σε ότι αφορά τις κοινές μεταβλητές του ΑΕΠ, του πληθυσμού και της θνησιμότητας. Σε όλες η συσχέτιση είναι αρνητική αλλά σε μικρό βαθμό που υποδηλώνει μικρή μείωση των ανισοτήτων και διαφορών. Σε ότι αφορά δε τις γεννήσεις η αρνητική συσχέτιση είναι μεγαλύτερη και σημαίνει μια σχετική μείωση των ανισοτήτων σε αυτή τη μεταβλητή.

Πίνακας 49: Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS3 Ελλάδα

Κωδικός	Ονομασία	Συντελεστής συσχέτισης pearson
GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	-0,112
POP	Πληθυσμός	-0,212
LBR	Γεννήσεις (κατά κεφαλήν)	-0,405
DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	-0,352

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

B. Ιταλία

Στον πίνακα 50 για την Ιταλία σε ότι αφορά το κ.κ. ΑΕΠ παρατηρείται μια πολύ μικρή αρνητική συσχέτιση η οποία διαφέρει αρκετά από την σχετικά δυνατή θετική συσχέτιση της ίδιας μεταβλητής σε επίπεδο NUTS2. Ουσιαστικά, η τιμή σε επίπεδο NUTS3 υποδεικνύει ότι οι ανισότητες διατηρήθηκαν ως προς το ΑΕΠ. Στη μεταβλητή του πληθυσμού παρατηρείται μια μικρή θετική συσχέτιση όπως και σε επίπεδο NUTS2. Η θνησιμότητα επίσης παρουσιάζει αρνητική συσχέτιση περίπου όση παρουσίασε και σε επίπεδο NUTS2. Τέλος, οι γεννήσεις σημειώνουν μικρή αρνητική συσχέτιση που υποδηλώνει μικρή μείωση των διαφορών.

Πίνακας 50: Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS3 Ιταλίας

Κωδικός	Ονομασία	Συντελεστής συσχέτισης pearson
GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	-0,027
POP	Πληθυσμός	0,250
LBR	Γεννήσεις (κατά κεφαλήν)	-0,327
DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	-0,454

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Γ. Ισπανία

Από τον πίνακα 51 παρατηρείται ότι ως προς το κ.κ.ΑΕΠ οι ανισότητες αυξάνονται σε πολύ μικρότερο βαθμό όμως σε σχέση με την ίδια τιμή σε επίπεδο NUTS2. Σε ότι αφορά τον πληθυσμό η τιμή είναι σχεδόν μηδέν άρα δεν υπήρξαν μεταβολές ενώ στη θνησιμότητα φαίνεται να αυξάνονται οι ανισότητες αλλά λιγότερο από την αντίστοιχη τιμή σε NUTS2. Τέλος, στις γεννήσεις φαίνεται μια πολύ μικρή αρνητική συσχέτιση.

Πίνακας 51: Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS3 Ισπανίας

Κωδικός	Ονομασία	Συντελεστής συσχέτισης pearson
GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	0,132
POP	Πληθυσμός	-0,005
LBR	Γεννήσεις(κατά κεφαλήν)	-0,193
DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	0,352

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

4. Πορτογαλία

Στον πίνακα 52 παρατηρείται μια αρνητική συσχέτιση σε ότι αφορά το κ.κ. ΑΕΠ η οποία είναι σχεδόν ίδια με το επίπεδο NUTS2 που υποδηλώνει μια μικρή μείωση των ανισοτήτων. Ότι αφορά την μεταβλητή του πληθυσμού η ευρεθείσα τιμή διαφέρει πολύ από την αντίστοιχη στο επίπεδο NUTS2. Συγκεκριμένα η συσχέτιση είναι θετική και σχετικά δυνατή που σημαίνει μια αύξηση των ανισοτήτων σε ότι αφορά τον πληθυσμό σε επίπεδο NUTS3. Στη θνησιμότητα παρατηρείται μια μικρή αρνητική συσχέτιση ενώ στις γεννήσεις παρατηρείται μεγάλη μείωση ανισοτήτων που υποδηλώνει μείωση των διαφορών.

Πίνακας 52: Γραμμική συσχέτιση μεταβλητών NUTS3 Πορτογαλίας

Κωδικός	Ονομασία	Συντελεστής συσχέτισης pearson
GDP	ΑΕΠ (κατά κεφαλήν)	-0,388
POP	Πληθυσμός	0,525
LBR	Γεννήσεις (κατά κεφαλήν)	-0,615
DED	Θνησιμότητα (κατά κεφαλήν)	-0,359

Πηγή: Στοιχεία Eurostat, Ιδία επεξεργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την επεξεργασία των δεδομένων είναι βέβαιο ότι η κρίση έχει αφήσει το αποτύπωμά της στις χώρες της νότιας Ευρώπης. Ωστόσο, οι ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν στο εσωτερικό κάθε μιας από τις εξεταζόμενες χώρες φαίνεται ότι επηρεάζουν την ανθεκτικότητα των περιφερειών τους. Στην παρούσα ενότητα, επιχειρείται να δοθεί μια συνολική εικόνα σχετικά με την ανθεκτικότητα και την ανισότητα των περιφερειών της κάθε χώρας και παράλληλα επιχειρείται γίνει μια σύνδεση με τη θεωρία της ανθεκτικότητας.

Προκειμένου να εξαχθεί ένα συμπέρασμα ως προς το ποιες τελικά ήταν οι ανθεκτικότερες περιφέρειες μια απλή μέθοδος ήταν να καταμετρηθεί η απόδοση των περιφερειών ως προς τις μεταβολές στο σύνολο των μεταβλητών. Μια επιφύλαξη που μπορεί εδώ να υπάρξει είναι ως προς τη βαρύτητα των μεταβλητών. Για παράδειγμα αν μια περιφέρεια έχει μείωση της ανεργίας και αύξηση του ΑΕΠ αλλά σε όλες τις δημογραφικές μεταβλητές και κοινωνικές μεταβλητές είναι κάτω του μέσου όρου μπορεί να χαρακτηριστεί ως μη ανθεκτική. Ωστόσο, λόγω του ότι η έννοια της ανθεκτικότητας είναι πολυδιάστατη, το πλήθος των μεταβλητών στη συγκεκριμένη εργασία μπορεί να δώσει μια εικόνα της ανθεκτικότητας.

Στο επίπεδο NUTS2 σχετικά με την Ελλάδα, η κρίση είναι βέβαιο ότι έχει επηρεάσει αρνητικά το σύνολο της χώρας αναφορικά με τα επίπεδα του ΑΕΠ και της ανεργίας. Από την επεξεργασία των στοιχείων ωστόσο προκύπτει ότι οι ανθεκτικότερες περιφέρειες στο επίπεδο NUTS2 φαίνεται ότι χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες : α) στις περιφέρειες οι οποίες είναι ανεπτυγμένες τουριστικά όπως το νότιο Αιγαίο και τα Ιόνια νησιά β) στις περιφέρειες που διαχρονικά εμφανίζουν υψηλό ΑΕΠ όπως η Δυτική Μακεδονία και η Στερεά Ελλάδα και γ) σε αναπτυσσόμενες περιφέρειες από άποψη υποδομών και τουρισμού όπως η Ήπειρος και το Βόρειο Αιγαίο. Σύμφωνα με τη θεωρία της ανθεκτικότητας οι περιφέρειες της πρώτης και δεύτερης κατηγορίας θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως ακμάζουσες ενώ εκείνες της τρίτης ως μετασηματιζόμενες. Στον αντίποδα, στις λιγότερο ανθεκτικές περιφέρειες συγκαταλέγονται: α) οι μητροπολιτικές περιφέρειες της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας καθώς και η Κρήτη και β) οι μη προνομιούχες περιφέρειες της Δυτικής Ελλάδας και της Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης. Οι περιφέρειες στην πρώτη

κατηγορία θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως παραπαίουσες ενώ εκείνες στη δεύτερη ως στάσιμες.

Αναφορικά με την Ιταλία, η κρίση φαίνεται να έχει επίσης επηρεάσει το σύνολο της χώρας. Ωστόσο, οι ανθεκτικότερες περιφέρειες ήταν ως επί το πλείστον οι βόρειες και προνομιούχες περιφέρειες οι οποίες κατέστησαν ιδιαίτερα ανθεκτικές τόσο ως προς τα επίπεδα του κ.κ. ΑΕΠ, του εισοδήματος των νοικοκυριών όσο και σε άλλες μεταβλητές όπως η εκπαιδευτική διαρροή και η θνησιμότητα. Στις λιγότερο ανθεκτικές περιφέρειες συγκαταλέγονται ως επί το πλείστον νότιες περιφέρειες και η Σαρδηνία (στάσιμες) αλλά και ορισμένες προνομιούχες βόρειες όπως πχ η Εμίλια Ρομάνια και η Τοσκάνη(παραπαίουσες). Το ενδιαφέρον αναφορικά με την Ιταλία είναι αφενός η πτώση που παρουσίασαν ορισμένες βόρειες περιφέρειες (παραπαίουσες) και αφετέρου το γεγονός ότι αρκετές νότιες περιφέρειες καθώς και η Σικελία δεν κατατάσσονται στην κατώτερη κατηγορία αλλά σε μια ενδιάμεση κατάσταση ανθεκτικότητας (μετασχηματίζουσες). Αυτό υποδηλώνει αν μη τι άλλο μια σχετική ανάκαμψη των νότιων περιφερειών της Ιταλίας.

Όσον αφορά την Ισπανία, οι πλέον ανθεκτικές περιφέρειες ήταν προνομιούχες περιφέρειες της βόρειας Ισπανίας όπως η Καταλονία και η Χώρα των Βάσκων αλλά και οι νησιωτικές περιφέρειες (ακμάζουσες). Η μητροπολιτική περιφέρεια της Μαδρίτης όπου διαμένει μεγάλο μέρος του πληθυσμού κατέστη επίσης ανθεκτική. Επιπρόσθετα, ανάμεσα στις πλέον ανθεκτικές περιφέρειες ήταν και η νότια μη προνομιούχος περιφέρεια της Εστρεμαδούρα (μετασχηματίζουσα) η οποία μεταξύ άλλων είχε μεταβολές άνω του μέσου όρου της χώρας σε σημαντικές μεταβλητές όπως ΑΕΠ, ανεργία, αφίξεις κ.α. Στις λιγότερο ανθεκτικές περιφέρειες η κατάσταση είναι μοιρασμένη μεταξύ σε νότιες μη προνομιούχες περιφέρειες όπως η Ανδαλουσία, κεντρικές περιοχές όπως η Καστίλη Λα Μάντσα (στάσιμες) και σε προνομιούχες βόρειες περιοχές όπως το Αραγκόν και η Κανταβρία (παραπαίουσες). Ωστόσο οι πλέον μη ανθεκτικές περιφέρειες φαίνεται πως είναι οι γειτονικές κεντρικές περιφέρειες της Καστίλης Λα Μάντσα και της Σεβίλλης (στάσιμες ή παραπαίουσες).

Για την Πορτογαλία μεταξύ των πλέον ανθεκτικών περιφερειών εκτός του τουριστικού Αλγκάβρε ήταν και αυτές του Νόρτε και της Κεντρικής Πορτογαλίας οι οποίες βάσει του κ.κ. ΑΕΠ του 2011 ήταν από τις φτωχότερες (μετασχηματίζουσες). Ωστόσο είναι πιθανό ότι οι οικονομίες των περιφερειών αυτών αναπτύσσονται δυναμικά. Στις μη ανθεκτικές περιφέρειες κατατάσσονται οι νησιωτικές περιφέρειες της Πορτογαλίας

όπως η Μαδέρα (παραπαίουσες) ενώ στην ενδιάμεση κατάσταση ήταν οι περιφέρειες της πρωτεύουσας Λισαβόνας και του Αλεντέζου.

Σε ότι αφορά την αναζήτηση κοινών προτύπων ανάμεσα στις εξεταζόμενες χώρες περισσότερα κοινά στοιχεία εντοπίστηκαν ανάμεσα στην Ιταλία και την Ισπανία και λιγότερα ανάμεσα στην Ελλάδα και την Πορτογαλία. Στην Ιταλία και την Ισπανία υπάρχει μια άτυπη διαφοροποίηση μεταξύ βορρά και νότου η οποία αντικατοπτρίζεται και σε ότι αφορά την ανθεκτικότητα. Άλλο κοινό σημείο μεταξύ των δύο αυτών χωρών ήταν η σχετική ανάκαμψη των νότιων περιοχών. Σε ότι αφορά την ανθεκτικότητα των μητροπολιτικών κέντρων και ιδιαίτερα αυτών της πρωτεύουσας φαίνεται η Ελλάδα να υστερεί σε σχέση με τις υπόλοιπες τρεις χώρες οι οποίες εμφάνισαν μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στις εν λόγω περιφέρειες στις οποίες διαμένει συνήθως ένα μεγάλο μέρος του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Μια ομοιότητα μεταξύ Ελλάδας και Πορτογαλίας ήταν επίσης η ανθεκτικότητα που επιδεικνύουν ορισμένες μη προνομιούχες αναπτυσσόμενες περιφέρειες. Διαφοροποίηση ωστόσο εντοπίζεται μεταξύ των δύο αυτών χωρών ως προς την ανθεκτικότητα των νησιωτικών τουριστικών περιοχών που για τη μεν Ελλάδα παρατηρήθηκε ενίσχυση ενώ για την Πορτογαλία αποδυνάμωση.

Σε ότι αφορά τις ανισότητες εντοπίστηκαν κοινά σημεία μεταξύ των χωρών σε ότι αφορά τη μείωση των ανισοτήτων αναφορικά με την ανεργία και την μακροχρόνια ανεργία η οποία φαίνεται να επηρέασε τις χώρες στο σύνολό τους. Μεταξύ Πορτογαλίας και Ισπανίας παρατηρείται μια μεγάλη μείωση ανισοτήτων στο ποσοστό των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης ενώ ανάλογη μείωση υπήρξε και στο ιατρικό προσωπικό σε Πορτογαλία και Ισπανία. Στον αντίποδα, στην Ιταλία και την Ισπανία παρατηρήθηκε μια σχετική αύξηση των ανισοτήτων αναφορικά με το κ.κ. ΑΕΠ. Γενικά φάνηκε να σημειώθηκε μια μεγαλύτερη μείωση ανισοτήτων στις κοινωνικές μεταβλητές και στις μεταβλητές απασχόλησης και εκπαίδευσης παρά στις οικονομικές μεταβλητές.

Στον αντίποδα, μια αξιοσημείωτη διαφορά είναι η μεγάλη μείωση των ανισοτήτων που παρατηρείται στην Πορτογαλία στη μεταβλητή των νέων εκτός απασχόλησης και εκπαίδευσης η οποία δεν συναντάται στις υπόλοιπες χώρες. Επιπλέον μια άλλη διαφοροποίηση κυρίως μεταξύ Ελλάδας και Πορτογαλίας έχει να κάνει με τη μεταβλητή των αφίξεων στην οποία η Πορτογαλία παρουσίασε μείωση ανισοτήτων

υπέρ των μη παραδοσιακών τουριστικών περιοχών ενώ στην Ελλάδα παρουσιάστηκε το αντίστροφο.

Αναφορικά με το επίπεδο NUTS3 στην Ελλάδα οι πλέον ανθεκτικές περιφέρειες βάσει των μεταβλητών που εξετάστηκαν ήταν κυρίως μη μητροπολιτικοί νομοί και νησιά. Χαρακτηριστικό των ανθεκτικών περιφερειών σε επίπεδο NUTS3, εκτός από εκείνες που παραδοσιακά εμφανίζουν υψηλό ΑΕΠ (πχ Βοιωτία), ήταν η ανάπτυξη κυρίως του τουρισμού αλλά και των υποδομών (πχ Θεσπρωτία). Μη ανθεκτικές κατέστησαν κυρίως οι μητροπολιτικοί νομοί της βόρειας και κεντρικής Ελλάδας ενώ η Αττική ήταν σε ένα ενδιάμεσο επίπεδο ανθεκτικότητας. Στο ενδιάμεσο επίπεδο ανθεκτικότητας ήταν και αρκετοί τουριστικοί νομοί.

Για την Ιταλία οι ανθεκτικότερες περιφέρειες εντοπίστηκαν στο βόρειο τμήμα της χώρας και σε πολύ μικρότερο βαθμό στο κεντρικό και νότιο τμήμα της χώρας. Ανάμεσα στις ανθεκτικότερες επαρχίες συγκαταλέγονται και δύο επαρχίες της μη προνομιούχου Σαρδηνίας. Στον αντίποδα, οι λιγότερο ανθεκτικές επαρχίες ήταν ως επί το πλείστον της νότιας Ιταλίας, της Σικελίας και της Σαρδηνίας. Ωστόσο, στις λιγότερο ανθεκτικές συγκαταλέγονται και αρκετές βόρειες και κεντρικές επαρχίες από τις περιφέρειες της Λομβαρδίας – Τοσκάνης, της Εμίλια Ρομάνια κ.α. Η μητροπολιτική περιφέρεια της Ρώμης ήταν σε ένα ενδιάμεσο επίπεδο ανθεκτικότητας.

Παρόμοια με την Ιταλία ήταν και η κατάσταση στην Ισπανία όπου οι βόρειες περιφέρειες εμφανίζονται ανθεκτικότερες. Επίσης, ανθεκτικές ήταν και οι νησιωτικές περιοχές καθώς λίγες νότιες. Στις λιγότερο ανθεκτικές ήταν αρκετές βόρειες περιφέρειες συμπεριλαμβανομένου και των μητροπολιτικών κέντρων της Μαδρίτης και της Βαρκελώνης.

Σε ότι αφορά την Πορτογαλία ανθεκτική ήταν η πρωτεύουσα Λισαβόνα (οριακά ως προς το κ.κ ΑΕΠ) ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στις ανθεκτικότερες περιφέρειες ήταν πολλές μη προνομιούχες περιφέρειες. Στις μη ανθεκτικές περιφέρειες εντύπωση προκαλεί το Πόρτο ενώ οι υπόλοιπες ήταν κυρίως φτωχές μη προνομιούχες περιφέρειες. Σε μια ενδιάμεση κατάσταση ήταν οι τουριστικές περιοχές της Πορτογαλίας.

Κοινά σημεία εντοπίζονται ανάμεσα στην Ιταλία και την Ισπανία αναφορικά με την ανθεκτικότητα των βόρειων περιφερειών. Ομοιότητα μεταξύ των δύο χωρών υπήρξε και στις μη ανθεκτικές περιφέρειες αφού σε αυτές ήταν και πολλές βόρειες

προνομιούχες περιφέρειες. Οι μητροπολιτικές περιφέρειες των πρωτευουσών επηρεάστηκαν αρνητικά ως προς το ΑΕΠ αλλά και στις υπόλοιπες μεταβλητές αφού κινήθηκαν ως επί το πλείστον στο ενδιάμεσο έως το κατώτερο επίπεδο ανθεκτικότητας με οριακή εξαίρεση τη Λισαβόνα. Ομοιότητες επίσης υπήρξαν ανάμεσα σε Ελλάδα και Πορτογαλία ως προς την ανθεκτικότητα των μη τουριστικών περιοχών καθώς και η τοποθέτηση των τουριστικών περιοχών σε μια ενδιάμεση κατηγορία ανθεκτικότητας.

Σε ότι αφορά τις ανισότητες στη μεταβλητή του ΑΕΠ δεν υπήρξαν αξιολογικές θετικές ή αρνητικές συσχετίσεις μεταξύ των χωρών εκτός από την Πορτογαλία η οποία εμφάνισε μια μικρή μείωση των ανισοτήτων. Σε ότι αφορά τον πληθυσμό, μόνο η Πορτογαλία εμφάνισε αξιοσημείωτη αρνητική συσχέτιση και άρα μείωση των ανισοτήτων ακολουθούμενη από την Ελλάδα σε πολύ μικρότερο βαθμό. Στη θνησιμότητα υπήρξε μια μικρή μείωση των ανισοτήτων εκτός από την Ισπανία στην οποία υπήρξε μικρή αύξηση. Τέλος, σε ότι αφορά τις γεννήσεις υπήρξε μικρή μείωση ανισοτήτων σε όλες τις χώρες εκτός από την Πορτογαλία η οποία εμφάνισε μεγάλη μείωση.

Η τρέχουσα οικονομική κρίση, είναι φανερό ότι επηρέασε και συνεχίζει να επηρεάζει όλες τις περιφέρειες της Ευρώπης και επομένως ο ρόλος της περιφερειακής πολιτικής καθίσταται ιδιαίτερα σημαντικός. Δεδομένης της οικονομικής στενότητας λόγω του περιορισμού των δημοσίων επενδύσεων και του περιορισμού της χρηματοδότησης της περιφερειακής πολιτικής καθώς επίσης και της περιορισμένης δυνατότητας ελέγχου των αγορών, είναι αναγκαίος ο ορθός σχεδιασμός της περιφερειακής πολιτικής καθώς και η σωστή εκμετάλλευση και αξιοποίηση των περιφερειακών προγραμμάτων (ESPON, 2013; Πετράκος και Ψυχάρης, 2004:30). Επίσης, η περιφερειακή πολιτική θα πρέπει να επικεντρωθεί σε σημαντικά έργα και δράσεις που αναδεικνύουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της παραγωγικής βάσης κάθε περιφέρειας ενώ θα πρέπει επίσης να στοχεύει στην ενίσχυση των τοπικών οικονομιών όσον αφορά στην προώθηση της καινοτόμου επιχειρηματικότητας (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004: 30-31). Τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας αναδεικνύουν τη σημασία της περιφερειακής πολιτικής, μιας και αφενός οι επιπτώσεις της κρίσης δεν είναι ομοιογενείς στις περιφέρειες του Ευρωπαϊκού νότου, ενώ αφετέρου υποδεικνύουν τις περιφέρειες που αντιμετωπίζουν τα μεγαλύτερα προβλήματα αλλά και εκείνες που εμφανίζουν να έχουν προοπτικές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Καλλιώρας, Δ. (2012), “*Περιφέρεια Region & Periphery*”, 38-51.

Κόνσολας, Ν. (1997), “*Σύγχρονη περιφερειακή οικονομική πολιτική*”, Αθήνα: Παπαζήσης.

Ντ’ Όρτα. Μ. (1993) “*Εγώ ελπίζω να τη βολέψω*”, μετάφραση Γιώργος Κασαπίδης, 5^η έκδοση, Αθήνα: «γνώση».

Παπαδασκαλόπουλος, Α. και Χριστοφάκης, Μ. (2002) “*Περιφερειακός Προγραμματισμός*”, Αθήνα: Παπαζήσης,

Πετράκος, Γ. και Γ. Ψυχάρης (2004), “*Περιφερειακή ανάπτυξη στην Ελλάδα*”, 1η έκδοση, Αθήνα: Κριτική.

Αλλοδαπή

Briguglio, L., G. Cordina, S. Bugeja and N. Farrugia (2006), “*Conceptualizing and measuring economic resilience*”, Paper, University of Malta, Malta.

Briguglio, L., G. Cordina, N. Farrugia and S. Vella (2008), “*Economic Vulnerability and Resilience, Concepts and Measurements*”, Research Paper No. 2008/55, University of Malta, Malta.

Chapple, K. and W. Lester (2009), “*The resilient regional labour market? The US case*”, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society 2010, 3, 85–104.

Christopherson, S., J. Michie and P. Tyler (2010), “*Regional resilience: theoretical and empirical perspectives*”, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society 2010, 3, 3-10.

Davies, S. (2011), “*Regional resilience in the 2008–2010 downturn: comparative evidence from European countries*”, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society 2011, 1–14.

Dawley, S., A. Pike and J. Tomaney (2010), “*Towards the Resilient Region?*”, Local Economy, Vol. 25, No. 8, December 2010, 650–667.

E.C.(European Commission) (2014), Sixth report on economic, social and territorial cohesion “*Investment for jobs and growth. Promoting development and good governance in EU regions and cities*”, (ISBN 978-92-79-37910-9) (doi 10.2776/81072) Brussels: Directorate-General for Regional and Urban Policy.

E.C.(European Commission) (2013), Eighth progress report on economic, social and territorial cohesion “*The urban and regional dimension of the crisis*” (ISBN: 978-92-79-31129-1) (doi:10.2776/74866), Brussels: Directorate-general for Regional and Urban Policy

ESPON (2013), Economic Crisis and the Structural Funds Applied Research Project ECR2 – Economic Crisis: “*Resilience of regions*”, Cardiff University: Dr. Adrian Healy and Prof. Gillian Bristow.

ESPON (2014), ECR2 «*Economic Crisis: Resilience of Regions*», ESPON & Cardiff University.

Fingleton, B., H. Garretsen and R. Martin (2012), “*Recessionary Shocks and Regional Employment: Evidence on the Resilience of U.K. Regions*”, Journal of Regional Science, vol. 52, no. 1, 2012, 109–133.

Foster, K. (2006), “*A Case Study Approach to Understanding Regional Resilience*”, Working Paper, Berkeley Institute of Urban and Regional Development, Macarthur Foundation Research Network on Building Resilient Regions.

Maguire, B. and S. Cartwright (2008), “*Assessing a community’s capacity to manage change: A resilience approach to social assessment*”, Australia: Bureau of Rural Sciences.

Martin, R. (2010), “*The local geographies of the financial crisis: from the housing bubble to economic recession and beyond*”, Journal of Economic Geography (2010), 1–32.

Martin, R. (2011), “*Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks*”, Journal of Economic Geography, 1-29.

- Martin, R. and P. Sunley (2013), “*On the Notion of Regional Economic Resilience: Conceptualisation and Explanation*”, Papers in Evolutionary Economic Geography # 13.20, Utrecht University, Nederland.
- Maru, Y. (2010), “*Resilient Regions: clarity of concepts and challenges to systemic measurement*”, Csir Working Paper Series 2010-04, Canberra, Australia.
- Mitchell, W. and M. Flanagan (2014), “*The changing patterns of labour underutilisation in Europe in the face of policy austerity*”, Working Paper No. 01-14, Centre of Full Employment and Equity, The University of Newcastle, Australia.
- Monastiriotis, V. (2011), “*Making geographical sense of the Greek austerity measures: compositional effects and long-run implications*”, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society 2011, 4, 323–337.
- Müller, B. (2010), “*Urban Regional Resilience: How Do Cities and Regions Deal with Change?*”, German Annual of Spatial Research and Policy, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2011, 1-9.
- Pendall, R., K. Foster and M. Cowell (2009), “*Resilience and regions: building understanding of the metaphor*”, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society 2010, 3, 71–84.
- Psycharis, Y., D. Kallioras and P. Pantazis (2014), “*Economic crisis and regional resilience: detecting the ‘geographical footprint’ of economic crisis in Greece*”, Paper, Panteion University of Social and Political Sciences and University of Thessaly, Greece.
- Recker, N. (2009), “*Resilience in small towns: an analysis of economic shocks, social capital, and quality of life*”, Paper 10983, Iowa State University, Ames, Iowa.
- Simmie, J. and R. Martin (2010), “*The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach*”, Cambridge Journal of Regions, Economy and Society 2010, 3, 27–43.
- Wink, R. (2014), “*Regional Economic Resilience: Policy Experiences and Issues in Europe*”, 72, 83–84.

Διαδικτυακοί Τόποι

Ευρωπαϊκή Ένωση, “Ελλάδα” (http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/greece/index_el.htm), Πρόσβαση: 14.08.2015).

Ευρωπαϊκή Ένωση, “Ιταλία” (http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/italy/index_el.htm), Πρόσβαση: 14.08.2015).

Ευρωπαϊκή Ένωση, “Ισπανία” (http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/spain/index_el.htm), Πρόσβαση: 15.08.2015).

Ευρωπαϊκή Ένωση, “Πορτογαλία” (http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/portugal/index_el.htm), Πρόσβαση: 15.08.2015).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, “Πώς προκλήθηκε η κρίση;” Οικονομικές και χρηματοδοτικές Υποθέσεις (2014),
(http://ec.europa.eu/economy_finance/explained/the_financial_and_economic_crisis/why_did_the_crisis_happen/index_el.htm), Πρόσβαση 17.08.2015).

Eurostat, “Your key to European statistics”
(<http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database>)

Office, “PEARSON (Συνάρτηση PEARSON)” (<https://support.office.com/el-gr/article/PEARSON%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83%C>), Πρόσβαση 18.8.2015).

Εικόνες από το διαδίκτυο

Ιστολόγιο (2015) “Εντάθηκαν οι περιφερειακές ανισότητες στη δεκαετία 2002– 2012”
(<http://syllogosmessinias.blogspot.gr/2015/02/2002-2012.html>, πρόσβαση 19.08.2015).

Italian Special Interest Group , “Map of Italy With Regions”
(<http://vgsitaliansig.org/maps/map-italy-regions/>), Πρόσβαση 19.08.2015).

Institutions for Collective Action, “Types - Commons – Italy” (http://www.collective-action.info/_TYP_COM_ITA), Πρόσβαση 19.08.2015)

Wikipedia, “Ισπανία”

(<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%83%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1> , Πρόσβαση 19.08.2015)

Wikipedia, “Επαρχίες της Ισπανίας”

(https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%80%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%AF%CE%B5%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%99%CF%83%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%CF%82 , Πρόσβαση 19.08.2015)

Helios Home Investir Immobilier Portugal (2015), “*Portugal: une fiscalité attractive*”

(<http://immobilierauportugal.me/2015/07/17/portugal-une-fiscalite-attractive/> πρόσβαση 21.08.2015).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : Σύντομη παρουσίαση των προς ανάλυση χωρών

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας κρίθηκε σκόπιμο να γίνει μια σύντομη παρουσίαση των προς ανάλυση χωρών. Συγκεκριμένα, για κάθε χώρα παρουσιάζεται ο αριθμός των περιφερειών επιπέδου NUTS2 και NUTS3 καθώς και ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που αφορούν στη διάρθρωση των περιφερειών ανά χώρα.

Σε ότι αφορά την ταξινόμηση NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics) αυτή αποτελεί ένα πρότυπο διαίρεσης και ταξινόμησης των γεωγραφικών επιπέδων κάθε χώρας της Ευρωπαϊκής Ένωσης που χρησιμεύει κυρίως για στατιστικούς λόγους. Η κωδικοποίηση NUTS χρησιμεύει επίσης σε ότι αφορά την ανάλυση των διαφόρων επιπέδων σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο καθώς και στο σχεδιασμό της περιφερειακής πολιτικής της ΕΕ (Κόνσολας, 1997: 321).

Τα επίπεδα που περιλαμβάνει η εν λόγω ταξινόμηση είναι τρία (Κόνσολας, 1997: 321): Η κατηγορία NUTS1 είναι μια υποδιαίρεση βάσει διοικητικών κριτηρίων. Κάθε επίπεδο NUTS 1 υποδιαιρείται σε NUTS2 που αντιπροσωπεύει τις λεγόμενες περιφέρειες προγραμματισμού και η οποία υποδιαιρείται περαιτέρω σε επίπεδο NUTS3. Ο συνολικός αριθμός περιφερειών της ΕΕ ανά κατηγορία είναι 98 NUTS1 , 272 NUTS, 1315 NUTS3. Ακολουθεί η ανάλυση ανά χώρα.

A. Ελλάδα

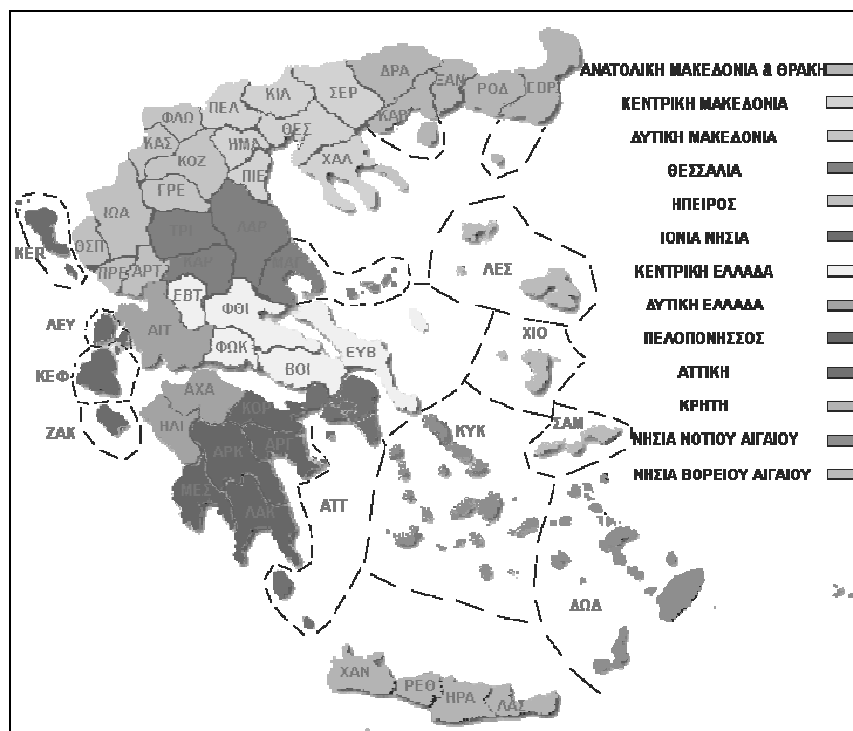
Η Ελλάδα σε ότι αφορά την κωδικοποίηση NUTS συμβολίζεται με τον κωδικό EL. Στον πίνακα 53 παρατίθεται συνοπτικά η υποδιαίρεση της Ελλάδας σε NUTS. Επιπλέον, παρατίθεται ενδεικτικός χάρτης της Ελλάδας με τις 13 Περιφέρειες (NUTS2) και τους 51 Νομούς (NUTS3).

Πίνακας 53: Η υποδιαίρεση της Ελλάδας σε NUTS

Επίπεδο	Αριθμός
NUTS1	4
NUTS2	13
NUTS3	51

Πηγή: Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 1: Χάρτης NUTS2 και NUTS3 Ελλάδας

Πηγή: <http://sylogosmessinias.blogspot.gr>

Οι σημαντικότεροι τομείς της ελληνικής οικονομίας είναι το χονδρικό και λιανικό εμπόριο, οι μεταφορές, οι υπηρεσίες στέγασης και εστίασης, η δημόσια διοίκηση, η άμυνα, η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική πρόνοια και οι κτηματομεσιτικές δραστηριότητες (Πηγή: Ευρωπαϊκή Ένωση). Η Ελλάδα παρουσιάζει αυξημένη

συγκέντρωση πληθυσμού στα αστικά κέντρα και ιδιαίτερα στην Αθήνα. Προκειμένου να υπάρξει μια γενική εικόνα ως προς τη διάρθρωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στην Ελλάδα, παρατίθενται στον πίνακα 54 με φθίνουσα σειρά οι περιφέρειες NUTS2 της Ελλάδας από τις τέσσερις πλουσιότερες (πλαίσιο με παχύ περίγραμμα) έως τις ενώ με τέσσερις φτωχότερες (γκρι απόχρωση).

Πίνακας 54: Πλουσιότερες και φτωχότερες περιφέρειες NUTS2 της Ελλάδας

Κωδ	Περιφέρεια NUTS2	ΑΕΠ/ κάτοικο
EL11	Αττική	24.800
EL12	Νότιο Αιγαίο	20.600
EL13	Δυτική Μακεδονία	18.500
EL14	Ιόνια νησιά	17.400
EL21	Στερεά Ελλάδα	16.600
EL22	Κρήτη	16.000
EL23	Πελοπόννησος	14.900
EL24	Βόρειο Αιγαίο	14.500
EL25	Κεντρική Μακεδονία	14.400
EL30	Δυτική Ελλάδα	13.700
EL41	Ανατολική Μακεδονία	13.100
EL42	Θεσσαλία	13.000
EL43	Ήπειρος	12.800

Πηγή: Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Παρατηρούμε ότι οι πλουσιότερες περιφέρειες είναι αυτές της Αττικής λόγω της συγκέντρωσης της οικονομικής δραστηριότητας στην πρωτεύουσα και γύρω από αυτή. Επίσης, οι τουριστικές περιοχές του Νοτίου Αιγαίου και των Ιονίων νήσων καθώς και η Δυτική Μακεδονία λόγω της παραγωγής ενέργειας συγκαταλέγονται στις πλουσιότερες περιφέρειες. Αντίθετα, οι λιγότερο τουριστικές ή λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες συγκαταλέγονται στις πιο φτωχές.

B. Ιταλία

Η Ιταλία σε ότι αφορά την κωδικοποίηση NUTS συμβολίζεται με τον κωδικό IT. Στον πίνακα 55 παρατίθεται συνοπτικά η υποδιαίρεση της Ιταλίας σε NUTS. Επιπλέον, παρατίθενται ενδεικτικοί χάρτες της Ιταλίας με τις περιφέρειες NUTS2 και NUTS3.

Πίνακας 55: Η υποδιαίρεση της Ιταλίας σε NUTS

Επίπεδο	Αριθμός
NUTS1	5
NUTS2	21
NUTS3	107

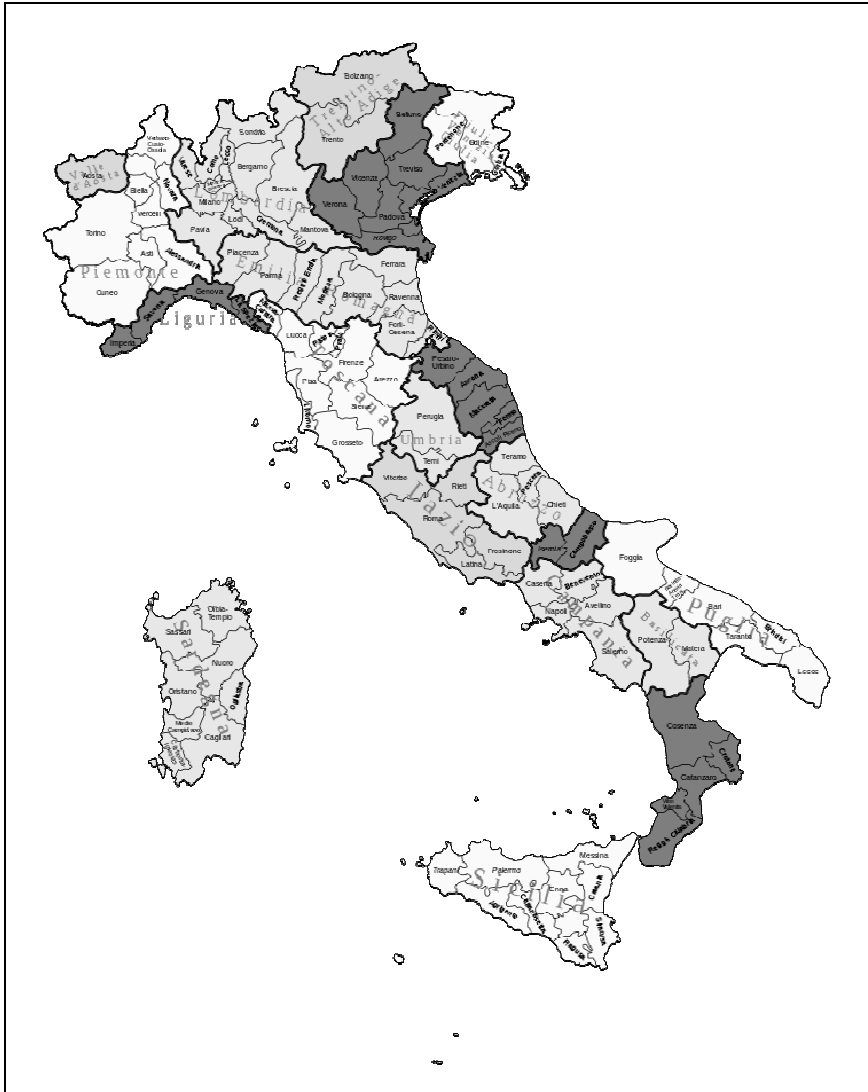
Πηγή: Eurostat, Ίδια επεξεργασία

Εικόνα 2: Χάρτης NUTS2 της Ιταλίας

Πηγή: <http://vgsitaliansig.org>

Εικόνα 3: Χάρτης NUTS3 της Ιταλίας

Πηγή: <http://www.collective-action.info>

Οι σημαντικότεροι τομείς της οικονομίας της Ιταλίας είναι το χονδρικό και λιανικό εμπόριο, οι μεταφορές, οι υπηρεσίες στέγασης και εστίασης, η βιομηχανία, καθώς και η δημόσια διοίκηση, η άμυνα, η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική πρόνοια (Πηγή: Ευρωπαϊκή Ένωση). Στον πίνακα 56, με λευκό φόντο εμφανίζονται οι πέντε πλουσιότερες περιφέρειες, ενώ με γκρι φόντο οι πέντε φτωχότερες βάσει των στοιχείων ΑΕΠ ανά κάτοικο του 2011. Παρατηρούμε επομένως ότι υπάρχει σημαντική διαφορά πλούτου μεταξύ Βόρειας και Νότιας Ιταλίας με τον Βορρά να συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα και ανάπτυξη. Πρόκειται για μια κλασική διαφοροποίηση της Ιταλίας η οποία είναι ευρέως γνωστή.

Πίνακας 56: Πλουσιότερες και φτωχότερες περιφέρειες NUTS2 της Ιταλίας

Κωδ	Περιφέρεια NUTS2	ΑΕΠ/ κάτοικο
ITH1	ProvinciaAutonoma di Bolzano/Bozen	37.700
ITC4	Lombardia	33.900
ITC2	Valled'Aosta/Valléed'Aoste	33.700
ITH5	Emilia-Romagna	32.100
ITH2	ProvinciaAutonoma di Trento	31.200
ITF5	Basilicata	18.300
ITF4	Puglia	17.100
ITG1	Sicilia	16.600
ITF6	Calabria	16.400
ITF3	Campania	16.000

Πηγή: Eurostat, *Ιδία επεξεργασία*

Γ. Ισπανία

Η Ισπανία σε ότι αφορά την κωδικοποίηση NUTS συμβολίζεται με τον κωδικό ES. Στον πίνακα 57 παρατίθεται συνοπτικά η υποδιαίρεση της Ισπανίας σε NUTS. Επιπλέον, παρατίθενται ενδεικτικοί χάρτες της Ισπανίας σε επίπεδο NUTS2 και NUTS3.

Πίνακας 57: Η υποδιαίρεση της Ισπανίας σε NUTS

Επίπεδο	Αριθμός
NUTS1	7
NUTS2	19
NUTS3	59

Πηγή: Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Εικόνα 4: Χάρτης NUTS2 της Ισπανίας

Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki>

Εικόνα 5: Χάρτης NUTS3 της Ισπανίας

Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki>

Οι σημαντικότεροι τομείς της ισπανικής οικονομίας είναι το χονδρικό και λιανικό εμπόριο, οι μεταφορές, οι υπηρεσίες στέγασης και εστίασης, η δημόσια διοίκηση, η άμυνα, η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική πρόνοια, καθώς και η βιομηχανία (Πηγή: Ευρωπαϊκή Ένωση). Στον κάτωθι πίνακα με λευκό φόντο εμφανίζονται οι πέντε πλουσιότερες περιφέρειες ενώ με γκρι φόντο οι πέντε φτωχότερες βάσει των στοιχείων ΑΕΠ ανά κάτοικο του 2011. Όπως παρατηρούμε, οι βόρειες περιφέρειες της Ισπανίας υπερτερούν των αντίστοιχων κεντρικών και νότιων.

Πίνακας 58: Πλουσιότερες και φτωχότερες περιφέρειες NUTS2 της Ισπανίας

Κωδ	Περιφέρεια NUTS2	ΑΕΠ/ κάτοικο
ES21	País Vasco	30.500
ES30	Comunidad de Madrid	29.600
ES22	Comunidad Foral d e Navarra	29.100
ES51	Cataluña	26.600
ES23	LaRioja	25.500
ES62	Región de Murcia	18.500
ES42	Castilla-la Mancha	18.100
ES64	Ciudad Autónoma de Melilla (ES)	17.800
ES61	Andalucía	17.100
ES43	Extremadura	15.700

Πηγή: Eurostat, Ιδία επεξεργασία

4. Πορτογαλία

Η Πορτογαλία σε ότι αφορά την κωδικοποίηση NUTS συμβολίζεται με τον κωδικό PT. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθεται συνοπτικά η υποδιαίρεση της Πορτογαλίας σε NUTS.

Πίνακας 59: Η υποδιαίρεση της Πορτογαλίας σε NUTS

Επίπεδο	Αριθμός
NUTS1	3
NUTS2	7
NUTS3	30

Πηγή: Eurostat, Ιδία επεξεργασία

Επιπλέον παρατίθεται ενδεικτικός χάρτης με τις περιφέρειες NUTS2 της Πορτογαλίας.

Εικόνα 6: Χάρτης NUTS2 της Πορτογαλίας

Πηγή: <http://immobilierauportugal.me>

Οι σημαντικότεροι τομείς της πορτογαλικής οικονομίας είναι το χονδρικό και λιανικό εμπόριο, οι μεταφορές, οι υπηρεσίες στέγασης και εστίασης, η δημόσια διοίκηση, η άμυνα, η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική πρόνοια, καθώς και η βιομηχανία (Πηγή: Ευρωπαϊκή Ένωση).

Στον πίνακα 60 εμφανίζονται οι περιφέρειες NUTS2 της Πορτογαλίας με ταξινόμηση από τις πλουσιότερες προς τις φτωχότερες βάσει των στοιχείων ΑΕΠ ανά κάτοικο του 2011. Η κατανομή του πλούτου στην Πορτογαλία μοιάζει με αυτή της Ελλάδας αφού η Περιφέρεια της πρωτεύουσας συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο πλούτο ενώ έπειτα έρχονται οι τουριστικές νησιωτικές περιοχές (Αζόρες και Μαδέρα) καθώς οι ηπειρωτικές που έχουν ως βάση τον τουρισμό (Περιφέρεια Αλγκάβρε).

Πίνακας 60 :Πλουσιότερες και φτωχότερες περιφέρειες της Πορτογαλίας

Κωδ	Περιφέρεια NUTS2	ΑΕΠ/ κάτοικο
PT17	Área Metropolitana de Lisboa	22.500
PT30	Região Autónoma da Madeira (PT)	20.800
PT15	Algarve	16.400
PT20	Região Autónoma dos Açores (PT)	15.100
PT18	Alentejo	14.700
PT16	Centro (PT)	13.300
PT11	Norte	13.000

Πηγή: Eurostat, Ιδία επεξεργασία

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Παρατίθεται απόσπασμα από το βιβλίο *«Εγώ ελπίζω να τη βολέψω»* που περιέχει εξήντα εκθέσεις μαθητών ανθολογημένες και φροντισμένες από τον δάσκαλο Μαρτσέλο ντ' Όρτα (Ορτά, 1991) σε μετάφραση του Γιώργου Κασαπίδη (1993). Μέσα από λίγες και απλές παιδικές λέξεις αναδεικνύονται οι ανισότητες ανάμεσα στο Βορρά και τον Νότο στην Ιταλία.

«Στο Βορρά μας συμπεριφέρονται σαν τα ζώα. Αν κάποιος πετάξει ένα χαρτί κάτω αμέσως λένε ότι είναι από τη Νάπολι...» , *«Οι συμφορές είναι λίγο πολλές στο Νότο, κι εγώ δεν μπορώ να τις γράψω όλες... τώρα θα κάνω ένα μικρό κατάλογο των συμφορών:*

1^ο Μιζέρια

2^ο Ανεργία

3^ο Λείπει το νερό

4^ο Χαλασμένοι δρόμοι

5^ο Καμόρα⁵

6^ο Σεισμός

7^ο Ρύπανση (αλλά περισσότερη στο Βορρά)

8^ο Ναρκωτικά (αλλά και στο Βορρά)

9^ο Μιζέρια

10^ο Λεωφορεία που δεν περνάνε

11^ο Εγκληματίες

12^ο Δεν υπάρχει χώρος να παρκάρεις το αυτοκίνητο

13^ο Πάρα πολλές ανηφόρες

14^ο Διάλεκτος

15^ο Τα σχολεία δεν λειτουργούν

---

⁵ Η ναπολιτάνικη μαφία

16° Τα σχολεία δεν έχουν θρανία

17° Τα σχολεία δεν έχουν ντουλαπάκια

18° Σε ένα σπίτι που ξέρω κοιμούνται τρεις σε ένα κρεβάτι

19° Βρωμιά

20° Άλλες συμφορές

ΤΕΛΟΣ »

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr